

МОМЧИЛО СУБОТИЋ

**ИСТОРИЈСКО ПОЛИТИКОЛОШКИ
ОСВРТИ**

Београд
2019.

Момчило Суботић

ИСТОРИЈСКО-ПОЛИТИКОЛОШКИ ОСВРТИ

Издавач

Институт за политичке студије
Београд

За издавача

Др Живојин Ђурић

Рецензенти

Др Гојко Маловић
Проф. др Зоран Милошевић
Проф. др Никола Жутић

Пословни секретар

Смиљана Пауновић

Дизајн корица

Марија Стевановић

Прелом и штампа

Ситопронт, Житиште

Тираж

100

САДРЖАЈ

СРБИ РИМОКАТОЛИЦИ ТАКОЗВАНИ ХРВАТИ, <i>Никола Жутић</i>	7-17
ПРИЛОЗИ ПОРЕКЛУ, ИСЛАМИЗАЦИЈИ, МИГРАЦИОНИМ И ДЕМОГРАФСКИМ ПРОЦЕСИМА У РАШКОЈ ОБЛАСТИ, <i>Салих Селимовић</i>	19-21
ВЕЛИКА СРБИЈА 1888-1926, <i>Никола Жутић</i>	23-38
РИМОКАТОЛИЧКИ ЗЛОЧИНАЧКИ ПРОЈЕКАТ ВЕШТАЧКЕ ХРАТСКЕ НАЦИЈЕ, <i>Војислав Шешељ</i>	39-47
ЦРНА ГОРА У ЕВРОПСКОМ РАТУ, <i>Лазар Рашовић</i>	49-55
СРБИ У АЛБАНИЈИ, <i>Биљана Живковић</i>	57-60
ИСТОРИЈА И ФИЛОЛОГИЈА, <i>Петар Милосављевић</i>	61-72
НИКО БАРТУЛОВИЋ РИМОКАТОЛИК ЧЕТНИК, <i>Никола Жутић</i>	73-82
ЂУРО ВИЛОВИЋ ОД ЖУПНИКА ДО ЧЕТНИКА, <i>Никола Жутић</i>	83-95
СРБИ И ГЕНОЦИД, <i>Петар Милосављевић</i>	97-108
НАДБИСКУП СТЕПИНАЦ. ИДЕОЛОГИЈА И ПОЛИТИКА 1934-1946, <i>Никола Жутић</i>	109-122

ПРОМЕНА ИМПЕРИЈЕ ИЛИ РЕХАБИЛИТАЦИЈА УГРОНАЦИЗМА, <i>Јован Пејин</i>	123-131
ИЗНЕВЕРЕНА ДРЖАВА: СРБИЈА И ЦРНА ГОРА У ВРЕМЕНУ РАЗЛАЗА, <i>Милош Кнежевић</i>	133-137
БОСНА IBER ALLES. ДИЈАЛОГ РАЗНОМИШЉЕНИКА, <i>Митар Миљановић</i>	139-143
РЕХАБИЛИТАЦИЈА ЂЕНЕРАЛА МИХАИЛОВИЋА, <i>Веселин Ђуретић</i>	145-154
ИСТОРИЈА ИДЕЈА И ПРОМИШЉАЊЕ САВРЕМЕНОГ СВЕТА, <i>Љубинко Милосављевић</i>	155-159
ГЕОПОЛИТИКА: ИДЕЈЕ, ТЕОРИЈЕ, КОНЦЕПЦИЈЕ, <i>Миломир Степић</i>	161-164
ЧЕТВРТА ПОЛИТИЧКА ТЕОРИЈА, <i>Александар Гељевић Дугин</i>	165-174
МАНИФЕСТ ПРОТИВ ИМПЕРИЈЕ, <i>Саша Марковић</i>	175-187
РУСФОБИЈА КОД СРБА 1878-2017, <i>Дејан Мирковић</i>	189-204

ПРЕДГОВОР

Књига *Историјско-политиколошки осврти*, представља избор осврта које је аутор публикувао у часописима Института за политичке студије, понајвише у Политичкој ревији, као и у неким другим часописима, у последњих десетак-петнаест година. Ради се о темама из новије и савремене српске историје, језичке и историјско-културне проблематике, политикологије и геополитике, те савремених балканских, особито српско-хрватских, политичких и геополитичких процеса и односа којима се аутор бави у протекле три деценије. Ту су и теме које се баве питањима нових народа и држава насталих из српског етнојезичког супстрата, као што су БиХ и Република Српска, историја, политика и геополитика Црне Горе и положај Срба у њој, те питање Косова и Метохије, српско-руски односи кроз историју и данас, и слично. Кључно историјско-политиколошко питање Срба на Балкану јесте њихово идентитетско питање, дакле етнојезичко, културно, верско, духовно, геополитичко и о томе, поједностављено узето, расправљају писци чланака које је аутор уврстио у ову књигу. О томе је писао и аутор у својим претходним књигама, чланцима, зборницима, полемикама, освртима, те излагао на бројним конференцијама и промоцијама.

Са великим задовољством сам читао поменута дела, промишљао, анализирао и у мање или више опширној форми исписао ове осврте и приказе, делимично племике, са намером да од тако вредних и значајних публикација сачиним исто тако садржајну и истраживачки занимљиву књигу.

СРБИ РИМОКАТОЛИЦИ ТАКОЗВАНИ ХРВАТИ

Никола Жутић

У другој половини 2006. године, публикована је књига др Николе Жутића *Срби римокатолици такозвани Хрвати*. Ова веома успела, историјском грађом и документима богата књига, представља истинску реткост и вредност, јер научно, историјском методом развејава све магле око тзв.старохрватског простора и хрватства уопште, и хрватство аргументовано своди на римокатоличку иновацију, тј. на синтетичку, вештачку, црквено-верску нацију.

Шира читалачка јавност примила је ову Жутићеву студију с великим изазовом и интересовањем за ново и непознато. Ова књига ће постати незаобилазно штиво за све оне који се баве истраживањем историје Југославије, нарочито идеолошким конфликтима између грађанског либерализма и римокатолицизма, феноменом хрватства и српско-хрватским односима, односом југословенске државе и црква итд.

Еминентни српски писци, и православни и католички, подједнако , писали су на ову тему. Највиђенији међу њима свакако су: дон Иван Стојановић, дон Јаков Групковић, бискуп Мато Водопић, Милан Решетар, Антон Фабрис, Луко Зоре, Ловро Павловић, Лујо Бакотић и многи други Срби католици –филолози, слависти, писци, уредници српских дубровачких и других гласила и часописа, политичари, дипломате. Од осталих Срба овом темом бавили су се: Епископ далматински Никодим Милаш, Сава Бјелановић, Марко Јачов, Јеремија Митровић, Коста Милутиновић, Никола Милованчев , Лазо М. Костић, Василије Крестић, Ђорђе Станковић, Војислав Шешел, Светозар Борак и други. Никола Тоља је докторирао на српском дубровачком часопису „Срђ“, у Задру крајем осамдесетих година 20. века, али ова дисертација никад није била публикована. Није тешко претпоставити - зашто.

Ова Жутићева књига се највише ослања на претходну, такође, изузетно вредну монографију: *Римокатоличка црква*

и хрватство- од илирске идеје до великохрватске реализације 1453-1941, издату у Београду 1997. године.

Књига је већим делом писана, поготово старије раздобље (до краја 19. века), на основу доступне литературе, објављених радова и штампе. Аутор је настојао да користи литературу римокатличких (хрватских) писаца и у њиховим списима налазио примере несклада, национално-романтичарског и митоманског некритичког мишљења. У најнекритичкија (митоманска) остварења свакако спадају историографска дела римокатоличких свештеника редовника (фра Доминик Мандић, др Крунослав Драгановић) и радови „ендехазиских“ идеолога и апологета. Жутић је књигу написао „штокавско-ијекавском варијантом српског језика, коју данас у Републици Хрватској називају „хрватскоим језиком“. Пошто је српска икавица, која је језик Срба римокатолика (Буњеваца и Шокаца), у потпуности претворена у баштину „старог хрватског говора“, последњи је тренутак да српску ијекавицу спасимо од заборава међу Србима, и на тај начин спречимо њено потпуно присвајање од стране Хрвата и Бошњака (Муслимана)“. (23) Аутор је књигу посветио „Бранитељима Републике Српске Крајине, народним плебисцитом основане и вољом либералних демократија уништене“. (3)

Књига је подељена на увод и четири поглавља.

У уводном делу, аутор даје преглед важније литературе о теми о којој жели да расправља. Његову пажњу привлачи књига Миливоја Савића „Наша индустрија, занати, трговина и пољопривреда“ (Београд, 1933), у којој је овај, иначе неисторичар, тачно одредио римокатоличку основу хрватства, тврђом да: „Од 1870. године вршило се хрватизирање католика, јер до те године су католици у Славонији и Срему били Шокци и говорили су `рачки`, тако су одговарали када би били упитани којим језиком говоре а католици у Далмацији били Словени и говорили `нашки`, католици у Босни били Шокци и говорили шокачки...“ (10) Даље Жутић презентује ставове др Франа Бубановића Хрвата- југословенског националисте, из његових есеја „Данашњи Хрвати и југословенство“. Жутић сматра да је југословенска либерална историографија, настала у раздобљу Краљевине Југославије, идијектно подржавала старину

хрватства преко своје основне полазне тезе, да је југословенство спој три стара народа (Срба, Хрвата и Словенаца), те да је у томе предњачио историчар Виктор Новак који, величајући хрватску старину он је и „варијанту српског старословенског писма претворио у `хрватску глаголицу` и утемељио догму о прекодринском старохрватском простору.“ Промоцији митског средњовековног хрватства је, према Жутићу, допринео и историчар Владимир Ђоровић, својим књигама „Историја Југославије“ и „Историја Срба“. Доказујући да се српство простире од Угарске до Албаније и Тракије, али и Дубровника и Далмације, Жутић се позива на Јеремију Митровића који, поред осталог, каже. „...Зашто да прећуткујемо да је загребачки бискуп Бенко Винковић 1673. потврдио да су Срби (Власи) у Истри, Сењској бискупији и Винодолу примили католичку веру и узели хрватско име? Зашто не рећи да је сплитски надбискуп 1732. решио да `Православни Срби у Далмацији не смеју бити православни него латини или унијати...`“ (17) Још један историчар, Ђорђе Станковић у књизи „Изазов нове историје“ (1994), у микростудији „Егзодус Срба Златне долине“, на историјском микропростору пожешке „Златне долине“, негира тврдње хрватске историографије о искључивом хрватству те територије и истиче да долазак језуита 1698. године у Пожегу ствара ембрион римокатолицизма у овом делу Славоније, који с временом рађа хрватство. Пре Бечког рата (1683-1699) римокатолици су били малобројни у „Златној долини“. Хрватска историографија је- истиче Жутић – имала задатак да утемељи хрватство у широком територијалном и народносном опсегу, како би се остварио хабсбуршки пангермански и римокатолички мисионарски циљ несловенских (страних) твораца хрватства. У циљу остварења такве замисли нису се бирала средства. На првом месту биле су фантастичне „повијесне“ тврдње.

У првом поглављу књиге: „Срби сви и свуда“ - *Илиризам (славенство, српство) у функцији римокатоличког мисионарства* - Жутић расправља неколико важних тема као што су; православни и римокатолички Срби; филолози о српству и хрватству; аустријска статистика о српским земљама и ; Срби римокатолици у Далмацији, Дубровнику и Боки.

У делима римокатоличких редовника и клерика у 16. и 17. веку, према Жутићевим истраживањима, у искључивој су употреби називи славенски, илирски, односно српски (шизматички). Народосни појам хрватства у том времену је потпуно непознат. Тадашње територијално подручје Хрватске било је обичан географски појам, мало и безначајно да би се хрватским именом покрило подручје „Илирика“ и „илирског“ (славенског) - српског народа. Али је процес превођења православних у католичку веру на подручју млетачке управе у Далмацији увелико већ био у току. Према Никодиму Милашу то је било већ 1412. године. На простору других српских земаља у Лици, Банији, Кордуну, Славонији, Срему и Бачкој, наступа фаза изузетно појачане римокатоличке мисионарске активности након прикључења ових територија Аустрији, после Бечког рата и током целог 18. века. „Од тих времена, односно од кардинала Колонића, који је прекрштавао Србе данашње Барање и Славоније, и попа Месића који је био задужен за православно-муслиманско становништво Лике и шире Крајине, мисионари, првенствено фрањевци и језуити, од српских `шизматика` стварају римокатоличке конвертите који временом постају Хрвати“. (29) Као доказ масовног римокатоличења православних Срба у Славонији и данашњој Војводини, Жутић наводи писмо које је кардинал Јосип Колонић, децембра 1703, писао папи Клименту XI како ради на томе да српски патријарх прими унију, заједно са више од 60.000 Срба.

Када је у питању становништво Истре Жутић истиче да је насељавање православних Срба у Истру вршено из Босне, Херцеговине, након њиховог пада под Турке, 1463, односно 1482. године, затим из Далмације, Боке и јужних делова данашње Црне Горе.

О деловању римокатоличких прелата, нарочито оних српског етничког порекла, попут Вићентија Змајевића, надбискупа задарског, најубедљивије говоре његови антисрпски списи. Такви су „Огледало истине“ и „Дијалог између Србина и Католика“ у којима Змајевић исказује непојмљиву мржњу према својим српским једноплеменицима. У „Дијалогу“ се види да никакво хрватство (још) није било присутно на тим просторима већ се говори само о Србима и `Католицима` (опет Србима).

Историчар Марко Јачов је први указао да је у овом спису присутан покушај једног римокатоличког црквеног великодостојника да се православље идентификује са српством, а Срби-католици да се лише свог националног имена. С друге стране, млетачка власт није дозвољавала да се успостави далматинска православна епископија. Прогнала је епископа Стевана Љубибратића тридесетих година 18. века, а затим и Симеона Кончаревића који је 1750. године на далматинском Косову био изабран за епископа далматинског. Он је био принуђен да бежи у Русију 1764. године.

Наполеоновим декретом 7. септембра 1808. поново је успостављена далматинска православна епископија и на њено чело Наполеон поставља Венедикта Краљевића, који је доласком аустријске власти, након Бечког конгреса 1815. године, прешао на унију. С аустријском влашћу интензивирале су прозелитске акције на простору Далмације и она је све више попримала католички а протоком времена хрватски карактер. Према статистичким подацима за попис 1880. године, од 476.000 Срба православних је било 79.000. Према попису спроведеном 1900. године од укупно 593.000 становника, углавном далматинских Срба, православаца је било 96.000.

Словеначки филолог Јернеј Копитар (1780-1844) у својим радовима Хрвате није третирао као посебан национални појам, истичући да је име Хрват синоним за део српског националног насељен на подручју географске Хрватске. Копитар је тврдио да се „провинцијални Хрвати“ (из трожупанијске Банске Хрватске) тек задњих двеста година називају Хрватима и то као географски а не етнографски појам. Кајкавце је сматрао искључиво Словенцима а штокавце Србима. Хрватима је оспоравао чак и Загреб са околином. (47)

Чешки језуита Јозеф Добровски (1753-1829), „отац славистике“, међутим, признавао је само кајкавски за хрватски дијалект, а све друго је илирски или српски језик. Хрватско Загорје и Словенију је сматрао пределом Хрвата, док су „свуда друго живели Срби“.(49)

Франц Миклошич је такође тврдио да су сви штокавци Срби, кајкавци Словенци, а Хрвати незнатан број чакаваца.

Вук Караџић је свој знаменити чланак „Срби сви и свуда“ написао још 1836 године, али га је објавио у Бечу 1849. у спису „Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона“. Вук је процењивао да на наведеним територијама живи „око пет милиона душа народа, који говори једним језиком, али се по закону (религији) дели на троје“ : „закона Грчког“, „закона Турског“ и „закона Римског“. Три милиона су православни Срби, а два милиона Срби муслимани и римокатолици... Хрвате је, попут Миклошича, сводио на чакавце „који су по свој прилици остаци Порфириогенитових Хрвата и којијех се језик мало разликује од Српскога, али је опет ближи Српскоме него и једноме Словенском нарјечју“. (50)

Жутић овде „интервенише“ констатацијом да је и до Вука допрла митоманија о средњовековним Порфириогенитовим Хрватима које, међутим, неумољива аустријска статистика од средине 19. века потпуно негира. Она на пример у Истри није пребројала ниједног Хрвата, већ искључиво Србе и Словенце, уз нешто Италијана.

Према тој статистици, у аустријској царевини 1857. године било је 1,584.134 Срба православне и римокатоличке вере. Од тога у Српској Војводини и Банату 402.890, у Далмацији 395.273, Војној Крајини 339.176, Славонији 244.180, Истри и кварнерским отоцима 134.445, у Мађарској држави 69.170.(53)

Ф. Елек наводи да Хрвата укупно има 1,288.632 и то у Банској Хрватској 631.081, Војној Крајини 524.048, Мађарској 78.179, Доњој Аустрији 6364, Крањској 17.697, Моравској 663 (53).

Жутић указује на карту историчара Милоша Ст. Милојевића, према којој је западна граница српске етногеографске распрострањености ишла линијом Перој (северна Истра)-Српске Моравице (северни Горски Котар) - Жумберак - Банска Хрватска. Источно од те линије биле су области у којима је углавном живео српски народ. Жутић констатује „да хрватства у етнографском смислу мије било, већ се јављало номинално као географски појам. Међутим, средином 19. века географски појам Хрвата, који је до тада био и један од назива за Србе, почео се већ утемељивати као етнографски појам везан за митолошко средњевјековно `Порфириогениново` хрватство.

Наиме, средином 19. века дио Срба римокатолика са подручја четворожупанијске географске Банске Хрватске (Загребачка, Вараждинска, Крижевачка и Северинска жупанија) и Војне Крајине почео је да носи хрватско име, прво у регионалном па потом, с протоком времена, и у националном смислу... Треба истаћи да се, према аустријским статистичким подацима, Хрвати уопште не помињу у другим тзв. хрватским земљама, односно у Славонији, Срему, Барањи, Далмацији и Истри. У Славонији су, поред православних Срба живели и Срби римокатолици, односно Шокци, у Истри, као што смо видели, Срби и Словенци, уз нешто романског елемента. Далмација, која је обухватала Дубровник и Боку била је српско - римокатоличка. Према аустријском попису из 1850/51. године у њој је живело 330.827 Срба римокатоличке вере, док је православних Срба остало, после вековног католичења, 78.858⁴. (54)

У другом поглављу под насловом *Великохрватске идеје и кроатизација Срба и српских земаља*, Жутић наводи најпознатије Србе - римокатолике тога времена и њихову културну и политичку борбу за очување свеукупног српства, без разлике вероисповести. Дубровачки „Словинац“ је уређивао Луко Зоре, а „Дубровник“ и „Срђ“ Антун Фабрис обојица Срби - римокатолици, итд. Нису, међутим, сви они могли одолети аустро-ватиканском насртају на њихову српску народност и покушај да преко верске припадности креирају нову – хрватску нацију. Политички и духовни творци далматинског хрватства били су, поред језуита и фрањеваца- „праваши“ Анте Старчевића - Миховил Павлиновић и Иво Продан- сви српског порекла и велики негатори Срба. Павлиновићеву апсурдну антисрпску политику најуспешније је приказао вођа Српске странке у Далмацији Сава Бјелановић у „Српском листу“ у чланку „Дон Михо на Бранику“.

У раздобљу Краљевине Југославије Срби католици су готово нестали. Они су пригрлили идеологију интегралног југословенства. Југословенска идеја, политика и држава, на коју ће се надовезати комунизам, резултираће њиховим претапањем у Хрвате. Жутић, позивајући се на Николу Милованчева, наводи угледну српско-католичку сињску породицу Трипало, која је до Првог светског рата исповедала српско народносно опредељење; у раздобљу између два светска рата

код њих доминира интегрално-југословенство; а након Другог светског рата, у „националној еволуцији“, чланови породице Трипало почињу се декларисати као Хрвати. (128)

Када пише о хрватству у Босни и Херцеговини Жутић истиче да је у њој средином 19. века било око 900.000 становника, од чега око 400.000 Срба православне вере, око 328.000 муслимана (углавном Срби исламске вере) и око 178.000 римокатолика који су углавном представљали поримокатоличене Србе и досељене странце. (148) Хрватство се у Босни јавља у другој половини 19. века, тј. у време аустроугарске окупације БиХ 1878. године. Оно у БиХ улази преко језуита - духовне претходнице окупације на челу с Јосипом Штадлером, надбискупом врхбосанским. Његова „Хрватска католичка удруга“ и клерикални „Глас Херцеговца“ посебно су допринели хрватској промици. Босна и Херцеговина је иначе у европској науци сматрана српским етнографским простором, и њено отуђење од српске идентификације почиње управо окупацијом од стране католичке апостолске Двојне монархије.

Истражујући „хрватство“ на простору Српске Војводине Жутић констатује да је хрватство потпуно непознат појам у данашњој Војводини, све до тридесетих година 20. века. Банат, Бачка и Барања биле су настањене Немцима, Србима, Мађарима, Словацима, Буњевцима, Шокцима, Русинима, Румунима, Јеврејима и другима. Историјска литература и извори из друге половине 19. и почетком 20. века не помињу Хрвате као посебан народносни појам. Буњевци и Шокци били су и наводе се као српско-католички народносни елемент. Они су називани Власима (Србима). И Вук Караџић у „Рјечнику“ записује да су Буњевци „Срби закона римског“. (175) Најмаркантнија личност Буњеваца у време уједињења био је римокатолички свештеник Блашко Рајић. Он је недвосмислено потврдио да су Буњевци Срби, тј. да се ради о једном народу. Рајић је као члан буњевачко - српске делегације учествовао на Мировној конференцији у Паризу 1919. године. (181) Пред Други светски рат он ће променити своју националну свест и постати Буњевац-Хрват. Жутић констатује да је етничком однорођавању Буњеваца и Шокаца у доброј мери допринео став Српске православне цркве верским трумачењем да се Србима могу звати само њени припадници православне вере. (183)

Жутић пише и о ширењу римокатоличанства у Србији и закључује да је римокатоличка мисија имала за циљ ширење вере преко римокатоличке формације хрватства и утемељења у римокатоличко становништво Србије које је било српског или иностраног порекла.

У поглављу *Вјерско-политички портре идеолога великохрватства* Жутић приказује клеронационализам хрватског метрополита, надбискупа загребачког др Антуна Бауера, србофобију и антијугословенство Стјепана Радића и беатификацију у служби мисионарског хрватства Ивана (Ханса) Мерца.

Бауер је био уредник часописа „Католички лист“ и члан Хрватске странке права Анте Старчевића, да би после њеног цепања приступио Хрватско-српској коалицији. Под његовим утицајем одржан је у Загребу Први хрватски католички састанак од 3. до 5. септембра 1900. године, уз одобрење папе Лава XIII и уз подршку надбискупа сарајевског Јосипа Штадлера. Све што је даље радио, радио је у духу и одлукама овог Састанка, тј. у духу организовања хрватства на католичким основама. Другим речима сви римокатолици у Хрватској који су говорили хрватским или српским језиком (према произвољним језичким конструкцијама хрватских филолога, превасходно ватрослава Јагића), у ствари српским језиком, према одлукама и смерницама са овог састанка постали су Хрвати у народном смислу. По том основу Жутић основано тврди да данашњу хрватску нацију чини око 70% Срба римокатолика и 30% осталих римокатолика (Немаца, Мађара, Чеха, Словака, Словенаца, Италијана и других).

Бауер је подржао агресију Аустро-угарске на Србију, а након рата у „латинском маниру“ подржао стварање прве југословенске државе, испољавајући даље изузетну активност у свим државним, дипломатским и културним догађањима у Краљевини Југославији. Прославио је „тисућгодишњицу“ хрватског краљевства 1925. године, а недуго затим одобрио је адвокату Иви Протулипцу, вођи забрањених „Орлова“, да оснује „Крижаре“, почетком 1930. године. На његову иницијативу краљ Александар је маја 1934. године, дао пристанак за именовање Степинца за „насловног надбискупа и коадјутора загребачког надбискупа с правом наслеђа“.

У овом поглављу Жутић излаже и опсежан политички портрет Стјепана Радића, веома занимљиво штиво које овом приликом нећемо подрбно презентовати ни анализирати, већ само указати на неколико битних Жутићевих запажања о Стјепану Радићу. Жутић истиче тачну одредницу и главну Радићеву политичку карактеристику, и поред свих његових политичких експеримената, заокрета, мена, превртљивости и недоследности. То је – „србофобија и антијугословенство“, идеје у којима је Радић био доследан и истрајан; то је његова „основна политичка и идеолошка константа“. (239) Поменуте политичке одлике пратиле су Радића целог живота и политичког ангажмана. И кад је изгледао као политички опсенар, пророк и брбљивац, апологета и химнописац хабсбуршки, и кад се чинио луђим него што је у ствари био, Радић је мењао савезнике и методе политичке борбе, али србофобија и антијугословенство су били непроменљиви. Ништа се није променило ни кад је певао химну краљу Александру, ни пошто је ушао у владу Краљевине СХС, 1925. године, овај острашћени србофоб никад није искрено прихватио ни југословенску државу, а још мање теорију о једном „троплеменом“ народу. Кад је постао министар просвете најурио је све професоре либерале-југословенске националисте и присталице Прибићевићеве СДС. Потом је, 1927. године, склопио коалицију са Прибићевићем, али то је више доказ Прибићевићеве политичке незрелости, него Радићевог прихватања Срба као политичког партнера. Уосталом, Радић је, као антијугословен и србофоб, налазио природне савезнике код свих разбијача Југославије (Коминтерна, ВМРО, Косовски комитет, мађарски ревизионисти, италијанске агентуре, „калајевски бошњаци“, итд).

Савремене процесе појачане беатификације тз. хрватских светитеља Жутић сагледава као провођење националне хомогенизације и ширења хрватства на некадашњим српским етничким просторима. У том контексту треба посматрати и чин папе Јована Павла Другог да прогласи блаженим Ивана (Ханса) Мерца, у Бања Луци, на српској земљи, где су хрватски зликовци, предвођени католичким клером, починили најсвирепије злочине над српским народом. Блаженим је проглашен човек који је за живота заговарао идеју ширења хрватства преко организација Католичке акције. „Намеће се утисак - истиче Жутић - да је личност Ивана Мерца накнадно, организованом

римокатоличком пропагандом, уздигнута на пиједестал великог писца - ствараоца и недодирљивог свеца са израженим вјерским и националним генијем“. Сама чињеница да је папа пред светачки чин успео оне који су над Србима заговарали и вршили најбестијалније злочине (Степинац, папа Пије XII, Иван Мерц), говори о ватиканском схватању измирења и екуменизма. Заиста, тешко је схватити како би заједнички свеци могли да буду надбискуп Степинац и три православна епископа (Сава Трлајић, Платон Јовановић и митрополит Петар Зимоњић) или старац Вукашин из Клепаца-сви зверски убијени у хрватској католичкој „божјој“ држави. Као и загребачки митрополит Доситеј протеран у Србију где је убрзо умро од последица стравичног мучења од усташких зликоваца.

У поглављу „Велика Хрватска на српској земљи“ Жутић обрађује две теме: Федерализације Краљевине Југославије 1935-1937. и тему Великохрватска жетва српске народне њиве“-1939,1941,1945,19991.

У овом делу књиге аутор приказује историјат југословенске државе и решавања тзв. хрватског питања од петомајских избора 1935. до формирања Бановине Хрватске 1939. Он детаљно излаже специфичну ситуацију која је владала у Приморској и Савској бановини у којима су хрватске политичке и верске групације (ХСС, „франковци“, организације Хрватске католичке акције и др.) изазивали отворене сукобе са странкама и удружењима југословенске државе (ЈНС, „јефтићевци“, „борбаши“, југословенске националне организације на челу са Соколима и др.). Мачек је био основао Хрватску сељачку и Хрватску грађанску заштиту, а кнез Павле је и даље подржавао пилитику Милана Стојадиновића у попуштању Хрватима, наивно верујући да тако чува државну целину. Бановина је, под утицајем спољног чиниоца, убрзо прерасла у НДХ, која је извршила незапамћен злочин над православним Србима на подручју ове марионетске криминалне државе.

Жутић констатује да су „српски савезници Енглези имали пресудну улогу код одређивања граница Бановине Хрватске 1939, али и одређивања административних граница унутар социјалистичке Југославије, које ће деведесетих година 20. века, вољом западних либералних демократија постати државне“.(329)

ПРИЛОЗИ ПОРЕКЛУ, ИСЛАМИЗАЦИЈИ, МИГРАЦИОНИМ И ДЕМОГРАФСКИМ ПРОЦЕСИМА У РАШКОЈ ОБЛАСТИ

Салих Селимовић

Салиха Селимовића први пут сам срео и упознао на научном скупу на којем се расправљало о Србима муслиманске вероисповести. Том приликом он је имао веома запажено излагање, које је на убедљив начин, маниром врсног предавача, мирно и сталожено презентовао, разговетним и лепим језиком и стилком. Видело се одмах да се ради о озбиљном, знатижељним и савесном истраживачу наше даље и ближе прошлости. Тада смо се договорили да од дела својих чланака, објављених у неколико значајних часописа, састави књигу. И тако је настала ова вредна монографија.

Књига Салиха Селимовића садржи 14 поднаслова у којима је аутор веома успешно обрадио многа историјска, етнојезичка, етнологска, антропогеографска, демографска, етнографска, верска и друга питања Рашке области, од периода турске окупације, па и раније, до савременог периода.

Селимовић подсећа да је огромна већина муслимана, сада Бошњака, српског порекла и православне провенијенције. О томе постоје и писани извори и докази материјалне културе, као што су преведени турски пописи и бројни археолошки налази као тзв. „грчка“ гробља, црквине, црквишта, рушевине манастира као и до сада очувани бројни манастири и цркве. У неким јужним деловима Старе Рашке и на Сјеничко-пештерској висоравни, има знатан број муслимана албанског порекла, мада је између албанских Малисора и српских и црногорских Брђана било масовних симбиоза.

Селимовић добро учавва да је масовна исламизација уследила почетком XVIII века, што је условило радикалну измену демографске и етничке структуре становништва на Сјеничко-пештерској висоравни. На тај процес, као и на веома изражена миграциона кретања, пресудно су утицали аустро-

турски ратови крајем XVII и током XVIII века. Ови ратови су - истиче Селимовић – „изазвали велика страдања (егзодус) и премештања домаћег становништва и досељавање албанских католичких Малисора (Брђана). То је била смишљена и далековида политика османских власти, јер су католичке Малисоре (Клименте, Хоте, Шкријеље, Шаље, Геге, албанске Куче) постепено, и милом и силом исламизирали током XVIII и до половине XIX вијека. Турске власти су подстицале веома брзо ширење њихове популације у горњем Полимљу, Бихору, Колашину, Штавици (данашње подручје општине Тутин), Пештеру. Тај процес је трајао све до краја турске власти. Подршку албанској експанзији пружала је и Аустро-Угарска да би се тако пригушило ионако угрожено српско становништво и спречило уједињење српских етничких и историјских земаља.

Из црногорских Брда и Херцеговине досељавало се ново српско становништво на место старог које је масовно, због разних зулума и притисака, одлазило у унутрашњост Србије. Међутим, и они Срби који су се исламизирали никада нису потпуно изгубили своја етничка обиљежја (језик, менталитет, неке заједничке православне и народне традиције као Божић, Петровдан, Ускрс, Турђевдан и сл). И босанске избјеглице, од којих се један број задржао у Рашкој области, биле су углавном српског поријекла и православне провенијенције. Па и босански богумили су били у великом броју српског поријекла, како они који су пребјегли из Немањине Рашке, тако и они који су Босни прихватили ту јерес.

Према свему томе никада се није толико измијенила етничка структура становништва Старе Рашке, Рашке области, да би изгубила свој српски етнички карактер“.

Селимовић нам доноси и веома интересантно штиво о пореклу Карађорђевића и њиховом присуству у Рашкој, као и самом Карађорђу, у историји и народној традицији на Сјеничко – пештерској висоравни, затим жива и занимљива сведочења о хришћанским традицијама код наших муслимана, као и о муслиманским песницима у српској књижевности. Књига је обогаћена демографским и статистичким подацима којима су презентована демографска стања и миграциона кретања становништва на овом подручју, изазвана суровим и тешким,

најчешће ратним приликама.

Читаоцима ће бити посебно драгоцено да прочитају део Селимовићеве монографије у којем обрађује Сјенички крај у Другом светском рату, и то на његовом почетку - 1941. године. И овде се Селимовић, као усталом у читавој књизи, позива на првразредне изворе, и једна од одлика ове књиге јесте да је она опремљена богатом и разноврсном научном апаратуром.

Ова књига је изузетно значајна и друштвено потребна. Са великим задовољством сам прочитао и препоручио другима да овај лепо написан књижевни спис и свим неопходним изворима и литературом утемељен научни рад.

ВЕЛИКА СРБИЈА 1888-1926.

Никола Жутић

Књига др Николе Жутића *Велика Србија*, заснована је на богатој архивској грађи, садржаној пре свега у истоименом листу - „Велика Србија“, те на стенографским белешкама, као и на историографским радовима наших истакнутих историчара, као и на ауторовим бројним радовима из ове проблематике. Књигу од 320 страна, формата А 5, Жутић је написао разумљивим, јасним и разговетним језиком и стилном, маниром врсног познаваоца историјских и политичких идеја, процеса и односа. Он своје научне резултате исказује отворено са изразитим смислом да препозна и актуелизује историјски феномен дугог трајања. То говори о Жутићевој историографској обавештености и компетентности. Поред *уводних напомена*, аутор је књигу поделио у три поглавља: *Идеје и идеолози Велике Србије; Листови Велика Србија 1888-1918; Српска странка и лист Велика Србија 1919 – 1926*, а на крају студије налазе се *поговор, регистар личних имена и белешка о аутору*.

Иако је аутор у поднаслову написао : *Историографска анализа листова Велика Србија*, он је презентовао веома садржајан и занимљив увод за ову своју студију. Већ у уводним напоменама актуелизовао је назначену тему, расправљајући о оптужбама за великосрпство које су упућене Српској академији наука и уметности, а затим је прешао на темат о идејама и идеолозима Велике Србије у историјском трајању. Научно оправдање за објављивање ове књиге произлази из чињенице да ова тема није наилазила на повољан одјек у српским државним, научним у културним институцијама. Наиме, у негативном контексту великосрпство су експлоатисали Ватикан и хабсбуршки државотворци, а затим и европски ревизионисти окупљени око фашистичке Италије, Коминтерне и комуниста, затим нацисти, а у најновије време и западне неолибералне демократије предвођене САД –ом . За „великосрпство“ је оптуживана и „мала“ Република Србија у монтираним процесима који се воде у Хашком трибуналу, са основном

оптужбом да је српска политика изазвала ратове на територији бивше Југославије због стварања „Велике Србије“. (5)

У овој студији је извршена реконструкција и анализа чланака, прилога, критика и полемика објављиваних у листовима Краљевине Србије и Краљевине СХС, који су носили наслов *Велика Србија*. У текстовима ових листова провлачи се идеја ослобађања српског народа и стварања уједињених српских земаља, и то кроз разне епохе у којима су листови излазили: од краја 19. века (1888-1893), од почетка 20. века (1903), уочи и током Првог светског рата (1914-1918) и у епохи Краљевине СХС (1921-1926).

Чланци, критике, полемике објављени у листовим *Велика Србија* од 1888. до 1926. изузетно су актуелни и за данашњу независну геополитичку позицију и политичко стање српских земаља...

Идеју Велике Србије, као ослободилачку интегративну идеју српске либералне идеолошке и политичке елите, компромитовали су у другој половини 19. и почетком 20. века хабсбуршка Аустрија и Ватикан, а колико је наметнута мантра о великосрпству и српском хегемонизму утицала на српску друштвену и политичку елиту говори и чињеница да је САНУ одбила 2003. године да објави зборник са научног скупа под насловом *Велика Србија – истине, заблуде и злоупотребе*, под изговором да је тема „врућа“ и да још није време. На срећу, зборник је објављен у „приватном“ аранжману (заслугом „америчке“ Српкиње Радмиле Милентијевић) у издању Српске књижевне задруге.

Бројни су докази о историјској утемељености идеје *Велике Србије* које нам презентује Жутић, почев од немањихког периода и краља Драгутина, његових територија на простору данашње Босне, те родбинских веза са династијом Котроманића. У време Великог бечког рата 1683-1699, гроф Ђорђе Бранковић развијао је родољубива осећања и подстицао ослободилачке тежње на успостављању уједињене српске државе, новог српског деспотства, створивши први политички програм свесрпског уједињења у српском Илирику. Због развијања „прве опасне идеје великосрпства“ гроф Ђорђе Бранковић је 1689. затворен у тамницу (у Хебу) у којој је и умро 1711. године.

Његове „Хронике“ постале су незаобилазан извор историјских чињеница за доцнија истраживања и писања историјских дела. У међувремену Срби су добили своју прву штампану историју (Павле Јулинац, 1765), своје српско грбословље (Хрестивој Жефаровић, 1741), први часопис (Захарије Орфелин, 1768) и знатан број уџбеника.

С разлогом Жутић приписује Доситеју Обрадовићу језичко-етничко „великосрпство“ (Доситеј је пре Вука изнео тезу о Србима три вере- православне, римокатоличке и мухамеданске), као и Сави Поповићу Текелији, који је од Наполеона I (1804) и аустријског цара Франца I (1805) тражио успостављање Илирске (српске) краљевине, која би обухватала српске земље Балкана и Паноније. Сличне идеје имао је митрополит карловачки Стефан Стратимировић и владика бачки Јован Јовановић, те игуман пивског манастира Арсеније Гаговић, који су од руског цара тражили успостављање Славено - сербског царства. Даље Жутић расправља на тему Гарашаниновог Начертанија и одлучујућем утицају Британаца (преко свог првог дипломатског агента у Србији, Дејвида Уркварта) на српску политику половином 19. века. Ту је значајна улога Адама Чарторијског (с почетка 19. века руског министра спољних послова) и његовог агента Фрање Заха у настанку Начертанија, који у ствари није био великосрпски пројекат, јер се односио на ослобођење и уједињење, Србије, Босне и Херцеговине и Црне Горе, те северне Албаније, нигде не помињући Славонију, Далмацију, Банат, Бачку, Срем, Барању... Историчар Батаковић говори о Начертанију као о програму за уједињење Јужних Словена, а Љушић о програму за слободну српску државу са могућношћу да једног дана прерасте у јужнословенску државну заједницу. Жутић сматра да се овде радило искључиво о српском националном програму. Аутор даље износи „великосрпске“ идеје Вука Караџића, приказујући његов *Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона* (1849), а затим рад „Срби сви и свуда“. Спољнополитичке тежње кнеза Михаила Обреновића (1860-1868) усмерене према српској Босни, Жутић такође види као вид великосрпства, а Михаилово његово пријатељевање са Штросмајером као наивност према прикривеном прозелити. Нарочито је чврсто утемељено „великосрпство“ Уједињене омладине српске

1866- 68. Њен идеолог и вођа био је Владимир Јовановић (отац Слободана Јовановића), а њени угледни посленици били су: Светозар Милетић, Михаило Полит Десанчић, Владимир Поповић, Миша Димитријевић, Владан Ђорђевић, Нићифор Дучић и други. Према идејама УОС, уједињена српска држава обухватала би осим скоро формираних српских држава (Србије и Црне Горе), Босну и Херцеговину, те Стару Србију. Банат, Бачку и Срем, из разумљивих разлога, ни Милетић ни Полит, као ни њихови партијски другови и следбеници, тада нису помињали. Жутић критикује анационалне идеје Светозара Марковића о Србији као социјалној држави, и његову магловиту идеју о балканском савезу општина- жупанија, држава.

Жутић сучељава две историографске школе: тзв аутохтонистичке, неоромантичарске (Пантелија Срећковић, Милош С. Милојевић) и новостворене критичке позитивистичке (архимандрит Иларион Руварац, Стојан Новаковић, Љубомир Ковачевић), и посматра их као сукоб „великосрпских“ и „малосрпских“ историчара.

Позивајући се на статистичке податке страних, углавном немачких и мађарских аутора, о језчко-етничкој структури становништва, Жутић повлачи границу српске територијалне распрострањености. Према аустријској и мађарској статистици западне границе српских земаља симболично иду линијом Северна Истра (Перој) – Горски котар (Српске Моравице) – Жумберак – Хрватско загорје.

Аутор у овом делу рада указује на настанак појма илирства и југословенства (половином 19. века), а затим на национални појам хрватства од краја 19. века, те истиче да су: „Сјеме будућег хрватства засијали српски мисионари римокатоличке вјере са подручја данашње Црне Горе који су фанатично мрзили браћу православне вјере, на примјер Вићентије Змајевић и Андрија Змајевић. Иако су Змајевићи старином из Његуша, за апологете хрватства, који су махом били римокатолички свећеници, они су `значајна појава хрватске повијести`. (42) Затим истиче римокатоличке мисионаре у Босни и Херцеговини који су, на челу са врхбосанским надбискупом Јосипом Штадлером, увели хрватство у Босну. Жутић у овом делу указује на значај личности Божидара Петрановића који је покренуо *Српско-*

далматински магазин (1836), те на плодан национални, културно-политички рад Бокеља Лазара Томановића, и нарочито Саве Бјелановића, уредника *Српског гласа*, од 1888. *Српског листа*, и водећег српског политичара у Далмацији. Аутор затим указује на један занимљив, и историчарима слабо познат, податак да је Драшко Поповић (пријатељ британског политичара Вилијама Гледстона) у Сплиту покренуо и издавао од 1883. до 1888. године српски лист *Драшков работ* (први бројеви излазили ћирилицом). То је време када је у Београду 1888. покренут лист *Велика Србија*.

Као гласило „националних романтичара“ лист *Велика Србија* појавио се под уредништвом песника Стевана Владислава Каћанског, Србина „из прека“, који је рођен у Србобрану 1828. године. Његови преци добили су презиме по бачком селу Каћ, а били су досељеници из Херцеговине и презивали су се Владисављевић, отуда Владислав у имену првог уредника *Велике Србије*. Стеван Каћански је завршио гимназију у Сремским Карловцима и Сегедину, потом правне науке, учесник је револуције 1848, наредне 1849. године био је члан делегације која је у Бечу цару Францу Јозефу поднела народне молбе и захтеве. Разочаран учинком револуције, Каћански је наставио повучен и миран живот као професор гимназије, најпре у Београду, а од 1864. у Крагујевцу, где је предавао математику, физику, земљопис, немачки и латински језик. Био је дакле веома образован, и као таква личност није могао без јавног деловања. У Београду је најпре основао лист *Србска народност*, а затим у Крагујевцу удружење „Шумадија“. Песмом „Нејак сам“ поздравио је оснивање Уједињене омладине српске. Године 1870. враћа се на место професора у Београд, а 1873. покренуо је *Браник*, „лист за политику и народне интересе“. (46) Учествовао је у рату против Турака у чину мајора. Разочарале су га одлуке Берлинског конгреса, којима је - како је истицао Јован Цвијић - Србија постала „опколјена“ земља а Срби „ухапшен“ народ. „За неуредност“ у школи бива кажњен од свог бившег ученика Стојана Новаковића, министра просвете, одузимањем једномесечне плате и премештајем у трећу нижу гимназију да предаје немачки језик.

Милан Кашанин, његов биограф, написао је за Каћанског да је „целог живота позивао српски народ у ратове за ослобођење“ и био фанатични проповедник националне идеје свесрпског ослобођења и уједињења... (47) Први број листа „Велика Србија“ изишао је на дан Светог Саве 14. јануара 1888. године. Каћански се у уводнику листа потписивао псеудонимом „Стари Бард“. Обреновићевске власти, опредељене аустрофилски, што је „Стари Бард“ у старту критиковао, пензионисале су га већ у марту 1888. године. Али то није био крај његове активности на пропагирању нечега што није чинила официјелна државна политика, а то је уједињење српства. Нарочиту активност испољио је у полемици са бечким и пештанским оптужбама на рачун „Велике Србије“, тј. самог имена листа, као и политичких ставова редакције.

Није било теме из домена међународних односа о којима „Велика Србија“ није писала. Уочљиво је да за време Стевана Каћанског, као и касније за време Владислава Каћанског, његовог сина и наследника у вођењу листа, питања унутрашње политике нису расправљана. То ће се десити у току уредништва Драгутина Илијћа, у првој декади 20. века. Иначе, „Велика Србија“ је имала редовне рубрике везане за тему Словенства (Русије, Србије и Црне Горе, Чешке, Пољске, Словеније), затим Српства (везано за Црну Гору, Босну и Херцеговину Јужну Србију – Македонију, Стару Србију – Косово и Метохију, Далмацију, Славонију, Срем, Војводину). У листу је нарочито доминирала тема везана за окупирану Босну и Херцеговину. Оно што треба истаћи јесте да „Велика Србија“ није имала иза себе никакву политичку организацију или странку, није била политичко оруђе ниједне политичке групације. Сам назив листа, уочава Каћански – „Велики Бард“, изазива тај велики страх: „Велика Србија“ - ох! (57)

Интересантно је поменути полемику новинара „Велике Србије“ са „аустријским“ православљем, тј. одлуком бечке владе да силом наметну за патријарха српског Германа Анђелића, „дипломираног мађарског адвоката“, који међу Србима није уживао велико поверење. С друге стране, након што је аустрофилска напредњачка струја 1880. године срушила националну владу Јована Ристића, напредњаци на челу са

Миланом Пироћанцем предузели су 1881. енергични напад на цркву ради уклањања народног српског митрополита Михаила.

Због исмејавања „Тајне конвенције“ коју је Србија потписала са Аустроугарском „Стари Бард“ је утамничен у Пожаревцу, из затвора је изишао након шест месеци, али није променио своје политичке ставове. И даље је заступао изразито русофилску оријентацију, проповедајући свесрпско ослобођење и уједињење.

Још нешто је занимљиво у политичким ставовима Стевана Каћанског. Наиме, у Србији – како је истицао - нема ниједног листа који стоји изнад политичких странака осим „Велике Србије“. То је, по његовом мишљењу, једини лист који заступа интересе великог Српства, и `не тиче се ни напредњака, ни либерала ни радикала, њој су сви равни`. У тексту „Политичка исповест Старог Барда“, с поносом истиче да се у „Великој Србији“ никада није могло никакво `партизанство` пронаћи. (69) Критиковао је ову појаву констатујући: „Ми смо с малим изнимкама партизани а не патриоти“. (72)

Стеван Каћански умире 1890, у 62. години живота. Наслеђује га Владислав Каћански који наставља уређивачку политику свог оца, такође осуђујући страначко политичарење које се у Србију почело уздизати. Треба истаћи да је годину дана пре појаве „Велике Србије“, 1887. настало „Друштво Велика Србија“, на челу са Драгутином Ј. Илијћем, који је, између осталог, стајао на Вуковим етнолингвистичким позицијама, сматрајући да Аустрија отуђује Србе католике и мухамеданце. Како за време „Старог Барда“, тако и под редакцијом Владислава Каћанског „Велика Србија“ је нарочиту пажњу посветила угроженом српству у окупираној Босни и Херцеговини. Писано је између осталог како су Бошњаци (Срби) исламске вере постајали „Бошњаци римокатолици“ заслугом „апостолске“ управе и Врхбосанске надбискупије на челу са „арјијеврејином“ Јосипом Штадлером. (82) Затваране су српске православне школе, а указивано је и да народ уместо да посећује своју православну цркву, почиње одлазити у католички манастир да тамо слуша свирање оргуља. (87)

„Велика Србија“ је помно пратила великохрватске аспирације у Далмацији, Војној Крајини и Славонији.

Редакција је указивала на разлоге и историјат српско-хрватског неспоразума и у помирљивом тону тежила помирењу народа раздвојеног вером и азбуком. Истицана је ноторна историјска чињеница о хрватском преузимању српског, вуковског језика, те указивало на хрватске пројекте илиризма и југословенства, који се код ондашњих Срба нису примили, те истицана европска лингвистичка одредница нације, по којој је „језик највернији израз народности“. Аутор овде детаљно пише о илиризму и хрватским илирцима (Људевит Гај, Вјекослав Бабукић, Иван Мажуранић, Вукотиновић, Мате Топаловић, Антун Михановић, Димитрије Деметар, Иван Кукуљевић Сакцински). Пошто овај „хрватски препород“ код Срба није ухватио корена (прихватили су га тек појединци као што су песник и генерал Петар Прерадовић, Огњесалв Утјешеновић Острожински, Петар Јовановић). Након неуспеха с илиризмом, Штросмајер, Рачки, Ватрослав Јагић... измислили су аустрохрватску верзију југословенства, коју је, нажалост, прихватила српска друштвена и политичка елита почетком 20. века, те је она постала основ националног и државног уједињења 1918. године. Хрватска идеја југословенства заступала је позицију по којој Срби могу бити само православни, и то је српска политика и култура прихватила. Потпуно неразумно су негирани Срби католици. Један од њих је и др Ловро Павловић, чији чланак „Срби католици“, преноси у целости „Велика Србија“ фебруара 1890. године. Те 1890. године „Велика Србија“, између осталог, пише и о посвећењу Никодима Милаша за владикау далматинског. Епископ Милаш је био један о духовних и политичких вођа Срба у Приморју, поред Саве Бјелановића најзначајнија личност приморских и далматинских Срба. „Велика Србија“ му је честитала на епископској столици, али се Милашу замерало што је запоставио српско-католичку грану српског народа и што је верско стављао изнад националног, па из тог разлога своју чувену књигу није назвао српским именом „Српска Далмација“ уместо *Православна Далмација*.

Године 1891. просваљена је 100-годишњица дубровачке православне црквене општине. И о томе је извештавала „Велика Србија“, када се у Дубровнику настанио први православни свештеник, пошто је православље до тада у Дубровнику било забрањено. Септембра 1891. „Велика Србија“ пише о једној

интересантној теми – о сједињењу Далмације са Хрватском и Славонијом и открива дуго скривану истину о српској идеји сједињења Срба и стварању Српске Троједнице, што су на лукав, језуитски начин присвојили створитељи римокатоличког хрватства у другој половини 19. века. (105) Као што је хрватство у Босну ушло преко језуита на челу са Штадлером, тако је и у Далмацију ушло преко католичких свећеника Миховила Павлиновића и Јураја Бјанкинија (уредник „Новог листа“). То су, између осталог, биле инструкције Јосипа Јураја Штросмајера. Јурај Бјанкини је већ тада (1891) тражио да се из школских књига избаци све оно што „ружи име народа и језика хрватског“. (109) Године 1893. обележавана је годишњица Ивана Гундулића, и том приликом је настала расправа око „хрватства“ и српства Гундулића, који је у *Осману*, како истиче Лазар Томановић, славио и величао српску прошлост у епохи Немањића, нигде не помињућу Хрватску ни Хрвате. Али, је зато славио српство, па и Александра Великог назива Србљанином (111). Даље лист пише о Србину католику Јосифу Панчићу, из Брибира, истакнутом биологу и првом председнику Српске краљевске академије, те објављује посрпдну песму Јована Сундечића, из Ливна, о бесмисленом и патолошком антисрпству Антуна Старчевића, који је и сам српског народносног корена (буњевачког – српско-католичког, мајка Милица православна Српкиња). Лист пише о великохрватству хрватског бана Ивана Мажуранића (1873-1880) и његовом затварању српских основних и средњих учитељских школа, те гушењу науке и просвете и затирању српства.

„Велика Србија“ је писала и о Србима Карашованима (у данашњој Румунији) и о Лужичким Србима у Немачкој, њиховој историји и борби за очување језика и других идентитетских атрибута.

У беспарици, „Велика Србија“ Владислава Каћанског је угашена 1893; тада се у Србији свесрпска идеја у масама недовољно прихватала.

Тек 1903. Драгутин Илијћ, син песника Јована Илијћа, обнавља рад „Велике Србије“ остајући, као и његови претходници, на ванстраначким позицијама. Он се за разлику од Каћанских више окреће питањима унутрашње

политике, демократизације, парламентаризма, корупције, итд. У Илијћевом Програму као циљ којем Краљевина Србија треба да тежи одређено је „двоструко ослобођење“: политичко ослобођење Срба на Балканском полуострву и економско ослобођење „наше уже Отаџбине“ од Аустро-Угарске, јер само „економски слободна Србија може поуздано радити на политичком ослобођењу својих сународника“. (136) Уредништво листа на челу са Илијћем избегавало је да коментарише вести о Србима из аустријске Далмације и мађарске Хрватске и Славоније. Национални проблем православних и католичких Срба пред агресивним наступом хрватства није уопште коментарисан нити анализиран у политичким и научним чланцима.

Аутор даље, кроз чланке „Велике Србије“, расправља тему српских организација и идеју Велике Србије уочи Великог рата. То је организација „Уједињење или смрт“ (или „Црна рука“), коју је маја 1911, основала група официра учесника у мајском преврату, на чијем је челу био пуковник Драгутин Димитријевић Апис.¹ Орган ове организације био је „Пијемонт“. „Пијемонт“ је имао Пословник и Устав. Устав је био тајни документ, и у њему су као српске покрајине које треба ујединити истицане: БиХ, Црна Гора, Стара Србија, Македонија, Хрватска, Славонија, Војводина и Приморје. У Уставу се Србији намењује улога Пијемонта у борби за уједињење Јужних Словена. Принцип Пијемонта био је: „опозиција и влади и опозицији“. (139) Главни уредник „Пијемонта“ био је Љубомир Јовановић – Чупа. Уредништво је „званично сматрало да су Срби и Хрвати један народ, а да су Словенци и Бугари њихова најближа браћа“. (141)

Ратна издања „Велике Србије“ пратила су дешавања на фронтима и политика редакције била је углавном режимски оријентисана. Новембра 1916. лист је писао о Аустријским злочинствима - Велеиздајничком процесу у Сарајеву, када је Беч одлучио да затре српску интелигенцију у Босни и Херцеговини, утамничењем 156 српских првака, од којих су водећи осуђени на казне стрељања. Иначе, службени орган Краљевине Србије у време Великог рата биле су „Српске

¹ Види шире: Васа Казимировић, *Црна рука. Личности и догађаји у Српској од мајског преврата 1903. до Солунског процеса 1917*, Прометеј, Нови сад, 1997.

новине“, које су у југословенској држави наставиле излазити под називом „Службене новине“ до јесени 1944. године.

У Солунском процесу „Велика Србија“ је подржала службену верзију, по којој је на регента Александра Раде Малобабић извршио атентат по наређењу пуковника Драгутина Димитријевића Аписа, што је и тада била конструкција коју суд није могао доказати.

Новембра 1917. године „Велика Србија“ је писала о жалосном стању српства у Црној Гори, о томе да су због српства гоњени и „стари легендарни јунаци“, војводе Марко Миљанов, Пеко Павловић и Стојан Ковачевић. Отворено се истиче да је црногорски Двор „удешеном капитулацијом“ предао Црну Гору непријатељу.²

Крајем 1918. године нестаје „Велика Србија“. За њену обнову у новој југословенској држави најзаслужнији је адвокат Радивоје Новаковић. Наиме, 26. децембра 1920. основана је Српска странка на челу са председником Главног одбора адвокатом Радивојем Новаковићем, који ће маја 1921. године обновити лист „Велику Србију“ као орган новоформиране странке.

Аутор у овом делу најпре даје општу слику новонастале државе, приказује како је она примљена код хрватских политичких групација и ширих народних слојева, а како код политичких првака босанских муслимана. Жутић истиче да је већ од почетка југословенске државе муслиманска ЈМО почела да се дели на српско и хрватско крило. Србима је тежио др Хамдија Карамехмедовић, који, нападан од др Мехмеда Спахе, који је био наклоњен хрватској сепаратистичкој политици, истиче „да он од својег српског национализма није никада правио тајне“ и да се, као дисциплиновани члан ЈМО (чији се програм залаже за народно јединство), повинује страначком програму...Осим Карамехмедовића српски оријентисани били су Маглајлић и Виловић, а касније ће им се приближити и ливањски Србин исламске вере Мустафа Мулалић, који ће тридесетих година у Народној скупштини водити жестоке расправе о српству муслимана са Мехмедом Спахом, али и

² О томе у књизи Лазара Рашовића *Црна Гора у европском рату*, чији приказ се налази у овој нашој књизи.

са социологом Мирком Косићем, који на опште изненађење одбацивао српство босанских и санџачких муслимана. (177) Аутор даље подсећа на политику Коминтерне и КПЈ о националном и државном питању новонастале државе. Илустративни су у том смислу Пленум ЦК КПЈ, од 25. новембра 1924, када је одлучено да се отворено иступи против јединства Југославије, и да се подрже покрети „угњетених нација“ у циљу стварања независних држава, Хрватске, Словеније, Македоније и Црне Горе, као и ослобођења Албанаца. На четвртном конгресу КПЈ, одржаном у Дрездену 1928, отишло се даље у разбијању тек настале државе, те се поред поменутих, помиње и независна и уједињена Албанија, као и право на отцепљење Мађара у Банату, Бачкој и Барањи. (181-182)

У Прогласу и Програму Српске странке из априла 1921, наводи се шта је све Србија унела у заједничку државу и какво је тренутно стање, нарочито по питању политике Стјепана Радића, његовог конвертитства и хрватског републиканства и сепаратизма. На једном месту стоји и ова реченица: „Српски народ има најбољу војску на свету, а најгору дипломатију. Што прва задоби битке на бојном пољу, то друга изгуби за зеленим столом...“ (192) Српска странка, на челу са Новаковићем, инсистира да се данашња Краљевина назове Велика Србија и наводи разлоге за ову измену, а они се налазе пре свега у српској војничкој и политичкој заслуги за формирање југословенске државе. Новаковић наводи српске жртве од 1.300.000 душа од 4 милиона њених становника, и истиче да је само Србија била држава, док други то нису били уочи Великог рата... Новаковић истиче и један строго стручни – правни аспект и он се тиче неуставности изјаве владе Стојана Протића о присаједињењу аустроугарских посланика, јер је она уставног карактера, па се могла дати једино уз пристанак Велике народне скупштине... Новаковић пише да Српска странка обухвата „све честите Србе, без разлике вере, који љубе Српску нацију, који се клањају величанству слободоносне и мученичке Србије, који више воле истину и правду него саме себе“ (197-198) Разочарани политичким одлукама српских политичара, „Великосрби“ истичу да је држава СХС нови „аустројски тријализам“.

Већ половином 1921, долази до фракција и деоба у Српској странци. Нови Централни одбор Српске странке

распушта руководство странке на челу са Радивојем Новаковићем, а у први план долази др Милутин Нешић, а затим Гавра Давидовић. Лист и Српска странка ће се даље делити а њихови вође сукобљавати и мирити, у једном периоду паралелно ће деловати две странке и два листа – „Велике Србије“. Поред поменутих Новаковића и Давидовића, који ће се „измирити“, на челу Српске странке и уредници „Велике Србије“ биће Божидар Савић и Александар Станојевић, који ће на изборима 1923. прећи парламентарни праг и у једном скупштинском мандату бити једини посланик Српске странке. Оно што је заједничко свим уредницима „Велике Србије“ и председницима Српске странке, било је то да они нису били политичари партијског, страначког, поготово ускостраначког типа са типичним партијским партикуларним интересима, него личности које су позивали на ревазилажење страначких разлика и размирица, стављајући српство изнад сваке странке. Користили су готово исте аргументе у приказивању међународних односа и унутрашњих политичких проблема. Тако Новаковић у чланку „Срби“ подсећа на изјаву радикала Јаше Томића када је 1918. тражио чист рачун са Хрватима, рекавши: „Ако можемо заједно хајде да се лепо споразумемо, па да живимо у слози и љубави, ако пак не можемо боље да се одмах разиђемо, него касније када би то пуно теже било“. (224-225) На спољном плану, поред некад пријатељске царске Русије, Новаковић је највише поверења имао у Француску.

Радикали су спречавали митинге и јавно деловање Новаковиће Српске странке, а протежирани су фракционашку, замозвану Српску странку браће Савић (Боже и Свете - у политички ненаклоњеним круговима звали су их Божа Луцпрада и Света Ротација), „као филијалу Радикалне странке“. (231)

„Велика Србија“ Гавре Давидовића није имала „длаке на перу“, јер је критиковала негативне појаве у држави и друштву, нарочито оне корупционашке и политичке из времена српског избеглиштва у Грчкој. Пада у очи Давидовићево помињање Бењамина Калаја, аустроугарског гувернера Босне и Херцеговине од 1882. до 1903. године, и његове књиге „Историја Срба“, којом је Калај посведочио да у БиХ живи искључиво српски народ, који је турском инвазијом подељен на три вере. Међутим после аустроугарске окупације БиХ

1878, Калај је наредио да се та његова историја конфискује и од народа покупи. Како истиче Велимир Никашиновић, до окупације БиХ, „у тим чисто српским покрајинама није било ни једног Хрвата, нити је тамо ко знао да они уопште постоје на свету“. (238) На другом месту у Давидовићевом листу пише следеће: „...Тај `аустријски и језуитски дух` усађен у хрватски пук, производи лажну надмоћ `над овејаним и чистим Србима` и кочи њихов напредак, нарочито преко Стипице Радића, `демона српске нације који је давно требао да напипа вешала због циничног смеха према жртвама Србиновим“.

(245) Затим долази до Давидовићевог повратка у крило Новаковићеве „праве“ Српске странке. Појављује се фракција Боже Савића, коју Новаковић није признавао сматрајући је самозваном странком браће Савић, филијалом Радикалне странке. Новаковић је указивао на „партијску распојасаност“, појаву која доводи у опасност сам државни опстанак преко партијске ускогрудости...(255)

Занимљива је епизода са Савићем и његовим љубавним јадима у Бечу, који су умало трагично завршили. Иначе, Божа је био прилично образован човек. Како истиче Крста Цицварић, књижевник и директор „Београдског дневника“, Божа је писао за „Мали журнал“, више од 250 чланака о „кобној политици“ Николе Пашића, ваљда највише због корупционашких афера Пашићевог сина Рада, „једног од највећих пацова у овој веселој Југославији“. (252) Савић је више година студирао медицину у Немачкој и Швајцарској, не зна се да ли је завршио, и био је веома ангажовани новинар.

Александар Станојевић, добровољац и ратни инвалид, по занимању зубни техничар, био је члан Главног одбора Савићеве Српске странке, а на мартовским изборима 1923. изабран је у парламент. Након тога преузима и странку и њен орган „Велику Србију“. Српска странка је још два пута учествовала на изборима за Народну скупштину, 1925. и 1927, оба пута неуспешно. Блиска нам је теза да је ова фракција била под „заштитом“ и контролом радикала, који нису дозволили да се одржи и развије јединствена Српска странка. Иначе, радикали су ометали митинге и Станојевићеве странке и, како истиче Крста Цицварић, „на Српску странку гледају као на непријатеља и они би хтели у потпуности да је онемогуће

у раду. Они мисле да имају монопол српства, и они стога не допуштају да Божа Савић може конкурисати г. Николи Пашићу“. (267) Критиковали су „шуровање“ вође демократа Љубе Давидовића са хрватским „блокашима“. Станојевић је истицао да су Српску странку основали Радивоје Новаковић и он, Аца Станојевић, инвалид и добровољац. Стеногафске белешке његових скупштинских говора најбоље илуструју каква је била политичка ситуација у новоствореној држави. Станојевић је доследно заступао и бранио српску позицију, допринос Срба стварању државе која је за њега српска држава. Јер Србија је сама себи проширила границе, темељ ове државе постављен је на Кајмакчалану - истицао је Станојевић и сматрао да је зато природно да се она зове Велика Србија. Нарочито се критички односио према бившим аустријским официрима Словенцима и Хрватима, који су у војсци Краљевине СХС прихваћени и промовисани у више чинове, тражећи да изађу из војске, осим поштених, часних изузетака. Из посланичких клупа често су му током говора добацивали римокатолички свештеник из Суботице Блашко Рајић, као и вођа СЛС патер Коросец, који је тражио да се Станојевићу забрани да говори.

Интересантан је један наступ Самосталног демократе Првислава Грисогона (из Метковића), који се пита како стишати страсти које су заостале иза ратова и верских и етничких сукоба, а посланике упозорава да погледају „лични састав владе“ па ће им све бити јасно. Грисогону напомиње да је фактички министар за Јужну Србију Ферад бег Драга, у БиХ влада Адемага Мешић, вођа шуцкора и добровољаца из 1914. Грисогону подсећа да у владиној декларацији нема националне одредбе „да ли смо један народ или три“, па наставља да је то „први пут после пет година да једна влада не сме да призна, не сме да спомене да ли смо ми Срби, Хрвати и Словенци један народ или три“. О фаворизовању сепаратистичких организација нема ни речи у Декларацији, јер се не говори о качацима, о везама са комунистима и Москвом које спроводи Радић, а не штити се ни либерално соколство пред клерикалним Орловима“. (279)

Јануара 1924, Станојевићевој Српској странци прикључила се Српска национална организација Ђорђа Чокорила из Босне, а обе ове странке су, као што смо навели,

учествовале на изборима 1925. и 1927, али нису успеле ући у парламент. У Божићном броју 1924. године „Велика Србија“ је између осталог писала: „...Српски народе одбаци највеће зло – Партије, буди Србин члан Српске странке. Организуј се народе у Српску странку...“ (282, фуснота)

„Послије нестанка Српске странке – истиче Жутић – српско име у парламентарном политичком животу није се појављивало све до оснивања Српске радикалне странке Милана Стојадиновића 1939. године. У комунистичкој (социјалистичкој) једнопартијској Југославији парламентарног живота није било све до деведесете године XX вијека када се обнавља вишестраначки политички живот у новим самопроглашени државама. Срби спорадично организују политичке странке са придјевом српски, преко Драшковићевог Српског покрета обнове и „великосрпске“ Српске радикалне странке, на челу са проф. др Војиславом Шешељем, који 1991. покреће лист „Велика Србија“.

РИМОКАТОЛИЧКИ ЗЛОЧИНАЧКИ ПРОЈЕ- КАТ ВЕШТАЧКЕ ХРВАТСКЕ НАЦИЈЕ

Војислав Шешел

Књига под насловом *Римокатолички злочиначки пројекат вештачке хрватске нације* представља значајну историографску научну синтезу професора Шешелја написана у Хашком заточеништву, у којем му се суди, као и осталим српским родољубима, зато што се дрзнуо да брани своју земљу и износи истину о њеном разбираспаду.

Овом волуминозном књигом и по обиму и по садржају проф. Шешел убедљиво потврђује своју основну тезу да је Хрватство најефикасније средство Римокатоличке цркве за уништење српског народа.

За доказивање својих теза Шешел је консултовао репрезентативну литературу српских и страних аутора, понајвише хрватских или тзв. хрватских . Шешел је једним веома широким, интердисциплинарним научним захватом приказао историографски, верски, језички, политички и геополитички феномен хрватства, тј. процес вековног ватиканског, најчешће насилног, претапања Срба у Хрвате.

Шешел у књизи даје велике изводе читавих монографија и студија најпознатијих хрватских историчара попут Вјекослава Клаића, Наде Клаић, Јарослава Шидака, Ферде Шишића, Фрање Рачког, Мирјане Грос, Јосипа Хорвата, Виктора Новака, фра Доминика Мандића, дон Керубина Шегвића и геополитичара фон Сидланда, тј. Ива Пилара, родоначелника новије хрватске геополитике и других, и у њиховим историјским истраживањима указује на ноторне фалсификате у тумачењу измшљених догађаја из хрватске историје, као што су Сабор на Дувањском пољу, тј. Летопис попа Дукљанина из 9. века, затим „Кволитер“ или тзв. „Пакта конвента“ из 1102, које су, у ствари, настале у фратарским, тзв. „хрватским редакцијама“ неколико векова касније, током 15. и 16. века. Већина хрватских писаца и историчара настојали

су свим могућим домишљањима и фалсификатима да укажу на наводни континуитет хрватске државности. Многи од њих су , при томе, без икаквог стида и обзира посезали за српском историјом, баштином и културом, приказујући је као хрватску. Присвајани су цар Лазар, Милош Обилић, Косовски бој, династија Немањића, али и доцнији корифеји српске идеје и државе, као што је Арсеније Чарнојевић и други. И није то чинио само отац хрватске нације Анте Старчевић, него и многи други хрватски историчари, политички писци и верски ауторитети. У историјске фалсификаторе уврстили су се не само фра Доминик Мандић, Керубин Шегвић, Крунослав Драгановић, него и многи други хрватски историографи, па и они наводно пројугословенске провенијенције какав је био Виктор Новак, који је наводном старином хрватства залудео званичну српску историографију. Треба имати у виду да је Новак величао Штросмајера и Јагића, који су стајали на унитаристичким концепцијама илирства и југословенства што је само био метод за јачање и ширење свехрватства. Неки аутори и његов „Магнум кримен“ тумаче као покушај да се злочин геноцида над Србима припише Римокатоличкој цркви како би се Срби заувек дистанцирали од католичанства, а заштитили Хрвати, којима ће приступити сви Срби римокатолици. Професор Шешел веома добро уочава да су сви кључни хрватски политичари у различитим историјским и геополитичким условима имали готово истоветну стратегију, а она гласи: у свим приликама промовисати хрватски интерес и везати га за РКЦ-у и геополитички моћније заједнице: Аустрију, Немачку, Италију, САД и сл. У том смислу истоветне су све хрватске политичке концепције у последњих два века, од Ритера Витезовића до Фрање Туђмана.

Шешел у књизи износи још једну веома утемељену тезу, која гласи: Римокатолици су потпомагали турско освајање Византије и Србије надајући се да ће то допринети уништењу православне цркве. То је била стратегија Ватикана кроз све бурне историјске догађаје на српском историјском и етничком простору. Сетимо се само да је папа Војтила отворено заговарао разбијање југословенске државе, подржавајући насилну сецесију Словеније и Хрватске, а затим од Клинтона тражио да се бомбардују Срби у Републици Српској. Ватикан

и католички запад, посебно Енглеска, током новије српске историје подржавали су турску власт на српским земљама. С једне стране ислам, а с друге католичанство, требало је да докрајче православне Србе. Наиме, у години пада Цариграда, 1453. у Риму је основан Илирски завод Светог Јеронима за будућу мисионарску делатност међу православним. (Јероним је био Србин од Грахова). Овај Илирски завод Штросмајер је почетком 20. века покушао да преименује у Хрватски, али је интервенисао црногорски кнез Никола преко примаса српског у Бару и свог министра спољних послова Луја Војновића, Србина католика, који су Ватикан „обавестили“ да постоје и Срби католици. Ово ће успети Титу 1972. године, након упостављања међудржавних односа између Ватикана и СФРЈ.

Осим дела хрватске историографије која Шешелј веома успешно анализира и раскринкава оне делове у којима се износе ставови који крајње произвољно, неутемељено и злонамерно оспоравају српско име, историју, културу, језик па и само српско постојање, Шешелј је приличан део свога рада посветио и српским историчарима и писцима. Ту пре свега мислимо на Јеремију Митровића, Косту Милутиновића, Николу Милованчева, дон Ивана Стојановића, Матију Бана, Меду Пуцића, Лују Бакотића и друге који су се бавили пре свега феноменом Срба католика, а затим Василија Крестића и Николу Жутића, који су истраживали историју српско-хрватских односа и југословенску идеју, политику и праксу, и римокатолички феномен хрватства. Овде бих додао да Шешелј, нажалост, није био у прилици да користи обимну литературу професора Петра Милосављевића, који у сфери филологије најутемељеније расветљава српско-римокатоличку, тј. хрватску загонетку, готово у свим својим новијим делима, нарочито у књигама: „Идеје југословенства и српска мисао“ и „Српско питање и србистика“. Овај аутор је са двадесетак својих колега лингвиста и филолога потписао својеврсну декларацију о српском језику „Слово о српском језику“, којом се враћа србистици, тј. изворном Вуковом филолошком програму о Србима „три закона“. Бавећи се српско-хрватским политичким односима, моја маленкост је овом проблему пришла с геополитичког становишта. Полазио сам од става да су сви хрватски писци и политичари били и геополитичари, да су њихове политичке

теорије снажно оптерећене и фрустриране величином, обликом и националним саставом Хрватске. Све њихове концепције биле су преваходно геополитичке. Из њих су проистекле идеје о „хрватском историјском и државном праву“ и институција хрватског „политичког народа“, обе усмерене ка негирању српског имена и српског народа и његовом покатоличавању и похрваћивању, с тезом да на простору наводног, хрватског државног и повјесног права могу да живе само они који у „политичком“, или „дипломатичком“, како се говорило и писало у 19. веку, тј. конститутивном-државотворном погледу данас, представљају Хрвате. У немогућности да се шири на север и запад, Хрвати су као народ мисије и прозелитизма одређени од Беча и Рима да се шире на југ и исток на српски етнички простор. Испољавали су отворене геополитичке претензије према српској Босни и Херцеговини, као и према другим српским земљама. У немогућности да историјским фалсификатима докажу хрватство БиХ, попут Вјекослава Клаића, који се са Антуном Радићем уверио крајем 19. века да се у Босни нико не осећа Хрватом, Иво Пилар и Франо Сучило заговарали су тзв. геополитичко право Хрвата на Босну, без обзира на њен национални састав. Пилар је притом говорио о „диктату хрватског геополитичког положаја“, тј. да се Босна мора прикључити Хрватској јер је Хрватска без Босне „убоће торзо неспособан за живот“, или Хрватска је „перца“, „кифла“, „раскречена кобасица“, „само љуска, а Босна је њен трбух“. Хрватско својатање Босне и Херцеговине, коју су на пример Штросмајер и Рачки сматрали српским етнографским простором, до нагодбе с мађарима 1868. године, а затим је препустили Аустрији и тријалистичкој великој Хрватској, нарочито је интензивирано после аустроугарске окупације БиХ 1878, а затим и анексије 1908. године. Босанске муслимане је хрватска политичка мисао одреда сматрала делом хрватског корпуса, иако у Босни није било Хрвата у 19 веку, и тек се с аустријском окупацијом у њу ушуњали преко Јосипа Штадлера, загребачког језуите, потом сарајевског надбискупа. Старчевић је, као што је познато, својатао не само Босну, него је Србе посве негирао и заговарао химеричку Хрватску од Алпа до Црног мора, а босанске муслимане сматрао је „најплеменитијим делом хрватског народа“. Чинили су слично и остали хрватски писци и политичари. Тако је и Павелић

муслимане сматрао „цвијећем хрватског народа“, а Босну хрватским „геополитичким драгуљем“ и „кичмом“ хрватске државе. Супило је мењао своја политичка и геополитичка становишта: лутао је од југословенства до великохрватства у настојању да Хрватску што боље позиционира, свестан да је она „сваком на путу“. Отуда код њега тезе: „Уздај се у се и у своје кљусе и у слогу Срба и Хрвата“, до тврдњи да у Хрватској, Славонији и Далмацији нема Срба: „Они који се Србима називљу, нијесу Срби него православни Хрвати“. У немогућности разрешења „српског питања“, тј. неспреман да прихвати Србе као равноправан политички народ, Супило је заговарао и најекстремније методе –до њиховог физичког ликвидирања. Не треба заборавити да је овај лидер Хрватско-српске коалиције с почетка 20. века основао и геополитички часопис „Црвена Хрватска“, и на хрватском историографском фалсификату Ритера, Старчевића, Кватерника и других градио хрватски геополитички „оптимум“. У томе ће хрватским писцима и политичарима прискочити у помоћ црногорски црвени Хрвати Савић Марковић Штедимлија и Секула Дрљевић, као што данас чини први „Дукљанин“ Јеврем Брковић. Босну Супило није порицао Србима, ваљда и због тога што је европска наука чврсто инсистирала на становишту да су Босна и Херцеговина српске земље.

Међутим, Стјепан Радић је у својој крајње непостојаној и превртљивој политици у нечему ипак био доследан: то су антисрпство и антијугословенство. На Мачековој политици и тековини Бановине Хрватске, Фрањо Туђман је градио свој хрватски државни пројекат у рату за југословенско наслеђе 1991- 1995. године. Он се првенствено залагао за Хрватску у бановинским границама из 1939. године, разуме се, под условом да најпре реши питање Републике Српске Крајине. Да би надокнадио губитак Крајине, отпочео је у савезу с муслиманима рат против Срба у БиХ за „Хрватску до Дрине“. Проф. Војислав Шешељ је указао на одлучујући утицај Доминика Мандића на Туђманове историографске фалсификате и утицај усташе Макса Лубурића на Туђманов политички концепт и стратегију. Хрватска идеја, дакле, има свој историјски и геополитички континуитет.

У том смислу илирски покрет може да се посматра као аустро-хрватски геополитички и државотворни пројекат, којим је Аустрија настојала да онемогући ширење српске идеје из Кнежевине Србије на преостали српски историјски и етнички простор. Хрвати и Хрватска су овде били замишљени само као средство аустријског геополитичког продора на Исток. Зауврат им је више од пола века обећавана тријалистичка идеја, тј. федеративно преуређење Хабзбуршке монархије у којој би велика Хрватска била трећа, поред Аустрије и Мађарске, федерална јединица. Ово је хрватским политичарима, који су углавном били страног порекла, пружало прилику да илирски покрет доживе и као великохрватски. Игре хрватских илираца у области језика, тј. напуштање сопственог кајкавског и преузимање српског штокавског језика, биле су у функцији преотимања српске културе, књижевности, посебно дубровачке, народних песама, територија и најзад – народа. Од Срба римокатолика, лукавом политичко-језичком концепцијом Штросмајера, Јагића, Ивековића, Броза, Виктора Новака и других постали су Хрвати. Гајево илирство је требало да путем заједничког језика похрвати Србе римокатолике, а Штросмајерово југословенство да покатоличи преостале Србе. Илирству као аустро-хрватском културном и геополитичком подметању одупрли су се готово сви Срби у Аустрији. Разуме се и Срби у Кнежевини. Али југословенство Штросмајера и Србо-Хрватство Јагића, нажалост, имало је успеха и завршило великохрватством.

Овде треба нагласити да су током 19. века постојале две идеје југословенства, српска и хрватска. Српску су најбоље представљали Теодор Павловић и Јован Суботић, први људи Матице Српске. Она се заснивала на посебности Словенаца, Срба, Хрвата и Бугара као јужнословенских народа, од који свако има свој посебан језик и културу. На овој српској идеји јужнословенске блискости и заједништва посебних народних и језичких ентитета, заснивала се и српска политичка и државна мисао кнеза Михаила, Илије Гарашанина, Стојана Новаковића, Љубомира Стојановића и других српских интелектуалних и политичких делатника.

Хрватска мисао, чије смо протагонисте набројали, заснивала се на унитаристичком илирском и југословенском,

а у ствари на великохрватском концепту који се заснивао на Штросмајеровој тези да су Срби и Хрвати један народ, са једним „народним“ језиком (што је обична бесмислица) и две вере. Штросмајеров мото био је потпуно покатоличавање Срба, не само „аустријских“ него и оних у Србији. Јагићев концепт је још замућенији: његови Србо-Хрвати су један народ по језику, а два народа по вери, и то ијекавци су Хрвати а екавци Срби, чиме је Јагић оставио дубоку, вештачку, вододелницу не само за успостављање различитих народносних ентитета на српском језичком подручју, него и за стварање злочиначке хрватске државе на католичкој основи. Хрватска језичка теорија је заиста апсурдна: она тврди, да су два народа, Срби и Хрвати, створили један језик, и остали два народа. То је нечувено! Овом поистовећивању католичанства и хрватства највише је допринео Први хрватски католички састанак одржан у Загребу септембра 1900. године. Овим конгресом је Ватикан задао смртоносни ударац идеји о интегралном српству. Наиме, од овог конгреса сви католици у Хрватској, Славонији и Далмацији, а они су у највећем броју били Срби, који су говорили Јагићевим хрватским или српским, а у ствари српским језиком, имали су се сматрати Хрватима. Све је припремано за коначни обрачун са Србима. Могло би се без претеривања рећи да је историја српско хрватских односа, од јављања хрватске националне идеје, тј. од илирског покрета, а поготово у 20. веку, непрекинути ланац геноцида Хрвата над Србима, који је кулминирао у НДХ у Другом светском рату, а поновљен, тј. настављен од 1991. до 1995. године, када је окупирана РСК и у геноцидној операцији хрватске државе и војске протерано, што није убијено, 500 до 800.000 Срба. Иван Рибар, један од првака Хрватско-српске коалиције, а затим комунистички функционер, сведочи у својим *Политичким записима* да су Хрвати уз подршку војних кругова у Бечу 1914. године били спремни да побију и протерају све Србе западно од Дрине. Да их није било преко 700.000-тврди Рибар- они би то и учинили.

Проф. Шешел у својој импресивној синтези обрађује идеје и ставове готово свих значајнијих хрватских историчара, писаца, геополитичара. Шешел при томе указује на страну, пре свега немачко порекло најзначајнијих протагониста

великохрватске идеје: Ритера, Гаја, Штросмајера, Туђмана. Они што нису Немци то су Срби. Шешелј посебно осликава политички портрет Фрање Туђмана и указује на његову идеолошку, великохрватску, ексклузивно католичку идентичност са Антом Павелићем, кога је Туђман надмашио јер је остварио хрватски сан о независној, етнички чистој, католички јединственој држави. Треба нагласити да су Срби у својој дновековној борби са Хрватима успевали да се одрже као политички народ, потпуно равноправан са Хрватима. Све до Фрање Туђмана и разбијања југословенске државе 1991. године, када су у хрватском „плуралистичком“ Сабору једногласно од свих хрватских политичких странака избачени из устава и сведени на статус незаштићене мањине. Хрватска је данас етнички готово очишћена од Срба, јер се Срби тамо тако више и не смеју звати. За тему о Туђману и његовом доласку на власт у новој независној Хрватској, Шешелј је користио књигу Дарка Худелиста *Туђман-биографија*, једну веома садржајну, занимљиву, волуминозну и историографски значајну и вредну монографију, која на најбољи начин осликава улогу католичке цркве у Хрвата, поготово везу Широки Бријег- Канада (Норвал) и комуникацију међу католичким фрањевцима на овој линији у довођењу Туђмана на власт. Худелист презентује све важније податке из Туђмановог живота, од детињства до смрти, као и природу и карактер његове личности, његове политичке и „знанствене“ амбиције, итд. Туђман је био је опседнут Мачеком и његовом творевином „Бановином Хрватском“, која је била и Туђманова фикс идеја у босанском геополитичком и ратном троуглу 1991-1995. године. У књизи можемо прочитати између осталог и неке важне детаље па и приватне интимне пикантерије из Туђмановог живота, као што су они да му је отац Стјепан био припадник ХСС и жестоки радићевац и мачековац, а после рата ригидни хрватски комуниста. Фрањо је био још дечак кад му је умрла мајка, те је са младом маћехом као шеснаестогодишњак упловио у љубавне воде, отац га је ухватио на делу и отерао од куће. Све то је на његову личност оставило великог трага. Отац Стјепан је у нервном растројству 1946. године убио своју супругу и себе, а Туђман је то приказао као злочин крижара, усташких одметника који се нису предали новој комунистичкој хрватској власти. Деведесетих ће тај догађај представити као злочин Удбе, јер је његовој националистичко-сепаратистичкој

политици сад требао такав сценарио очевог самоубиства.

Све у свему, Хрватска је злочином остварила део свог геополитичког диктата. Овај остатак остатака од државе и народа (Вук је у делу „*Срби сви и свуда*“ у „*Ковчежићу*“ уочио да „Хрвати свега имају, само немају народа“, тј. имају у изобиљу историјских фалсификата), географски недовршена и геополитички несамосвојна, друштво на чије је политичке и државне идеје географија пресудно утицала, извршила је највећи злочин над Србима, конститутивним-државотворним народом, народом који је одлучујуће допринео победи над фашизмом и успостављању хрватске државе након Другог светског рата.

ЦРНА ГОРА У ЕВРОПСКОМ РАТУ

Лазар Рашовић

Књига *Црна Гора у европском рату* Лазара Рашовића, фототипско издање из 2010. године, је драгоцено сведочанство о времену великог страдања српског народа од 1914. до 1918. године. Њена вредност је у томе што узроке тог страдања налази у понашању наших државника, који се (изгледа, лакше него вође других нација) поводе за личној коришћу, препуштајући судбину свога народа и државе плановима острашћеног непријатеља. Аутор је учесник догађаја у време Аустроугарске агресије на Србију и Црну Гору. Био је вршилац дужности иследног судије црногорске војске и захваљујући тој позицији, открио је тајне везе краља Николе Петровића с аустроугарским Двором. Оне су биле пријатељске, чак и савезничке, што изгледа невероватно, имајући у виду да су Аустроугарска и Црна Гора биле у рату – Аустроугарска агресор, а Црна Гора жртва.

Аутор у овој књизи показује лице и наличје црногорског краља. Тврди да су његова песничка дела и државничке изјаве намењене становницима Црне Горе одисале српством, али је то била само маска. Краљ Никола је тиме желео да сакрије договор с Аустроугарском о уништавању Србије ради осигурања личне власти.

Рашовић оптужује краља Николу да је директно проузроковао голготу војске и народа из Србије - приликом повлачења преко Црне Горе. Забранио је градњу пута Пећ – Андријевица, за шта је Србија послала новац. Тим путем је према плану Врховне команде Краљевине Србије требало да се транспортују војска, избеглице, артиљерија и храна за шест месеци. Због тога је сва комора и артиљерија била уништена у равној Метохији.

Пуковник Рашовић црногорског краља оптужује за отворену издају. Он наводи да на Ловћенском фронту није било никаквих битака против Аустроугара и да је ратовала само

Санџачка војска - под командом бригадира Јанка Вукотића. Црногорски командант на положајима код Ловћена, син Краља Николе - књаз Петар, тајно се састајао са аустроугарским гувернером у Котору не предузимајући никакву борбену активност.

Зато је краљ Никола, када је до борби дошло, због аустроугарске агресије 1915, одглумио спремност за борбу и послао је у аустроугарску клопку Кучко-братоношку бригаду. Она је била на истуреном положају, док су јединице на левом и десном крилу добиле наређење за повлачење. Јуначки се борећи, Кучи и Братоножићи су се пробали из обруча и избегли планирано заробљавање. Били су спремни зауставити Аустроугаре на Царевом лазу, али је краљ објавио да је склопио мир са Аустроугарском. Војска је поверовала и престала са отпором, а краљ је, не најављујући такав корак, побегао у Француску. Рашовић објашњава да је ова бригада била најборбенија, да је српски орјентисана и да се ње краљ Никола највише плашио. Дошло је до непотребног заробљавања на хиљаде црногорских војника и официра.

Запањујуће делује тврдња Лазара Рашовића да је краљ Никола послао у Скадар аустроугарском конзулу 300.000 златних марака, чиме су се финансирале албанске групе – са задатком да убијају и пљачкају српске војнике и народ, при повлачењу преко албанских планина!

Пред Први светски рат, Аустроугарска је придобила црногорског краља Николу за идеју о уништавању Србије, а за узврат би опстала Црна Гора, уз територијална проширења у Метохији, Херцеговини и Рашкој. Овакав договор краља с Бечом увећао је муке и умножио губитке српске војске и народа при повлачењу преко Албаније 1915. године. Рашовић прониче у дубљи смисао такве политике –одустајање краља Николе од успостављања јединствене српске државе и избегавање да се изврши уједињење Црне Горе и Србије. За узврат, уздао се у награду Беча – проширење Црне Горе и премештање престонице са Цетиња у Призрен.

Његове проаустроугарске намере, није било једноставно открити, јер је, после победа српског оружја против Турака и Бугара – 1912. и 1913, уживао велико поверење у народу

и војсци. Зато су Црногорци усхићено пошли на ратиште, верујући да ће, са својим врховним командантом, ослободити и српске земље окупиране од Аустроугарске. Уз такво поверење својих поданика, краљ Никола је, кришом, урадио много тога да црногорско оружје буде што мање убојито. Највећи уступак Аустроугарској је учинио намештањем да црногорска војска на ловћенском ратишту потпуно мирује. По договору с Бечом, ни аустроугарске трупе нису предузимале офанзивна дејства на том делу. Али, борбе су биле тешке на осталим деловима фронта између српске и аустроугарске војске - од севера Црне Горе до Саве и Дунава. Јединице под командом бригадира Јанка Вукотића водиле су жестоке борбе са Аустроугарима и у противофанзиви су потисуле непријатеља до Романије изнад Сарајева и до Требиња у Херцеговини!

Рашовић документовано сведочи да је српство краља Николе било неискрено, те да је он био поборник стварања што већег раздора у српском народу. И његов тзв. „Српски лист“ који је почео да штампа у Женеви након бекства из земље, је „...био све, само не српски лист“. Осврћући се на учинке српске војске у Првом балканском рату, Рашовић овако описује атмосферу у Црној Гори: „Када је завршен Балкански рат и када су се браћа из двије слободне српске земље састала на ослобођеном Косову, народ у Црној Гори пливао је у радости... Ослобођено Косово; Скопље и Призрен су српски... Србија и Црна Гора су се ујединиле“. Овакву радост су брзо помутиле одлуке са Цетиња. Народ је разочарала, више од других, наредба да ни један становник Црне Горе не може да путује у Србију без пасоша. Краљево истрајавање на разграничењу Србије и Црне Горе је вређало сваког Црногорца. „У народу је настало једно горко разочарање. Са званичне стране се почело увјеравати да ‘формално’ одвајање Србије од Црне Горе диктирају обзиром спољне политике. Увјеравало се да Аустроугарска не би дозволила спајање Црне Горе са Србијом, јер би се, на тај начин, створила Велика Србија, против које је уперена оштрица аустроугарске политике”.

Краљ Никола је кажњавао ђаке и студенте који су славили српство и српске победе у Балканским ратовима, те „заиграо био махнито коло једне страховите политике –

политике убистава, прогона и тамница”.(5) Краљу је сметао српски идентитет црногорске омладине.

Аустроугарска је 1914. доживела страховит пораз и њене армије су избачене из Србије, а Црној Гори нису могле ни да се примакну. Да није било краљеве саботаже на црногорском делу фронта, Аустроугарска би 1914, поред војног пораза, доживела и територијалне губитке. Рашовић тврди да су Црногорци могли заузети Боку которску, Херцеговину с Требињем и делове источне Босне. Следећа ратна година, 1915, приморала је Централне силе да озбиљније схвате војишта у Србији и Црној Гори. Закључили су да аустроугарске трупе не могу саме да се носе с две српске краљевине, па је донесена одлука да Аустроугарима помогну немачка и бугарска армија, а да се против Србије и Црне Горе мобилишу и шиптарска племена.

У оваквој ситуацији, Србија и Црна Гора су почеле припреме и за обрачун с немачким армијама. У Црној Гори је проглашена мобилизација за мушкарце између 21. и 30. године старости, а односила се и на студенте и средњошколце. Било је предвиђено да се школовани омладинци обуче и да им се доделе чинови официра и подофицира. Шеф штаба Врховне команде на Цетињу Божа Јанковић је схватио да је армији потребан образованији командни кадар. Обуку у трајању од пет месеци, требало је да обаве војни стручњаци из Србије.

Кад је ова зрела намера требало да се реализује, почела ју је да омета споменута “невидљива рука”. Мере против војне обуке предузели су људи из најближе околине краља Николе. После банкета у Подгорици - у част официра из Србије, одушевљени млади Црногорци су изишли на улице, певајући патриотске песме. Највише их је било из ђачког батаљона. Певали су “Боже правде” и “Ор’о кликће”. Кад је подгоричка полиција обавестила Двор о овом омладинском одушевљењу, с Цетиња је, телефоном, наређено да се сви ђаци-војници затворе и предају суду. Ухапшено је 30 студената и ученика виших разреда гимназије и учитељске школе. Образован је ванредни војни суд, само за њих. Са Цетиња је стигла и карактеристика прекршаја – омладинци су названи бунтовницима и, чак, велеиздајницима. (20) И њих 18 кажњени казном затвора од четири месеца.

Ово расрбљивање раздирало је црногорско друштво и најдиректније ометало одбрамбену снагу Црне Горе и то пред предстојећи војну агресију Аустроугарске, Немачке и Бугарске.

Лазар Рашовић нам у овој књизи пружа драгоцене податке о свом времену. У више случајева описује с каквом одлучношћу су људи у судским органима чували своју част и истрајавали на правичности, супростављајући се наредбама краља Николе. Неискрен краљ Никола је све наде полагао не у европске династије, колико у 15 милиона франака, које је Аустроугарска ставила на рачун краљевића Данила у једној банци у Паризу – за тајно савезништво краља Николе и аустроугарског цара Фрање.

Аустроугарско расрбљивање Црногораца имало је делимичног успеха. Тога су били свесни државници и интелектуалци у Црној Гори, па су, после ослобођења, приступили лечењу рањеног српског тела. Томе у прилог је и име црногорског парламента 1918. године: Велика Народна Скупштина Српског Народа у Црној Гори. Поражавајуће је (за нас Србе) то што су, у последњих 50 година двадесетог столећа, историчари и други, врло често, избегавали да у стручној литератури ово законодавно тело Црне Горе обележавају правим именом. Обично су део: „Српског Народа” изостављали.

Црногорски официри, који су се вратили из аустроугарског заробљеништва, окупили су се 4. новембра 1918. године на Цетињу и потписали патриотску изјаву, с назнаком да су се борили у сва три претходна рата као Срби. Био је то одговор на антисрпску делатност издајника током окупације. Наводимо део изјаве, коју је аутор целу унео у књигу: „Наше покољење, вјерно традицијама својих предака, показало је у безбројним бојевима три потоња рата у мукама и патњама, које је наш народ, као део српског народа, претрпио што може да уради Србин Црногорац за велике народне циљеве. Гладан, го, бос и ненаоружан, неснабђевен, голим прсима и снажном десницом рушио је Скадарске бедеме, разбијао на Гласницу страшну организовану непријатељску премоћ и сваки кланац, сваки врх од Љеша до Улциња, од Брегалнице до Сарајева својом крвљу је облио... Њега напуштају Врховне вође, створивши му

безизлазан положај... Он бива предан на милост и немилост непријатељу, и настаде голгота српског народа у Црној Гори... За све то, једини кривци, једини творци срамне капитулације јесу: Врховни војнички и политички вођи нашег народа, а не народ и војска, који су до краја, пожртвовањем, вршили своју дужност према Домовини, Српству и Савезницима”. (57- 59)

Мада је краљ Никола побегао у Француску и тамо боравио у време аустроугарске и немачке окупације Црне Горе, он је и у Паризу био прикривени савезник Беча и Берлина. Наравно да није могао српском народу у Црној Гори открити намере и обелоданити своје тајне планове о преуређењу Балкана после победе Централних сила – по којима је требало да нестане Србија, а да преостане у германском поседу само нешто проширена Црна Гора. О овој пакленој намери знали су само његови најближи сарадници и чланови династичке породице. О томе можемо прочитати у писму кнегиње Ксеније оцу, краљу Николи. У писму оцу она изражава сумњу у његова обећања да ће победници у рату бити Немци и Аустроугари и подвлачи му свој ранији закључак да ће победити Савезници. Ево шта пише: „Оставимо наше ствари. Него, Тата, што ово би са Њемцима? Рекох ли Ви да ће војнички бити бијени“¹

Краљево савезништво с непријатељима потврђује и књаз Данило, који у писму оцу- краљу Николи од 5. децембра 1918, пише:

„Све се бојим да се што не догоди тамо А. Радовићу од нашијех. То би само пало на Вас и угодило се Французима, Србијанцима и свијету бијеломе, а са тим не бисте ништа постигли – Грлећи вас обојицу, најсрдачније и најмилије, Твој Данило“².

Краљ Никола отписује сину, књазу Данилу, хвалећи га због дебелог депозита (depot-a) у Швајцарској. Краљ спомиње 800.000 франака као „мали ђеличак“:

„Сад ћу се повратити на они твој depot у Швајцарску – Да сам ти, Дано, препоручен, један мали ђеличак за сиромаха твојега Тату! ма мали, мали, мали, од цигле 5, 6, 7, 8 стотина

¹ Никола Петровић и његов двор“ – Епилог једне срамне владавине, Збирка аутографских докумената у 18 факсимила, Сарајево, „Наш народ“, 1919, стр. 44

² Исто

хиљада франака, па ћу те слушати и бићу ти покоран и благодаран“.

Књига *Црна Гора у европском рату* је веома актуелна. Замајац антисрпства покренут у време краља Николе данас добија на снази, и овај процес је само наставак растакања српства по верској основи, али је овај најболнији јер се ради о расрбљивању у оквиру исте – православне вере.

СРБИ У АЛБАНИЈИ

Биљана Живковић

Рукопис Биљане Живковић *Срби у Албанији* представља својеврстан наставак њене претходне књиге *Приморско православлје* којим ова вредна и надарена списатељица ходочасти древним српским православним простором, и на светлост дана износи богатство српске историјске и културне баштине. У трагању за српским кореном и идентитетом, ауторка је у више наврата посетила данашњу Албанију, поготово северни део са древним Скадром-некадашњом српском престоницом. Читаоци су имали прилику да у „Печату“ прочитају део ових изванредних историјских записа, које је Биљана вредно и зналачки, на терену, сачинила. Књига Биљане Живковић има како књижевну тако и историјску вредност, те веома изражен научни и друштвени значај. Написана је лепим језиком и стилем, веома инспиративно и писмено, а у историјском смислу представља откриће, јер указује на неке скриване и заборављене историјске чињенице. На пример, ауторка износи податак да је не тако давно-на почетку 20. века- овде било више стотина цркава и манастира, а у околини Скадра живело је око 250.000 Срба, те указала на буђење насилно затомљене српске свести међу преосталим Србима све три конфесије.

Део рада настао је у виду интервјуа Биљане Живковић са двојицом значајних актера ове књиге: професором Светозаром Ћирковићем и Павлом Брајовићем Јакојом, председником Удружења Срба и Црногораца „Морача -Розафа“. Наиме, у време црногорског политичко-државног и идентитетског одметања од српства, 27 професора српског језика из Никшића и њихових колега који су их подржавали, добили су отказ јер нису прихватили да се српски језик преименује у матерњи (данас „црногорски“). Светозар Ћираковић, један од отпуштених професора, на предлог Митрополије црногорско-приморске и митрополита Амфилохија, а на позив Удружења Срба и Црногораца „Морача -Розафа“, на челу са Павлом

Бајовићем Јакојом, отворио је у Скадру Школу српског језика, и тако је почео процес националног и културног освешћивања Срба у Албанији.

Данас у Албанији (2,3 милиона становника) има око 40.000 Срба, у Скадру који има 120.000 становника, Срба има 25.000, а у околним местима, Тирани, Драчу, Елбасану још толико. Има их и православних, и муслимана, и католика. Имајући у виду кроз какве су вековне тешкоће пролазили Срби у Албанији (забрана имена, језика, писма, и свих других идентитетских одлика) право је чудо да су се уопште одржали. Сви они радо истичу своје српско порекло. Пародокс је тим већи што је територија данашње Албаније колевка српског народа, сви топоними су српског корена, простор северне Албаније био је у преднемањићком периоду део српске државе, а у немањићко време проширио се и на јужне делове. „ Древни бели Скадар град на Бојани, изградише наши преци пре почетка хришћанске цивилизације, а доградише Бодини, Немањићи, а у XIV веку и Мрњавчевићи, потом Балшићи, доминира околином, Широ пољем. Тако сада Албанци зову непрегледну зелену долину накићену смарагдним рекама – Дримом, Киrom и Бојаном. Само Срби знају право значење назива. Топоними насеобина, места, села, река, долина, све је српског имена и корена– Копљик, Каменица, Љеша, Пусто поље, Мало Поље, Веле Поље, Камени брег, Брдањола... Скадар је био српска престоница, све до пада под турску власт, што се поклапа са ситуацијом у другим српским земљама: Црном Гором, Србијом, Босном, Херцеговином. Један од српских владара Дукље био је Јован Владимир (рођен око 970. године), први светац међу српским владарима. У Елбасану је наша црква, посвећена Св. Јовану Владимиру, из XI века. Некада је само у Љешанској нахији било 250 српских цркава и манастира...“

У Скадру је црква Светог Стефана из XIII века, у коју је узидана млада Гојковица, коју су Албанци преименовали у „Розафу“, као што су присвојили и сву српску културну и историјску баштину на овом простору. Цркве и храмови порушени су у XX веку, наступио је период потпуне албанизације, нарочито за време владавине краља Ахмета Зогуа (1918-1939) и Енвера Хоџе (1944-1985) .

Познати европски научник, балканолог и албанолог др Каплан Буровић, оповргао је све фалсификате албанских историчара о њиховој старини и илирском пореклу. Буровић наглашава да добар део Албанаца у данашњој држави Албанији, нису Албанци, већ муслиманизирани Срби, па и припадници других народа... Срби су староседеоци на овим просторима. Они су ту мештани, на своме, настањени, много пре доласка Арбанаса, па су, разуме се, везани за те области као Срби за Косово и Метохију. Дакле, Албанци нису на своме – тврди Буровић. И сам као Албанац, свестан свог српског порекла, пре неколико година вратио се православљу. Срби су - истиче Буровић - својом крвљу бранили Косово од отоманске империје. Албанци су у Косовском боју били на страни Турака. Србе веже за Космет све, Албанце не веже баш ништа, осим њихове тежње да створе Велику Албанију.

О српском (словенском) пореклу северног дела данашње Албаније писали су Јован Цвијић, Љубомир Дурковић-Јакшић и други познаваоци етнологије, етнографије, етнопсихологије, верских прилика и слично. Ауторка веома аргументовано указује да је Србин и „албански“ национални јунак Скендербег - Ђорђе Кастриот, син Ивана (Јована) Кастриота, потоњег задужбинара Хиландара, православног Србина, а српство сведоче и нумизматичке и епиграфичке збирке Историјског музеја у Скадру, где кустоси кривотворе истину, па заставе српских држава, новац, медаљоне, прстење, витешке оклопе и друге драгоцене историјске доказе постојања српских династија : Немањића, Мрњавчевића, Балшића, Војислављевића, Бранковића, Лазаревића, представљају као албанске.

До 2008. године Срби у Албанији нису могли да имају своје српско име и презиме. Била су им наметнута погрдна албанска имена. Захваљујући истрајној борби наших сународника, на челу Павлом Јакоја Брајовићем, председником Удружења Срба и Црногораца „Морача-Розафа“, од пре извесног времена добили су право да врате насилно промењено име и презиме. Ауторка посебно истиче просветитељску мисију професора Тираковића, који отвара Школу српског језика и тиме почиње интензивно освешћивање Срба у Албанији. Српски језик и повратак српским коренима прихватили су поред православних и Срби исламске и католичке вере. У граду Фира живи око 300

породица који са поносом истичу да су Срби мухамеданци из Рашке области (Нови Пазар, Сјеница, Тутин, Пријепоље, Нова Варош), и да им је жеља да добију своју школу у којој ће се настава одвијати на српском језику.

Кроз Српску школу прошло је више од 1500 полазника свих узраста. Истовремено, око 40 српских младића и девојака из Албаније студирало је или студира у Београду, Нишу и на другим факултетима у Србији. У Скадру је уз велику подршку Митрополије црногорско приморске отворена Библиотека, у којој Срби сад могу да читају своје омиљене, тек откривене писце: Његоша, Андрића, Црњанског, Селимовића, Ћопића, Ћосића и друге.

Од државе Србије Срби у Албанији очекују да им се призна српско држављанство, те да српске фирме активно учествују у привредном и развојном животу својих сународника у Албанији.

Треба поменути да је поменуто Удружење Срба на челу са Брајовићем итекако заслужно што је у Рашкој области склопљено преко 500 бракова између овдашњих Срба и младих Албанки - српског порекла, махом католикиња, које сада рађају Србима децу и враћају се предачкој православној вери.

Све у свему, Биљана Живковић нам је подарила још једну веома садржајну и занимљиву књигу, коју са великим задовољством препоручујем стручној и широј друштвеној јавности.

ИСТОРИЈА И ФИЛОЛОГИЈА

Петар Милосављевић

Поштоваоце дела филолога Петра Милосављевића обрадоваће још једна његова књига из области филологије, историје и политикологије, у издању Матице српске у Добровнику - са седиштем у Београду, Института за политичке студије и Логоса из Грачанице, публикована 2014. године.

Књига *Историја и филологија*, публикована 2014. године, има 208 страна и састоји се из два поглавља: у првом под истоименим насловом аутор обрађује десетак тема из ове области, а друго - под насловом *Додатак* – садржи реферат председника Скупштине Матице српске у Дубровнику и концепт свечане седнице Матице српске у Дубровнику одржане у Новом Саду 06. децембра 2014. године, поводом 100 година од Првог светског рата и 60 година од Новосадског договора, на којој је представљен Зборник радова *О идентитету српског језика*.

Професор Милосављевић презентује један нови поглед о односу историје и филологије. Тај поглед је филолошки. Аутор указује да се његове књиге из политикологије разликују од других дела из ове области управо по томе што је његова тачка гледишта филолошка, а то значи србистика и славистика, потиснуте дисциплине, у чијој обнови он активно учествује у последњих четврт века.

У уводном делу ове студије аутор дефинише бројне појмове: историје, историографије, нарације, метанарације, наратологије и слично.

Када говори о филозофији историје Милосављевић издваја тројицу значајних мислилаца: Руса Николаја Данилевског (1823-1885), Немца Освалда Шпенглера (1880-1936) и Енглеза Ариола Тојнбија (1889-1980). Од Срба посебно место заузима Божидар Кнежевић (1862-1905), који је за кратког живота написао дела вредна памћења (између осталог превео је са енглеског књигу *О херојима филозофа историје*

Томаса Карлајла). Написао је дело под насловом *Мисли*, као и *Закон реда у историји* (1898) и *Закон пропорције у историји* (1901). Кнежевићеву филозофију историје, која се углавном бави процесима заснованим на променама и потребама, Милосављевић узима као ослонац за разумевање историјских промена који се одвијају у новије доба.

Говорећи о поимању народа и рађању националне свести аутор ову историјску појаву веже за 18. век и позива се на немачког филолога Јохана Готфрида Хердера (1744-1803) и његову антологију *Гласови народа у песмама* која садржи песме разних народа, а чији је смисао да укаже да у Европи има више народа који се раликују по свом језику. По Хердеровој језичкој дефиницији дошло је до уједињења немачке нације у време Бизмарка (1871), а познато је да је почетком 19. века у Немачкој било око 40 разних градова- држава. О Словенима је Хердер мало писао. Крајем 18. и почетком 19. века у Европи и Азији постојала је само једна словенска држава - Русија. Током 19. века створено је и признато још неколико држава: Србија, Црна Гора и Бугарска, дакле још три. Али, на крају Првог светског рата појавило се три државе: Пољска, Чехословачка и Краљевина СХС. Сам чин стварања ових држава може се схватити као резултат процеса остваривања хердерових идеја. (21)

Говорећи о значају Хердерових идеја на стварање нација по основу језика Милосављевић истиче како су Хердерове идеје утицале на судбину Аустрије. Он помиње да су се у исто време, 1848. године одржала два значајна конгреса: пангермански у Франкфурту (у мају) и Словенски конгрес у Прагу (у јуну). Аустрија је одлучила да сачува постојећу државу, није дошло до уједињења немачког народа, али није дошло ни до формирања словенских националних држава изван Хабзбуршке монархије.

Аутор указује на интересантан податак о томе да је Бизмарк на умору изговорио реч: Србија. По неким то долази од чињенице да је немачки ујединитељ био Лужички Србин, док Милосављевић истиче да је Бизмарк са Србима дошао у „везу“ преко највећег немачког историчара Леополда Ранкеа, аутора књиге *Српска револуција* (1829), коју је, као млад човек,

писао у сарадњи са Вуком Караџићем. (23) Вук је, боравећи у Бечу, доследно прихватао идеје немачких и других филолога: Ако су Немци језички, књижевно и духовно интегрисани на основу језика којим говоре, тако треба да чине и Срби. Ако Немаца има три вере, слична ситуација је и у Срба... Ако Немци могу да имају и готицу и латиницу и Срби могу да имају два писма: ћирилицу и латиницу. Дакле, Срби треба да се интегришу по истим принципима на којима се интегришу и други европски народи.

Милосављевић даље расправља српско питање и идеје илирства и југословенства, теме о којима је писао у више својих дела. Кад се Илирски покрет појавио са ставом да су Словенци, Хрвати, Срби и Бугари један народ – Илири, који говори један језик, илирски – двојица првака Матице српске, Теодор Павловић и Јован Суботић, изнели су став да поменута четири народа нису никакви Илири већ да су Југо-Славјани: тј да су посебни али блиски словенски народи, који као такви и треба да сарађују. Њихово виђење је и данас неспорно, у складу је са науком и са европским филолошким системом. Међутим, ђаковачки бискуп Штросмајер, бивши аустријски дворски каноник, који се јавља на историјској сцени половином 19. века, преусмерио је ову здраву идеју и понудио је нову пројекцију идеје југословенства. Штросмајерова идеја у основи је потпуно различита од идеје о Југо-Славјанима (Јужним Словенима) Павловића и Суботића. Штросмајерова идеја југословенства под Југословенима подразумева само три народа: Словенце, Хрвате и Србе, дакле без Бугара, а то значи оне народе који већ живе у Аустрији. Југославија би, у федерализованој Аустрији, требало да ова три народа представи као један, тј. као Југословене. Срби, као најбројнији међу Јужним Словенима у Аустрији, требало је тако да изгубе свој национални идентитет. То је био и стратешки циљ Штросмајерове идеје југословенства. (17-28)

У овим идејама и немогућности да се оне реализују на миран начин (Срби су се најпросто опирали Штросмајеровој идеји југословенства, као што су се раније опирали Гајевом илирству) аутор види и разлоге за отпочињање Првог светског рата. Требало је Србе силом, кад неће милом, угурати у састав

преуређене Двојне монархије и тако их лишити и државе и идентитета. Сам повод за рат био је крајње прозаичан.

Први светски рат имао је као последицу два крупна идејно-политичка пројекта који ће обележити 20 век: комунизам и фашизам. Аустрија је изгубила а Србија је као држава извојевала пирову победу: након рата нестало је српске државе а настала Југославија по идеји Штросмајера о једном „троименом народу“.

У даљем тексту аутор приказује филолошке основе прве и друге Југославије. Са стварањем Краљевине СХС /Југославије у уставима нове државе (1921, 1931) језик се званично звао српскохрватскословеначки, а српска књижевност се утопила у предмет који се предавао под именом Југословенска књижевност. Александар Белић, водећи српски лингвиста тога времена, иако се представљао као Вуков следбеник пристао је на овај научни и језички фалсификат.

У другој Југославинји која је поред три народа из прве Југославије (Срби, Хрвати и Словенци) промовисала још три народа (Македонци, Црногорци, Муслимани / данас Бошњаци), одржан је Новосадски књижевни договор (1954) о српскохрватском/хрватскосрпском језику. До овог договора важила је оваква пракса. У Словенији језик је називан словеначки, у Македонији македонски, у Србији и Црној Гори – српски; у Босни и Херцеговини – српскохрватски, а у Хрватској – хрватски или српски. Данас поред Хрвата који преименовани српски језик називају хрватским именом, по истој матрици српски језик присвојили су и Црногорци, који га данас зову – црногорски, и босански муслимани, који језик којим говоре називају- босански.

Аутор даље расправља о улози Тита као настављача политике Штросмајера, Виктора Новака, као и грађанских политичара Радића, Мачека и других, али и отворених хрватских сепаратиста у току другог светског рата и у периоду деведесетих година 20. века, на разбијању југословенске државе. Милосављевић је то описао у својој књизи *Титаник*. Стање српских политичких и национално-културних институција описао је у књизи *Поскле титаника*. Тита је аутор описао као обавештајца НКВД који је доследно радио

на разбијању Југославије и реализовању хрватске филолошке и геополитичке идеје.

Када је реч европским интеграцијама аутор подсећа да Србији нико не поставља ниједан од филолошких услова, уз напомену да су други народи и државе то питање одавно решили, као и да је тај услов за Србију и српски народ у ствари најважнији. Ово је истовремено захтев за обнављање српске језичке заједнице и обнављање србистике- научне дисциплине о српском језику, српској књижевности и српском народу, као мултиконфесионалном народу.

У тексту који следи Милосављевић анализира српско питање као питање идентитета, детаљно излажући српску и хрватску идеју југословенства, те хрватски и српски национални програм.

Посебан поднаслов чини „Новосадски договор, предрасуде и логореја“, у којем аутор указује на Договор од 8, 9. и 10. децембра 1954, одржан у згради Покрајинског комитета СК Војводине, којем је претходила анкета о језику вођена међу водећим књижевницима, филолозима, и интелектуалцима са српскохрватског (у ствари српског) језичког простора. Анкета је била својеврсна припрема за велики језички фалсификат. Да се ради о фалсификату који је требало да послужи за друге - национално-конституишуће, државотворне и геополитичке сврхе, као и у сврху демонтаже заједничке државе, сведоче и следеће чињенице. Године 1960. штампана су два правописа: *Правопис српскохрватског језика*, штампан у Матици српској екавски и ћирилицом и *Pravopis hrvatskosrpskoga jezika* штампан у Матици хрватској ијекавски и латиницом. На импликацијама Новосадског договора тек потом су се појавиле и едиције *Српска књижевност у сто књига* и *Пет стољећа хрватске књижевности*. Из оне чувене едиције српске књижевности, коју су заједнички објавиле Матица српска и Српска књижевна задруга, из српске књижевности изостала је цела дубровачка књижевност, а славна српска народна књижевност је проглашена за српскохрватску. Само тринаест година после Новосадског договора објављена је *Декларација о називу и положају хрватског језика* (1967) коју је потписало 18 хрватских институција. Четири године касније

(1971), Матица хрватска је објавила да се одриче Новосадског договора. Ова потписница Новосадског договора обзнанила је да ће се убудуће самостално бринути о неговању хрватског књижевног језика. Са српске стране уследио је *Предлог за размишљање* који су потписали 40 српских књижевника филолога и лингвиста, али се на томе стало.

Матица српска и друге српске националне институције (САНУ, Вукова задужбина, и друге) остале су на позицијама Новосадског споразума. Језик који је пре Новосадског договора у Србији и Црној Гори називан српски, па преименован у српскохрватски, данас у Србији има више назива који се легално употребљавају на просторима бивше Југославије, па и у Србији. Овај језик се данас назива српски, хрватски, бошњачки, босански, црногорски и буњевачки. Такву судбину ниједан језик у Европи није доживео. Али сличну судбину није доживео ниједан други европски народ као што су доживели Срби у 20. веку (67)

У даљем тескту приказани су веома садржајни и занимљиви интервјуи јкоје је професор Милосављевић дао новинарки Биљани Живковић. Наслови ових текстова су: „Националне заједнице и религијске заједнице нису исто“, „Моделу српског идентитета“ и „Историја и идеја“.

Аутор у првом интервјуу између осталог истиче да српске националне институције (мислећи на САНУ, Матицу српску, СКЗ, Вукову задужбину, филолошке факултете и институте и друге друштвено – хуманистичке факултете и институте), нажалост, нису пошле путем властите обнове. Него су наставиле да симулирају да је ненормално стање нормално. Симулирање, симулакрум (то су изрази водећег савременог филозофа Жана Бодријара) опште су карактеристике доба у којем живимо. (79)

Када истиче улогу СПЦ на очувању српског националног идентитета аутор сматра да се главни оријентири налазе у кругу Саборне цркве у Београду. То су Свети Сава, као битно обележје православља српског стила, а Доситеј и Вук као стубови српске филолошке традиције, битне за идентитет српског народа. (81)

Интересантан је и следећи податак на који указује аутор. То је попис становништва из 1948, на којем се свега два одсто становника Црне Горе изјаснило као Срби. Само 40-ак година раније готово сви становници Црне Горе били су Срби. Али је на овом попису било 161.000 Срба муслиманске вере, 16.000 Хрвата ове вере и око 800.000 Неопредељених. Све њих ће негде 60-их година државни врх третирати као посебан народ: Муслимане у смислу народности. Лако је уочити да је, на тај начин, оних 161.000 Срба муслиманске вероисповести нетрагом нестало. (86)

Кад су у питању модели националног идентитета аутор се, попут Вука Караџића, опредељује за немачки модел, тј. за модел мултиконфесионалног српског идентита. У основи овог модела налази се језички принцип који једноставно није могуће оспоравати.

Током историје Срби су, верски подељени и територијално-политички разједињени, своје име и идентитет чували првенствено помоћу Српске православне цркве. Црква је видела спас за народ у ослонцу на Русију, тада једину словенску независну државу, у којој је доминантан народ, руски, био православне вере. Да би била што ближе свом једином ослонцу, Српска православна црква је већ у првој половини 18. века за свој богослужбени и књижевни језик прихватила језик Руске православне цркве, односно, црквенословенски језик руске редакције. Тај језик, као црквенословенски, и данас је у употреби у црквеним обредима, напоредо са српским језиком. Окренутост Русима и ка Русији била је тако снажна да је средином 18. века дошло до познате сеобе Срба у Русију у област која је добила назив *Нова Србија* и *Славеносрбија*. Аутор подсећа да је Доситеј Обрадовић писао на српском народном језику, као што ће то чинити и Вук Караџић, и да то није био никакв отклон од Руса. И Петар Велики и Катарина Велика настојали су да следе европске норме и вредности. (94)

Милосављевић се супротставља Хантигтоновој тези о сукобу цивилизација, сматрајући је погрешном, и када је реч о српско-хрватском сукобу, чак и подметнутом од стране хрватских шовиниста. „Била је вештина увући Америку и демократске европске земље Запада против Срба својих

дојучерашњих савезника“. Према аутору „велике земље су одрадиле посао за нездраве амбиције хрватских и шиптарских идеолога и сепаратиста“. (114) О овим тезама, разуме се, могло би се критички расправљати.

У трећем интервјуу под насловом „Историја и идеја“ занимљив је Милосављевићев аргумент о британском организовању демонстрација у Београду 27. марта 1941. Након пораза Француске, Британци су били били први на реду, те су Немце настојали да гурну што даље на исток, према СССР-у. Споразум Рибентроп- Молотов, међутим, спречио је ту намеру. Стога је британска обавештајна служба организовала 27. март у Београду. На сличан начин Британска влада и њене обавештајне службе, настојале су и да Америку увуку у рат. (119) У овом изузетно занимљивом делу студије можемо наћи много детаља о великим историјским личностима и догађајима, што је разлог више да се прочита ова значајна књига. Аутор даље детаљно наводи почетак српско-хрватског језичког сукоба, наводећи злоћудност хрватске идеје по српске не само језичке и филолошке него и свеукупне националне и државне интересе.

На размишљање подстиче ауторов текст „Догађаји, естаблишменти, кратије“ у којем он са аспекта филологије објашњава ове појмове. Посебно анализира идејне основе најважнијих догађаја из српске историје. У том контексту он је са филолошког и историјско-политиколошког становишта разматрао четири могућности: самостална Србија, прва Југославија, друга Југославија и разбијање Југославије.

Разматрајући појам и суштину естаблишмента (израз из енглеског језика, потиче из истог корена као и француски израз етаблирати – поставити, наметнути, прогласити), аутор анализира српски и југословенски естаблишмент и његову улогу и деловање у поменутих најважнијим догађајима у српској и југословенској историји: прва Југославија, друга Југославија, постјугословенски период и Покрет за обнову србистике.

Најзад у трећем делу овог поднаслова Милосављевић пише о „Кратијама“, и ту обрађује појмове: тиранократије, бирократије, полициократије, медијакратије, демократије,

те партиократије, где је посебну пажњу посветио Титовој Југославији и деловању Комунистичке партије, чији је програм идентификовао са хрватским филолошким програмом.

Феномен „Природне Албаније“ и „Природне Србије“, Милопсављевић је обрадио у четвртом интервјуу Биљане Живковић. Суштина овог чланка је у разликовању ових појмова природна и велика. Природна Албанија подразумева простор на коме већински живе Албанци у саставу других држава (Србија, Црна Гора, Македонија, Грчка) у којима они остварују своја културна, језичка, образовна и друга права и особености, и она се суштински разликује од појма Велика Албанија чију суштину представљају територијалне претензије према овим државама. Сличан модел Милосављевић примењује и кад је у питању разликовање природне од концепта Велике Србије.

У претпоследњем поднаслову аутор разматра „Питање свих питања“. То је питање које би требало поставити представницима српских националних институција и оно гласи: да ли треба да се институционализује научна дисциплина о Србима, србистика? Прваци српског народа на ово питање не дају одговор, понашају се као да такво питање и не постоји. Аутор овде подсећа на актуелне грехе водећих српских институција, попут САНУ. Познато је да је СКА (основана 1886) још 1893. године почела да ради на свом главном пројекту а то је *Речник српског књижевног и народног језика*. Под тим именом, на овом пројекту радило се шездесет година (1893-1953). Онда је Академијин *Речник* добио нови назив, под којим и данас излази: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Промена назива језика десила се у комунистичко време, годину дана пре Новосадског договора 1954. на којем је српски језик такође преименован у српскохрватски/хрваткосрпски. Институт за српски језик САНУ, који је основан 1947, убрзо после Новосадског договора, 1955. променио је назив у *Институт за српскохрватски језик*. Од Милошевићевог времена опет се зове *Институт за српски језик*. И после свих промена Институт за српски језик припрема *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (под тим именом изашло је до сада 18 томова, а најављује се још толико). Истовремено је Матица српска недавно издала обиман једнотомни речник под именом *Речник српскога језика* (2007)

Очигледно је да нешто није у реду са српским националним институцијама када једна издаје *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (САНУ), а друга *Речник српскога језика* (Матица српска).

Матица српска као да се поправља, али питање кредибилитета треба и њој поставити. Она је организовала Новосадски договор на којем је српски језик преименован у српскохрватски/хрваткосрпски. Матица српска се овог Договора никад није одрекла. А захваљујући не чињењу Матице српске сада онај српски језик од пре Новосадског договора има више имена: српски, хрватски, бошњачки, црногорски, буњевачки. То је знак пуне дезагрегације и српског језика, али и српске културе, такође и српског народа. (182)

У едицији *Српска књижевност у сто књига* коју је приредила Матица српска и СКЗ (главни уредник је Живан Милисавец), нема ниједног дубровачког писца. Имплицитни одговор је сасвим јасан: Срби немају права на дубровачку књижевност. Сасвим други одговор даје едиција *Десет векова српске књижевности у сто педесет књига* која управо излази у Матици српској (главни уредник је Миро Вуксановић). У њој су присутни дубровачки писци у њој се објављују и књиге из народне књижевности. За те књиге не каже се да спадају и у хрватску књижевност. Ово је свакако у складу са српском филолошком традицијом.

На питање : дали је постојала Матица српска у Дубровнику? Постоје такође два одговора. Један је дао председник Матице српске Божидар Ковачек у књизи *Матица српска* (2005). Помињући матице у словенском свету, њих десетак: Матица чешка, Матица илирска, Матица лужичкосрпска, Матица моравска, Матица далматинска, Матица хрватска, Матица словачка, Матица словеначка, Матица пољска. Али се не помиње Матица српска у Дубровнику.

Другачији одговор налази се у *Зборнику Матице српске за књижевност и језик* (1969/17). У том броју објављен је тематски блок поводом 60-годишњице Матице српске у Дубровнику (који је приредио Владимир М. Вукмировић). У *Југословенском књижевном лексикону* (издање Матице српске 1972) постоји чланчић о Матици српској у Дубровнику

историчара Косте Н. Милутиновића). А да је ова институција заиста постојала, и да је било резултата њеног рада док 1914. није била забрањена, показало се после обнове Матице српске у Дубровнику на стогодишњицу њеног оснивања (2009). После обнове фототипски је објављено свих 16 књига које је Матица српска у Дубровнику имала у периоду рада (1909-1914). Све ове књиге показане су на симпозијуму о овој институцији који је одржан у Земуну 2010. године.

У последњем поднаслову првог поглавља под називом „Нормална филологија за нормалну државу“, аутор износи четири важна захтева:

Катедре за србистику. На свим филолошким факултетима у земљи треба формирати катедре за србистику. Тај задатак треба остварити трансформацијом катедара за српски језик и катедара за српску књижевност у катедре за србистику. Овај посао треба да учини Влада Србије преко Министарства за образовање и науку.

Институт за србистику. У посао овог института спадао би и пројекат објављивања а) свих релевантних речника српског језика, б) свих релевантних граматика српског језика, в) свих релевантних правописних списа српског језика, г) свих релевантних историја српске књижевности и д) Антологија српске поезије у осам књига Институт за србистику могао би да се бави и проблемима славистике.

Требало би затим организовати Научни скуп под насловом *Повратак србистике у образовни систем Србије*.

И, најзад, требало би организовати научни скуп под насловом *Српска идеја југословенства*. Одржавање овог скупа требало би везати за неколико актера те идеје и места у којима су рођени. То су прваци Матице српске Теодор Павловић (рођен у Новом Милошеву у Банату), Јован Суботић (рођен у Добринцима у Срему) и Надежда Петровић (рођена у Чачку).

У другом поглављу ове вредне студије налази се реферат овог аутора, као председника Скупштине Матице српске у Дубровнику, који је он поднео на свечаној седници у Новом Саду 06. децембра 2014. године. То је текст свечарског типа у којем Милосављевић излаже идеју србистике указујући између

осталог на модел Матице српске у Дубровнику у историјским и савременим условима.

На крају књиге аутор је дао Концепт свечане Матице српске у Дубровнику, а на задњој корици књиге су фотографије знаменитих Срба православне и католичке вере са подручја Дубровника, Далмације, Лике, Кордуна, Баније, Славоније, Срема и Барање, укупно 56 корифеја српске мисли.

НИКО БАРТУЛОВИЋ РИМОКАТОЛИК ЧЕТНИК

Никола Жутић

Бавећи се истраживањем историје Југославије, Никола Жутић је (2010) написао још једну значајну књигу из области истраживања идеологија либерализма и клерикализма . Писана је на основу архивске грађе и, нарочито, периодике, имајући у виду да је Нико Бартуловић сарађивао са многим значајним часописима а у неким био и главни уредник. Циљ ове књиге је, како наводи аутор, обнављање успомене и интелектуалне величине заборављеног Нике Бартуловића. Она треба да служи и као подстрек писцима биографија заборављених, анатемисаних и проscribeваних врхунских интелектуалаца страдалника- правника и историчара др Богдана Прице, књижевника Ђуре Виловића, Јураја Деметровића, сенатора др Петра Зеца, итд.

У Уводу Жутић расправља са загребачким професором Бошковићем, за којег је Бартуловић једна од „контрадикторних особности хрватске књижевности и политичке повијести двадесетог стољећа“ и, заједно са Ђуром Виловићем, Јосипом Сибем Миличићем, Мирком Королијом (Србин православне вере) „заблудјели син хрватске књижевности“. По Жутићу - ови Бошковићеви квалитативи приписани су Бартуловићу - због политичког ангажмана на радикално-интегралистичкој идеологији монархистичког југословенства те каснијем апологетству четништва.

Бартуловић је био и остао романтични заточник југословенства, који је у њега веровао и када је свима било јасно да таква идеолошка концепција постаје утопија у годинама пред Други светски рат. Југословенство је исповедао уз помоћ Орјуне и других југословенских националних организација (Удружење четника, Соколи, Народна одбрана, Јадранска стража). „Југословенство изнад свега“- био је његов основни постулат. Историчар Бранко Петрановић је истакао

да је књижевник Нико Бартуловић „исповедао идеологију недељивог југословенства“, првенствено преко културног рада: „Да би се Срби, Хрвати и Словенци слили у хомогену целину недостајало им је културно јединство, до којег је требало доћи у процесу сједињавања регионалних култура“. Бартуловић не полази од тезе „троименог народа“, већ интегралног југословенства, али се на изванредан начин пред Други светски рат, након формирања Бановине Хрватске, враћа на тезу о „троименом народу“.

Бартуловић је припадао омладинском либералном југословенском покрету од 1911. до 1918. године. То је време када је Јосип Смодлака у Далмацији у своју Пучку (демократску) странку окупљао младе интелектуалце, који су са загребачким „напредњацима“ водили борбу за југословенство против аустријског режима. У том циљу покрећу се многи часописи као „Уједињење“, „Застава“, „Слобода“. Поред Бартуловића око ових националних часописа окупљали су се: Тин Ујевић, браћа Анђелиновић (Гргур, Данко и Берислав), Бартулица, Оскар Тартаља... У својим омладинским данима Бартуловић је био члан Сокола, које је у југословенском смеру опредељивао Јосип Смодлака. Жутић сматра да је управо изражена југословенска клима у соколству утицала на младог Бартуловића да се укључи у југословенски либерални и антиклерикални соколски рад.

На самом почетку Првог светског рата дошло је до хапшења готово свих истакнутих (само у Сплиту око 200) далматинских југословенских националиста - Срба православних и католика и Хрвата. У Сплиту су ухапшени: Бартуловић, Анђелиновић, Оскар Тартаља, Јерко Чулић и његова заручница Маја Нижетић, Иво Андрић (који се задесио у Сплиту), Јозо Шегвић. У Дубровнику ухапшени су: др Франо Кулишић, секретар Матице српске у Дубровнику; у Задру Мирко Кривошић, Ђиво Вишић, А Филиповић и други. Оптужени су ради „велеиздаје и увреде Величанства, почињене ширењем великосрпске пропаганде, те ради буђења и настојања да се земље у којима живе Јужни Словени, отргну од јединственог склопа Аустроугарске монархије“. Бартуловић је робијао у Марибору са Андрићем, а затим су пребачени у Загреб где је био Иво Војновић, такође на робији.

„Књижевни југ“ Бартуловић је покренуо са Бранком Машићем, Владимиром Ћоровићем и Ивом Андрићем. Касније се прикључио и Милош Црњански. „Књижевни југ“ се залагао за стварање јединствене југословенске културе. Бартуловић није сарађивао са „Новом Европом“ (уредник Милан Ћурчин) која је била на позицијама федералистичког југословенства, а Бартуловић као идеолог Орјуне на позицијама интегралног југословенства. Жутић овде наводи афирмисане писце и рубрике које су излазиле у овом часопису високог интелектуалног нивоа.

Жутић на овом месту расправља са Ћоровићевим схватањем нације и његово сврставање у хрватску или српску нацију сходно географском „станишту“ и верском опредељењу. Нација је осећај. Ово своје становиште из 1918. Ћоровић је покушао исправити као припадник Српског културног клуба, пред Други светски рат. Тако је Ћоровић Прерадовића сврстао у хрватског књижевника, као и Иву Војновића-писца *Лазаревог васкрсења и Мајке Југовића*. Ћоровић је супротно европској филолошкој науци и славистици која је стајала на становишту да је нација једнако језик, износио научно неприхватљиве ставове.

Бартуловић је Орјунаш од 1921. до 1928. Орјуна је покренута 1922. године због тога што „мјеродавни фактори за четири године од формалног ослобођења“ ништа нису покренули да би државу у националном и државном смислу сјединили, елиминисали верску и племенску мржњу, спречили корупцију и друго. Орјунаши су тесно сарађивали са свим југословенским либералним организацијама - Соколом, Удружењем четника, Народном одбраном, Колом српских сестара, Јадранском стражом и другим. Једно време председник Орјуне био јер др Љубомир Леонтић. Орјуни у Србији, која је основана 1923, приступили су „познате четничке војводе и јунаци“ Илија Трифуновић-Бирчанин и Коста Пећанац. Орјуна је била трн у оку хрватским и словеначким политичким странкама, нарочито Корошчевој СЛС, која се истицала својим антијугословенством.

Гашењем Орјуне Бартуловић се од 1925. до 1935. године обрео у Јадранској стражи, која је основана 1922, председник

Јурај Бјанкини, потпредседник др Иво Тартаља и секретар Силвије Алфиревић. Бартуловић је постао уредник листа и „импресивни говорник на „Стражиним“ јавним скуповима. „Јадранска стража је 1927. године била једна од најмасовнијих организација у држави, са око 40.000 чланова. Те године „читава Јадранска стража ступила је у чланство Народне одбране“. Године 1929. организација је имала преко 40.000 чланова, 10.000 читалаца ревије, 374 огранка и 1.980,000 динара готовине“. Бартуловић је редовно био један од главних предавача у обласним одборима Страже-као „национално одбрамбене организације“ чији је задатак да јача „нашу угрожену покрајину Далмацију“ и „све остале обале нашег Јадрана“.

Бартуловић у Српском књижевном гласнику. Био је редовни сарадник Српског књижевног гласника и члан његове редакције 1914, 1924, 1925, 1930-1940. Првог јануара 1935, уредник СКГ био је Милан Предић, а чланови књижевног одбора: Иво Андрић, Нико Бартуловић, Момир Вељковић, Милан Кашанин, Радоје Л. Кнежевић, Божидар Ковачевић, Сибе Миличић, др Никола Мирковић, Исидора Секулић и др Ђорђе Тасић.

Бартуловић се у Орјуни и часописима у којима је сарађивао и често уређивао, борио против „племенских“ српских и хрватских екслузивизама „Срнао“ и „Ханао“.

Удружење четника за слободу и част отаџбине основано је 1921. године, а 1924. настало је Удружење српских четника за краља и отаџбину и Удружење српских четника „Петар Мркоњић“- за краља и отаџбину, са седиштем у Београду. Централна организација Удружење четника -, „За част и славу Отаџбине“, са седиштем у Београду. Председник најпре Илија Трифуновић-Бирчанин, а од маја 1932, Коста Пећанац.

Бартуловић је био масон, члан ложе „Доситеј Обрадовић“. Основни циљ „Велике југословенске националне ложе“ је био да „издваја индивидуалне вредности и да формира елиту, коју ће спремити и оспособити за високе културне и националне задатке; да селекцијом и формирањем јединки у духу југословенске идеологије, а на бази монархистичког система, сарађује на остварењу интегралног југословенства и

потпуном духовном стапању југословенских народа... Скоро сви чланови ложе („Доситеј Обрадовић“) били су противни комунизму и наци-фашизму. Као југословенски националиста испољавао је пуну лојалност диктаторском режиму краља Александра.

Нико Бартуловић и влада Милана Стојадиновића 1935-1938. Кнез Павле се одлучио за „банкарско (Стојадиновић) - клерикално (Корошец) - беговску (Спахо)“ политичку комбинацију под водством Милана Стојадиновића, која је образована са циљем „смиривања узаврелих политичких страсти“. Основана је Југословенска радикална заједница(ЈРЗ)... Потези владе Милана Стојадиновића управо ће имати карактер постепеног разбијања идеологије југословенског национализма и државног интегрализма“.

Бартуловић и „Јавност“ 1935-1937. Његово тврдо (интегрално) југословенство у новим унутрашњим и међународним условима постало је „реално“(тријалистичко), а у време Споразума са Хрватима федералистичко. У намесничком периоду Бартуловић је сасвим одбацио идеологију интегралног југословенства, залажући се за „реално југословенство“ троименог народа. Нападнут од Хрватске страже, Бартуловић истиче: „Што се `протухрватског рада` тиче, ту једанпут за увек можемо да поручимо `Хрватској стражи` да смо ми Бартуловићи, Марјановићи итд, своје хрватство умели да бранимо и онда када је црножута фуртимаштина, вођена од исте групе која данас издаје `Хрватску стражу`, под прозорима наших тамница урлала: `На вешала издајници!` и `Живио Фрањо Јосип`. Бартуловић је истицао: „Наш став је био и остаје у основи, само овај: Југословенство значи синтезу Српства, Хрватства и Словенства: оно не значи елиминисање појединих саставних делова, а још мање њихову негацију...“ Величао је Радића и Штросмајера. Говорио је о Штросмајеровом југословенству, не видећи у њему ексклузивно хрватство, и то у оквиру Хабзбуршке монархије.

Жутић, даље описује страдање југословенских националиста - четника од стране „хаесесоваца“ у Хрватској (у дворцу бана Михановића)

Бартуловићеви сарадници и истомишљеници из „Орјуне“, некадашњи интегрални Југословени др Љубо Леонтић др Едо Булат постали су прваци СДК, односно Хрватског народног покрета у Далмацији. Жутић истиче: Сарадници „Јавности“ (нарочито Фердо Шишић, Виктор Новак, Васиљ Поповић, Владимир Ћоровић, Милан Марјановић, па и Нико Бартуловић) неаргументовано су бранили митолошко средњовековно хрватство.

Тек од илирског покрета и Штросмајеровог југословенства и Јагићеве сербокroatистике Хрватска помера своје границе из свог кајкавског завичаја на ширину српског штокавског подручја –у Славонију, БиХ, Далмацију. Жутић наводи податке из аустријског пописа становништва у Далмацији, по којем је 1850. било око 330.000 Срба римокатолика и око 70.000 православних Срба, а ниједног Хрвата. Хрватство је у Далмацију „импортирано“ у другој половини 19. века преко бечких идеолога великохрватства, типа политичара Миховила Павлиновића, праваша Продана, археолога Маруна и Булића, и повјесничара-фалсификатора Фрање Рачког, Вјекослава Клаића, Тадије Смичикласа, Лубора Хауптмана, Ферде Шишића, Виктора Новака, Владимира Ћоровића и других.

Бартуловић је у стилу непоправљивог југословенског романтичара закључио да „паметан и логичан човјек не би могао друго да закључи него да пучанство које тако лако, не мењајући ни језик ни обичаје, може да буде Србин, Хрват или Словенац , - већ према томе под чијим утицајем се нађе, - чини у ствари једну исту етничку целину, са три различита имена.

Ово замешатељство почело је са језиком - отуда Бартуловићева конфузна дефиниција троименог народа. Нема нигде двоимени, а поготово троимени назив за језик једног народа.

Сматрамо да је Бартуловић био под снажним утицајем хрватских „Југословена“-Штросмајера, Рачког, али и Радића, и нарочито Виктора Новака, који је представљао неку врсту историјске споне између Штросмајера и Јосипа Броза.

Отуда је разумљиво да је Бартуловић, као и Новак, био против Српског културног клуба у којем су, поред Слободана Јовановића, Драгише Васића и Николе Стојановића, били и његови сарадници из Књижевног југа и Јавности - професори универзитета Владимир Ћоровић, Драгослав Јовановић, Станоје Станојевић, Михајло Констатиновић, књижевници Иво Андрић и Марко Цар, дипломата Лујо Бакотић и други.... Бартуловић је био противан српском фронту, сматрајући да Срби морају стоички (миротворно) подносити великохрватске провокације, због очувања какве - такве југословенске државне заједнице.

Критиковао је комунизам и екстремни клерикализам и франковлук дон Керубина Шегвића.

Антијугословенство и србофобија била је веома изражена у доба намесничког режима. Идеолози „црвеног хрватства“ Савић Марковић Штедимлија и Секула Дрљевић преузели су хрватску технологију сепаратизма од идеолога „црвеног хрватства“ Доминика Мандића и Милана Шуфлаја. Бартуловић је био запрепашћен антисрпском изјавом Секуле Дрљевића, некад великог Србина, о „националној индивидуалности црногорског народа“, све позивајући се на Његоша и „Горски вијернац“ - што је само по себи небулоза, баш као и данашњи превод овог српског спева на „црногорски језик“, као да га Његош није посветио – Праху оца Србије.

Бартуловић, у свом југословенском романтизму, нетачно наводи да је међу Хрватима у Хрватској и Славонији до 1914. било барем 70% присталица идеје народног јединства и искрених пријатеља Срба, док су Хрвати у Далмацији били готово сви за то“. У Далмацији је било присталица уједињења са Србијом, али у Хрватској не!

Српска удружена опозиција (Радикална, Демократска и Земљорадничка странка) и српски делови СДК (самосталци) и даље су пропагирани умерени „реални“ вид федерализованог тријалистичког југословенства. За то време ХСС говори да су Хрвати потпуно одвојен народни индивидуалитет - сада и за сва времена.

Бартуловић у „Кругу“ и „Видицима“ 1938-1940. У „Кругу“ је Бартуловић уређивао од јануара до априла 1938, а затим у „Видицима“. Круг је водио борбу са „Обзором“, „Хрватском стражом“ и „Словенцем“, јер су га ови сматрали фашистичким и централистичким листом, који хоће да „прогута Словенце“ (Словенец).

Хрватски народни покрет створен 1935. „Круг“ је писао о вештачком раздвајању језика од стране хрватских „језикословаца“ и то одбацивањем „српске фонетике“ (пиши како говориш) и прихватањем „повијесног“ (етимолошког) „старохрватског“ правописа. Бартуловић и „Круг“ стајали су на становишту троименог југословенства обрушили су се на српске политичаре и публицисте из Далмације (Сава Бјелановић), и њихове листове („Српски лист“, „Дубровник“), када су се усудили да такну у неприкосновеног Штросмајера и Рачког, пошто су њихово југословенство прогласили прозелитским аустрославизмом. Борбу за истину о српству Далмације - југословенски националисти, клеро - франковци и радићевци проглашавали су за великосрпство.

Матица српска у Дубровнику. На мети Бартуловића и југословенских националиста био је „Дубровник“, који је нападао југословенску концепцију Штросмајера и Рачког као аустријанску., који је насупрот Штросмајеровом југословенству поставио концепцију Саве Бјелановића, коју формулише овако: „Сава Бјелановић, дични вођа Српске странке на Приморју, храбро је и јуначки бранио најплеменитију мисао: Српство трију вјера, која је правашима помутила памет“. Бартуловић није хтео дубље да образлаже Бјелановићеву („вуковску“) тезу о српству трију вера, јер би открио оно што никако није желео-немоћ хипотезе о бројчаној доминацији хрватства у односу на српство у Далмацији.

„Видике“ је Бартуловић уређивао са Миланом Марјановићем и наставио је да заступа тезу „реалног“ југословенства. Ту су још проф. др Виктор Новак, др Васиљ Поповић, Сима Симић, Лука Смодлака, др Коста Н. Милутиновић, др Бранко Лазаревић, Исидора Секулић и други. Српском културном клубу парирао је Југословенски културни клуб, основан октобра 1938. Председник је био академик др

Јован Ердељановић, а оснивачи проф. др Виктор Новак, др Б. Кујунџић, др Милош Тривунац, др Димитрије Коњевић и други.

Након Споразума Цветковић-Мачек и образовања Бановине Хрватске југословенски националисти су прогањани. „Видици“ су бранили масонерију. Масони су критиковали сепаратизам Хрватског народног покрета, нарочито након Споразума Цветковић-Мачек и формирања Бановине Хрватске, али умерено, с обзиром да је међу њима било присталица ХСС, који су били под утицајем британске масонерије која је својски радила на федерализацији Југославије и стварању хрватске бановине.

Бартуловић у окупираној Југославији. Покушај одласка са владом у иностранство; Скривање на подручју од Рисна до Сплита и ангажман на помоћи избеглицама. Долазак италијанске војске у Далмацију, после потписивања Римских уговора 18. маја 1941. спасио је југословенске националисте од брзе усташке ликвидације.

У Сплиту је Илија Трифуновић Бирчанин, пензионисани пуковник српске војске, основао Српски национални комитет и војни штаб, касније назван Команда западнобосанских, личкодалматинских и херцеговачких војно-техничких одреда. Његови блиски сарадници постали су свештеник Сергије Урукало, Нико Бартуловић, Силвије Алфиревић и други.

Након смрти Бирчанинове, фебруара 1943, Команду преузима др Младен Жујовић, адвокат (алијас пуковник Аћимовић)

У Јуну 1943, после смене Слободана Јовановића, и преласка Владе у Каиро, Британци су потпуно маргинализовали Дражу Михаиловића и окренули се Брозовим партизанима.

По одласку Жујовића, на чело четничког Националног комитета за Далмацију долази Нико Бартуловић, који је најпре убрзано радио на мобилизацији југословенских националиста, како би као војне формације четника сачекали британске поморске снаге, које су свакако очекивали. После одласка италијанских власти у Сплиту је завладао комунистички црвени терор“. Уочи ослобођења Сплита (9. септембар 1943),

Бартуловић је прихватио споразум са партизанима, у којем су две најважније тачке „она о заједничкој борби против окупатора и да се питање уређења нове државе остави по страни“.

Као представник Хрвата Бартуловић је учествовао на Равногорском конгресу у селу Ба под Сувором (од 25. до 28. јануара 1944). Био је и Ђуро Виловић, који ће крајем рата бити осуђен на седам година затвора.

Страдање Бартуловића, најпре у немачком затвору, а затим, по ослобођењу, у партизанском, у Сплиту, Книну, Задру, одакле почетком фебруара 1945, креће на пут за Топуско, где је убијен. Никола Милованчев, правник и историчар, каже да је одлука о Бартуловићевој ликвидацији „донесена у најужем руководству Комунистичке партије Хрватске“ и да „није могла бити спроведена без консултовања с врхом КПЈ“.

Жутић додаје да је „због привржености „српској масонској струји“ у емигрантској влади Бартуловић морао пасти у немилост масона Хрвата у влади, који су опредељивали британску политику према хрватским (Брозовим и Шубашићевим) интересима подупирања „комунистичког“ партизанског покрета. Остајући вјеран равногорској идеји Драже Михаиловића, коју је подржавао и правник Слободан Јовановић, он је на крају морао пасти у немилост британског емисара Јосипа Броза и као тобожњи „опасни британски шпијун“ (иако је и сам Броз тајно био „британски човјек-масон“) бити ликвидиран у прољеће 1945. године“.

ЂУРО ВИЛОВИЋ ОД ЖУПНИКА ДО ЧЕТНИКА

Никола Жутућ

Научна као и шира читалачка јавност има прилику да се упозна са још једном значајном књигом др Николе Жутућа, једног од најзначајнијих истраживача идеологија либерализма и клерикализма и том склопу идеја и политике Ватикана и Римокатоличке цркве на српском историјском и етнојезичком простору. Бројне су монографије и студије настале као резултат ауторовог занимања за ову проблематику. Да поменемо само неке: *Римокатоличка црква и хрватство: од илирске идеје до великохрватске реализације 1453-1941; Ватикан и Југославија 1853-1935; Срби римокатолици такозвани Хрвати: „Срби сви и свуда“ и „хрватске земље“ без Хрвата; Нико Бартуловић римокатолик четник у четири књиге итд.*

Књига *Ђуро Виловић од жупника до четника* представља не само својеврстан преглед идејне и идеолошке, списатељске и политичке активности овог значајног књижевника, него и један шири историјски преглед Равногорског покрета, посебно у западним српским земљама.

Књига има 285 страна са напоменама и пет поглавља и на крају резиме, регистар личних имена и белешку о аутору.

Овом књигом аутор, како истиче у уводним напоменама, наставља циклус истраживања идеолошко-политичког деловања „југонационалних“ српско-католичких (хрватских) далматинских књижевника, који су иначе у савременој хрватској књижевној историји пристрасно представљени као „заблудјели синови хрватске књижевности“. Овако су књижевни историчари Иван Бошковић и Бранимир Донат прозвали далматинске књижевнике (Никун Бартуловића, Силвија Алфиревића, Сибун Миличића, Мирка Королију и друге) због подржавања интегралног и централистичког југословенства, „великосрпског хегемонизма“, далматинског аутономаштва па потом и равногорског четништва (током Другог светског рата).

О Ђури Виловићу је писано, да је на хрватској књижевној сцени тешко наћи писца с таквом животном причом, који је од ватреног праваша и римокатоличког свештеника, до „апостата и ренегата“, потом прихватио југословенску орјунашку идеологију, приступио четничком покрету, да би за време Другог светског рата постао један од најближих сарадника равнаторског покрета Драже Михаиловића.

У поглављу под насловом „Ђуро Виловић римокатолички сјемеништарац и свећеник 1904-1919“, аутор прати списатељску, идеолошку и животну причу свог јунака. Ђуро Виловић је рођен у Брелима код Макарске 11. децембра 1889, а умро у Бјеловару 22. децембра 1958. године. Након завршене гимназије студирао је и завршио римокатоличку теологију у Задру, а затим Филозофију у Бечу. Своје књижевне радове објављивао је у омладинским и другим хрватским часописима и новинама, као што су „Побратим“, „Кријес“, „Младост“, „Луча“. Жутић детаљно приказује Виловићеве књижевне радове у овом периоду. То је период у којем се Виловић показује као доследан апологета националног култа Михе Павлиновића, творца далматинског хрватства, који је, како истиче Никша Стипчић, „прогласио католицизам особиним хрватске нације“. Виловићева апотеоза Павлиновића приказана је у „Кријесу“ панегиричким епитафом „Гроб Миховила Павлиновића“, у којем са дивљењем слика морални лик овог великохрвата. Сличне хвалоспеве о Павлиновићу поновио је Виловић у „Младости“ и клерикалној „Лучи“. Све у свему, то је период Виловићевог некритичког романтичног хрватства, у којем му је узор био „див и јунак, Павлиновић јак Миховил“, који је Србе, који се на подручју Далмације и Хрватске јављају пре Хрвата, сматрао дошљацима који су „браћа гости, ну увијек у нашој кући, а наша кућа је хрватска...“ О Павлиновићевом митолошком хрватству и антисрпству најбоље је писао Сава Бјелановић, вођа далматинских Срба, у свом спису *Дон Михо на Бранику*, у којем га подсећа на његово српско порекло.

Аутор даље анализира клерикалну мисао неких хрватских и словеначких римокатоличких духовника и њихов верско-национални савез (Антун Махнич: „Као Словенац сам се родио, а као Хрват ћу умријети“), а затим нас упознаје са животом Виловића као римокатоличког свештеника (жупника).

Виловић је, наиме, после заређења радио као капелан у Локви-Рогозници, одакле је уз допуштење бискупа 1915. отишао на студије у Беч, где је такође наставио да пише и објављује, углавном новеле, а затим је неколико година, врло кратко, провео као жупник у Међумурју, што му је послужило да напише веома добре и читане књиге *Хрватски сјевер и југ* и роман *Мајстор душа*, у којем на књижевно-уметнички начин приказује превалентан утицај католичког клера на село, за спас душе хрватског пучанства. Виловић је у њему обрадио трагедију католичког свештеника у коме се боре елементи младости и поштења, црквених догми и строгих статута. Роман је преведен и на чешки језик. У роману *Три сата* Виловић нуди карактерологију жене („жена је рођени сиромас“ - са снажним женским материјализмом), али поставља и питање : чије је Међумурје? У књизи есеја под насловом *Пицукаре*, Виловић приказује далматински амбијент, кршан и постан предео из којег су мушкарци отишли у морнаре, а код куће их безизгледно чекају жене, паћенице и мученице, од тешког рада поружнеле и рано остареле. То су дјевичански нетакнуте-пицукаре, неудате или тек удате за морепловца који се у село више није враћао, а пицукаре постајале ревносне и жестоке католикиње и главна снага сеоског жупника у његовим католичким и великохрватским проповедима. Кроз *Пицукаре* Виловић приказује микро структуру хрватског националног покрета и његову антисрпску и антијугословенску делатност у Краљевини Југославији. Овде Виловић истиче да је у далматинском римокатоличком селу једина књига која се помиње била Качићев *Разговор угодни народа словинскога*, у којој се говори о Светом Сави и Косову, што је сада у усталасаној клими свехрватства потискивано. *Пицукаре* су објављене тек недавно, 2010, када су рукописи након смрти Виловићеве удовице Наталије (1997) доспеле до Гордане Виловић. Виловић је написао и веома интересантну оперу *Дорица плеше*.

Виловић је рано напустио РКЦ и постао апостат. Неки сматрају да га је страст према женама и еротски разлози одвојила од свештеничког звања. Покушао је да пређе у православље, како би се оженио православном Српкињом, али му СПЦ није одобрила, па је још једном променио веру и постао протестант.

Крајем 1919. почео је похађати протестанску школу у Старој Пазови како би постао лутеран и тиме могао остварити „љубав према жени“.

У поглављу у којем обрађује „Виловићево стваралаштво у Краљевини СХС/Југославији од 1919. до 1932“, Жутић даје детаљан приказ Виловићеве новинарске делатности, у којем нас обавештава и о његовој сарадњи и са „штросмајеровским“ великохрватским „Обзором“, у којем нису сарађивали либерали интегрално-југословенског смера као што су били Иво Андрић, Владимир Ћоровић, Нико Бартуловић, Виктор Новак и други, са којима ће Виловић сарађивати тек од 1935. године у „Јавности“, „Видицима“ и „Новостима“. Виловић се огледао и као етнограф, критичар и полемичар. Поред менталитета и народних особина Међимураца и Далматинаца, описао је и менталитет Црногораца. У либералним загребачким „Новостима“ објављивао је критике и полемике од 1936. до 1939. године. Интересантно је поменути да је Крлежа имао лоше мишљење о Виловићу, ваљда из зависти што је био популарнији књижевник од њега у Краљевини Југославији. Виловић је сарађивао и са Бартуловићевим листом „Јавност“ од 1935. до 1937. године. Писао је о значајним хрватским писцима као што су Анте Ковачић и Антун Густав Матош, који је неко време живео у Београду. За Матоша каже да је „као ниједан други Хрват прије ни последије њега, упознао хрватску публику са српским писцима; да је писао са заносом о Београду и о Србији и да је у Београду имао далеко више пријатеља и мецена него у Загребу; те да је СВОЈ, хрватски језик далеко више научио у Београду него у Загребу“. Виловић је, како истиче аутор, објављивао и у „Видицима“ крајем тридесетих година. Жутић нам приказује интересантан текст Виловићев о сукобу загребачког Каптола и Ритера Витезовића 1709. и 1710, и његов став да је Витезовића и материјално и душевно уништила „загребачка пургарија и клерикалија“. Познато је да је Ритер написао књигу *Serbia illustrata*, о поново „оживелој Србији“ после Великог бечког рата (1683-1699). То је логично. Испоставиће се да је Витезовић писао заправо књигу под насловом *Illyria rediviva*, а не *Croatia rediviva*, на шта је указивао и Дејан Медаковић. Хрватски клерикални редактори, међутим, учинили су своје.

Либералну и антиклерикалну књижевност Ђуре Виловића чине романи, приповетке и новеле. Поред набројаних радова Жутић наводи и роман *Међимурје*, у којем Виловић износи своју филозофију живота, те пише: „Природи је стало само до тога да се одржи врста. Мужјак пјева, а женка влада и управља све к циљу да се одржи подмладак. Он мисли свашта, а она зна само једно. Мајке су земаљски богови, господари и тирани“. Роман *Звоно је оплакало дјевицу*, у којем Виловић критикује идеју Ватикана који је Римску цркву предодредио за предводника код промовисања хрватске националне свести. „Сад је мајка божја краљица Хрвата. Сјетио се поп да оснује на небу хрватски краљевски двор и одмах да убире порез на небеске висине. Људи, зар не видите попову игру? Та је небеска краљица старија од Хрвата, па тек је сада окрунише. А гдје су прије били. Како се тог прије нису сјетили?...Збирка приповедака *Загаљени животи* посвећена је такође жени, као што је жена главни јунак готово свих Виловићевих списа. Критичар др Јосип Богнер, између осталог каже да је овде више реч о студији женке него жене, „више студиј љубовце него жене мајке... Страст је и еротско махнитање и тјелесна и душевна садржајност ових жена... Мушкарац је у њихову животу само играчка која се одбацује када игра њоме досади“. Роман *Мајстор душа*, био је према анкети београдске „Правде“ из 1932. године најпопуларнији. Овај роман добио је многе позитивне критике у земљи, али и од иностране стручне јавности.

Поглавље „Виловић у Другом светском рату“ обрађено је у трећем делу Жутићеве књиге. Аутор овде описује усташку и „хаесесовску“ окупацију Сплита, а потом долазак Италијана и Виловићев бег од усташа у италијански Сплит, а затим одлазак у „Слободне српске планине“. Долазак усташа сплитски Хрвати масовно су дочекали и поздравили, баш као што ће масовно дочекати и италијанску власт. Очекивали су и радовали се Немцима, али је Сплит према демаркационој линији нацифашистичких савезника од 23. априла 1941. припао Италији. Римским уговорима 18. маја 1941. Далмација и већина острва припојени су Италији, док статус Сплита у то време није био фефинитивно утврђен.

У јесен 1942. Виловић је као „човјек и Југословен“ ступио у четничку организацију у Сплиту. У Сплиту се знало да је као уредник „Народног листа“ писао против хитлеровске политике.

У Сплиту се Виловић упознао са сплитским равногорцима: протом Сергијем Урукалом, књижевником Силвијем Алфиревићем и прикључио се Одбору за помоћ избеглицама у коме су још били књижевник Нико Бартуловић, Радмило Грђић, соколски старешина, Добросав Јевђевић, бивши народни посланик из Праче, Милан Узелац, трговац из Лике и други. Са протом Урукалом Виловић је сарађивао око писања рукописа о „Крвавој цркви-усташкој цркви“.

Кроз лик и путоштво је Ђуре Виловића Жутић приказује историјат Равногорског покрета у западним крајевима. Илија Трифуновић Бирчанин, који је био председник Народне одбране и војвода из Балканских ратова и резервни пуковник војске Краљевине Југославије, постао је командант босанско-херцеговачких и личко-далматинских четника. Бирчанин је у јесен 1941. са Ником Бартуловићем, др Јакшом Рачићем, Јерком Матулићем и другим Хрватима-Југословенима основао Српски национални комитет, а у новембру 1942. Југословенски револуционарни покрет. Поред Српског националног комитета Бирчанин је у Сплиту организовао и војни штаб - Команду западнобосанских, личкодалматинских и херцеговачких војно-четничких одреда. Поред многих Срба православне вере било је и католика-Хрвата- Југословена. Најистакнутији су били мајор Марин Студе, капетани Крешимир Борас, Бранко Шушлић, Војмир Алфиревић (син Силвија Алфиревића), Драго Лаурић, и поручник Мате Амаг. Војвода Бирчанин је имао сталну везу са Дражом Михаиловићем. У депешама које је слао Дражи, Бирчанин је у више наврата истицао да против Италијана не треба отпочињати борбу, јер би то омогућило усташама да понове покољ и дефинитивно истребљење Срба.

Мајор Марин Студе који је послан лично од Драже Михаиловића имао је задатак да организује југословенску војску у хрватским крајевима, и он се као и други поменути, по казивању Бирчанина, више осећао Србином него Хрватом. Студе је био командир чете која је са још 40 припадника, од

којих су велика већина били „рођени Хрвати“, 7. децембра 1942. отишла из Сплита на далматинско Косово и прикључила се Динарској дивизији војводе Момчила Ђујића.

То је време у којем Виловић уређује лист „Крик из јама“, потресне приче о страдању Срба на подручју монструозне НДХ. Жутић детаљно обрађује прилике у којима је основан Југословенски револуционарни покрет јануара 1943. Покрет су основали Нико Бартуловић, др Беровић и др Звонко Шимунић, а др Радмило Грђић предложен је за политички одговорно лице ЈРП-а.

У писму које је Грђић упутио Дражи, наводе се монструозна страдања српског народа од стране хрватских усташа, па између осталог стоји да: „Нема двојбе да је расположење за заједнички живот у једној држави ослабило код српског дијела народа“.

Жутић нам показује како се Нико Бартуловић није слагао са националном стратегијом Илије Бирчанина, која по њему није ишла довољно у југословенском смеру. Бартуловић је, како примећује Жутић, са југословенске стране ишао ка постепеном приближавању партизанима, а Виловић са српске позиције чувања изворне четничке борбе за српство, па потом и за унитарно монархистичко југословенство. Са Алфиревићем, Виловић је упозоравао на опасност од усташке инфилтрације у партизанске редове, што се, уосталом, масовно и плански изводило. (138)

Почетком фебруара 1943. умро је војвода Бирчанин, и одмах је почео раскол, јер је кренула хајка према људима које је Бирчанин предложио за своје заменике: проту Урукала и Силвија Алфиревића за политичке послове и Радована Иванишевића и Младена Костића за војне послове. Осим тога неким Хрватима-Југословенима, попут Ника Бартуловића, сметао је прелаз неких римокатолика у православље (С. Алфиревић и други), и он је то доживео као напад на хрватство и издају хрватства. Најзад су политичко и војно руководство у четничком штабу у Сплиту преузели Виловићеве другови –равногорци српске националне оријентације– др Јакша Рачић, прота Сергије Урукало и Силвије Алфиревић.

Виловић је у „Крику из јама“ писао не само о усташким злочинима над Србима, него и о партизанском антисрпском покрету, а за ментални склоп „усташког народа“ кривио је „погани дух Св. Столице. Говорио је још да су „Стари савезници“ комунисти и усташе створили „нове“ партизанае уз помоћ пароле о ослобођењу Хрватске. „Католички попови и фратри тепају партизанима: Хрватска шума, хрватски комунисти. Виловић је одговорио и бискупу Бонефачићу који је у пастирском писму глорификовао НДХ и помињао Србе као мазохисте који „воле“ да дају добровољне жртве, те од усташа тражи да „преузму“ Ђуру Виловића. Виловић је навео: „...С нама тјесно игра језиву игру преко 600.000 српских костура по јамама безданкама. То нека нико не заборави...“

У „Крику из јама“ од 20. марта 1943. Виловић (са Алфиревићем) истиче четничку „Резолуцију муслимана“, донесену у Калиновику 17. марта 1943, којом се Муслиманска војна организација ставља под четничку врховну команду. Резолуцију су потписали чланови извршног одбора др Исмет Поповац, Фехим Мусакадић и Мустафа Мујо Пашић.

Жутић даље пише о војно-политичкој мисији Младена Жујовића, београдског адвоката и резервног поручника (псеудоним пуковник Аћимовић), који је као члан ЦНК и један од најближих Михаиловићевих сарадника преузео команду над четничким штабом у Далмацији. Жујовић је настојао уместо српске наметнути југословенску националну линију, па су у јуну 1943. ухапшени Марин Студе, једно време начелник штаба Динарске дивизије, али и Жујовић, док Бирчанинови најближи сарадници-представници српске линије-Урукало и Алфиревић нису били ухапшени.

После италијанске капитулације у септембру 1943, прота Сергије Урукало и Силвије Алфиревић доживели су трагичну судбину ликвидације од комунистичких снага, које су биле привремено запоселе Сплит. Ухапшени су и ликвидирани и др Јакша Рачић са Хвара, као и Матулић са неколицином четничких руководилаца. Комунисти су извршили велики покољ у Великом Лошињу (80 лица) и Брибиру (173 лица), где су побијени углавном официри и подофицири, али је било и много жена и деце.

У четвртом поглављу Жутић пише о доласку и раду Ђуре Виловића у Штабу Драгољуба Михаиловића 1943-1945. Виловић је преко Црне Горе доспео у штаб Драже Михаиловића. То је било марта 1943, и како је комунистичким иследницима рекао „не са циљем да дође Дражи Михаиловићу, него да се склони од Италијана и усташа“. Ту је радио у пропагандном одсеку четничке врховне команде, где су пре њега радили Драгиша Васић и Стеван Мољевић. Од 1944. године Виловић је био на челу Пропагандног одсека. Четничку пропаганду преносили су многи листови: „Равна Гора“, „Глас Тополе“, „Исток“, „Полет“, „Видовдан“, „Уједињено Српство“, затим радио станице „Равна Гора“ и „Карађорђе“ и слично. Цивилни штаб код Михаиловића сачињавали су др Мољевић, Драгиша Васић и Младен Жујовић.

Виловић и Мољевић одвојили су се од Драже Михаиловића 23. априла 1943, због одлуке Михаиловића да се врати у Србију. С њима је био и Мустафа Мулалић, и живели су у једној сељачкој кућици у босанским планинама .

Виловић је са још неколико римокатолика Хрвата, муслимана и Словенаца учествовао на Равногорском конгресу у селу Ба под Сувобором (од 25. до 28. јануара 1944), као „представник Хрвата“. Конгресу је присуствовало 274 делегата, од којих су поједини путовали и више од 25 дана. Далматински представници нису стигли због снежног невремена у Херцеговини. На Конгресу су учествовали и социјалдемократа Живко Топаловић, „есдесовац“ Адам Прибићевић, а Конгрес је отворио члан ИО ЦНК књижевник Драгиша Васић. Конгресом је председавао Живко Топаловић, а двојица од четворице потпредседника били су Словенац Антон Крејчи и Србин исламске вере Мустафа Мулалић. Са Конгреса су упућени телеграми краљу Петру Другом, председнику САД Рузвелту, маршалу Стаљину, премијеру Черчилу, генералу Де Голу, као и грчкој, пољској и чехословачкој влади. (199)

Виловићев равногорски пријатељ, аутор студије „Хомогена Србија“, др Стеван Мољевић, у излагању на Конгресу одустао је од концепта уједињених српских земаља, и под британским притиском као и други идеолози равногорског покрета почео да размишља о Југославији као тријалистичкој

монархистичкој федерацији. Федерацију су наметали и комунистички лидери, због очувања Хрватске, што се уклапало у британску политику стварања Југославије као федеративне државе равнотеже, ради уклањања Совјетског утицаја.

Сада је за прохрватску пропаганду ЈВуО вршио Владимир Предавец, позивајући Хрвате да се одазову позиву Даргољуба Михаиловића.

Виловић је крајем јуна 1944. постао члан ЦНК, и изабран је за председника Пропагандног одбора ЦНК, као „ванпартијски равногорац“. Жутић наводи интересантан податак по којем је Адам Прибићевић предлагао да Србија са Хрватском нормализује односе, тј. да се не жртвује за 100.000 далматинских Срба, док је Виловић био присталица присаједињења северне Далмације Србији, са Задром као „главном луком северне Далмације“.

У међувремену су, како детаљно описује Жутић, одржавани конгреси по унутрашњости Србије, на којима је учествовао и Виловић. У својим пропагандним чланцима за „Уједињено Српство“, „Равну Гору“ и друге листове, Виловић је позивао у борбу против усташа. Један његов чланак насловљен је са: „Срби су криви што су живи“. Није штедео ни партизане, па су га комунистичке власти оптуживале за изјаву: „Усташко продужење-комунисти са Хрватом Титом на челу“. Ово је на суду објашњавао речима: „Испало из пера нешто што сам у себи носио“. Пишући чланак „Последња строфа ускочког циклуса“ Виловић, објашњавајући мисију српских ускока који „траже да Србија њих потражи и истражи као своју међу на западу“, између осталог каже: „Маршал Тито једнако као и поглавник хоће да Дрина буде западна граница Србије, а Ускоци су томе јака сметња и зато их кољу и поглавник и маршал...“(219) Виловић је у рату изгубио сина јединца.

Своју списатељску и људску честитост Виловић је показао пишући књигу *Крвава црква-хрватски попови и братри у распаду Југославије и у покољима Срба*, у којој, како истиче Жутић, недостаје четрдесетак страница изворног материјала, чији се фрагменти, како се претпоставља, налазе у Збирци Виктора Новака која није доступна за јавност („збирка на сређивању“)

Виловић је у уводном делу ове брошуре истакао да сазнање о деловању хрватских попова и фратара наметнуло свима: „Још у првим данима распада многоструко издане Југославије и већ из прве вијести о широком, свирепом клању Срба по теренима у Јудиној Хрватској, чуло се од неука и од школована, од мушке и женске, повик изненађења: Ово су учинили попови и фратри!“ (223) Посебну одговорност за усташке хрватске злочине Виловић приписује језуитима који нису могли да замисле живот католика с православним у једној државној заједници. Језуити су свугде у свету предводници црне интернационале, а само у Хрватској-хрватски патриоте? За католичку цркву говорио је да је она `ужасна установа и непријатељ људског рода` (266)

У последњем, петом поглављу Жутић се бави суђењем и затвореничким данима Ђуре Виловића 1945-1952. Са Михаиловићем су оптужена 23 његова сарадника. Др Стеван Мољевић је другооптужени, Младен Жујовић (3), др Живко Топаловић (4), Ђуро Виловић (5), Радослав Раде Радић (6), Славољуб Вранешевић (7), Милош Глишић (8), Слободан Јовановић (9), др Божидар Пурић (10), др Момчило Нинчић (11), Петар Живковић (12), Радоје Кнежевић (13), др Милан Гавриловић (14), Живан Кнежевић (15), Константин Фотић (16), Драгомир Драги Јовановић (17), Танасије Таса Динић (18), Велибор Јонић (19), Ђура Докић (20), Коста Мушицки (21), Бошко Павловић (22), др Лазар Лаза Марковић (23) и др Коста Кумануди (24).

Виловић је, најкраће речено, оптужен за своју припадност четничкој организацији и пропагандну активност против партизанског покрета, за које је тврдио да су продужење усташа. Посебно су комунистичкој власти сметали његови текстови о усташком бесомучном погрому српског народа. Виловић се на суду бранио како је знао и умео. Председник суда био је пуковник Михаило Ђорђевић, за којег се тврди да је последњих година живота полудео, а тужилац је био пуковник Милош Минић, који се пред крај живота још једном обрукао ударајући на српске националне и државне интересе, стајући на страну словеначких, хрватских и муслиманских сецесиониста у југословенском грађанском рату 1990-1995. године.

Као што је познато Драгољуб Михаиловић је осуђен на смрт стрељањем, трајни губитак политичких и појединих грађанских права и конфискацију целокупне имовине. Командант далматинских четника (после смрти Бирчанина), Младен Жујовић осуђен је у одсуству такође на казну смрти стрељањем, а идеолог четничког покрета Стеван Мољевић на казну лишења слободе са принудним радом у трајању од 20 година, губитак политичких и појединих грађанских права сем родитељских у трајању од 10 година и на конфискацију целокупне имовине.

Његов блиски идеолошки сарадник, књижевник Ђуро Виловић, осуђен је на казну лишења слободе са принудним радом у трајању од седам (7) година, губитак политичких и појединих грађанских права у трајању од три године и на конфискацију целокупне имовине.

Казну затвора издржаво је у сремскомитровачком затвору. О томе је занимљиво сведочанство оставио др Драгољуб Јовановић, вођа Земљораничке странке, такође Титов затвореник, у својој књизи *Медаљони књ. IV*.

За Ђуру Виловића је, између осталог, рекао да је овај био убеђен да се у њему оваплотила душа проте Матеје Ненадовића, а Срби га никад нису признали за свога. Као католички свештеник у далматинском селу, изгубио је веру, заљубио се у сељанку и отишао бискупу да му све поштено призна. Тада је од бискупа добио одговор да „није нужно да свештеник буде врућ у вери“ и да је од верских фанатика „црква имала више штете него користи“. Али Виловића то није задржало у оквиру РКЦ, њега је занимала жена, оженио је Српкињу и дошао у Београд да пређе у православну веру. Успео је тек да постане протестант. Ако је у Далмацији изгубио веру, у Београду је стекао нови култ: српску славу, коју ће, као „највећу ствар на свету“, опевати у једном саставу, који је сматрао за најбоље што је написао. Виловић је рано постао слободни зидар.

Највећа Виловићева фиксна идеја, како истиче Жутић, била је његова теорија да `нема Хрвата`: постоје само Срби и Словенци. Они који се називају Хрватима једно су или друго: једно кад су кајкавци, друго кад су штокавци. Сматрао је да

су Срби и Словенци једине историјске нације на простору Југославије, јер једине испуњавају традиционалне критеријуме који чине нацију, као што су језик, расне одлике, обичаји, етнoлошка знамења и слично. Жутић овде интервенише, па каже да Виловић није умео да одговори шта су чакавци, у које је и сам спадао.

Још да додамо, да је Ђуро Виловић у Брелима поседовао лепу вилу у којој се овај хедониста и страствени женољубац често и радо одмарао у годинама пред рат, а коју је његов рођени брат хтео да присвоји, тражећи од суда да Ђуру Виловића осуди на смрт као народног непријатеља.

СРБИ И ГЕНОЦИД

Петар Милосављевић

Професор Петар Милосављевић подарио нам је још једну вредну књигу – *Срби и геноцид*. На 330 страна Милосављевић је са филолошког становишта обрадио тему геноцидног страдања српског народа. У предговору своје књиге аутор напомиње, да се по питању геноцида разликује од свих других истраживача по томе што, за разлику од њих који се углавном баве последицама, он указује на узроке геноцида.

У првом поглављу под насловом „Идентификација злочина геноцида“, аутор расправља о теми „Оптужбе Срба за геноцид“ коју је иницирала Британска влада 7. јула 2015. године, те истиче улогу Русије у одбијању ове резолуције у СБ УН. Милосављевић затим износи различите ставове по питању квалификације злочина у Сребреници: један је став Викторије Нуланд, високог службеника америчке администрације, која, у складу са званичним ставом САД, тврди да се у Сребреници догодио геноцид, а други је став др Ефраима Зурофа, директора центра „Симон Визентал“ из Беча, који за оно што се десило у Сребреници каже да је био злочин али не и геноцид. Милосављевић се приклања ставу Зурофа, те истиче да међу убијенима у Сребреници није било жена и деце, па према томе овај злочин не одговара дефиницији геноцида. (12) Аутор даље у тексту скреће пажњу на интервју Тибора Варација, професора међународног права, који истиче да је Конвенција о геноциду донета после Другог светског рата, те да због тога Хрватска не може бити тужена за геноцид који је НДХ починила над Србима, Јеврејима и Циганима. Наиме, Конвенција је донета 1948, а ступила је на снагу 1951. године. У оквиру поднаслова „Кореспонденција међу чињеницама“, аутор указује на историјски парадокс, да се суди за геноцид Србима, народу који је имао највише жртава у 20 веку, који је доживео да буде ентички очишћен са својих историјских и етничких простора, да му отму део територије (Косово и Метохија) и на њој буде проглашена друга држава.

Милосављевић такав третман према Србима и Србији види као пораз међународног права и пораз разума.

У даљем тексту аутор доноси *Конвенцију Уједињених нација о геноциду*, у целости, а затим врши анализу њених одредби. Бави се дефинисањем појмова геноцид и етноцид; за први везује генос, народ и разматра га у оквиру биолошког уништења, а етноцид представља уништење његове менталне, културне, језичке и друге основе. За Сребреницу се позива на Зурофа и истиче да нема аргумената да је тамо уништаван генос. Резолуција није прошла у УН, али је усвојена касније на седници Европског парламента једна правно необавезујућа резолуција о геноциду над Бошњацима. Била је то својеврсна освета Британаца Русији (и Србији) због неуспеха у УН.

Милосављевић, говорећи о специфичности геноцида хрватских усташа над Србима, за разлику од Хитлеровог нацистичког плана за уништење Јевреја и Рома, истиче да је геноцид над Србима почињен у НДХ био специфичан. Био је део усташке идеологије о хрватској државности без српског фактора. Најкраће циљеве те идеологије изнео је Миле Будак, доглавник Анте Павелића: Једну трећину Срба побити, једну трећину прекрстити, једну протерати. (29) Као пример одговорног односа према невиним жртвама послужио је музеј јеврејским жртвама Јад вашем у Израелу. Обновљена је идеја да би сличан музеј и Срби требало да подигну. (30)

Међу бројним књигама које се баве геноцидом у НДХ најзначајнија је *Magnum crimen* Виктора Новака. За њу Милосављевић каже да је злочине осветљавала са исте тачке као и Новакова *Антологија југословенске мисли и народног јединства* (1930) : са становишта афирмације идеје југословенства. „Она је прављена из потребе и да се злочин осуди, али и да се идеја југословенства не повреди“. Новак је био један од најзначајнијих представника југословенске идеје и у првој и у другој Југославији“. (31) Поред Новакове књиге, која за геноцид оптужује Римокатоличку цркву, и говори о верском мотиву сукоба и геноцида, аутор помиње и чланак „Римокатолички хрватски и муслимански геноцид против православног српског народа у 20. веку“ Србољуба Живановића, чувеног антрополога и форензичара. Милосављевић наводи и

литературу коју је користио Живановић, те истиче да се ради о једној врсти злочина, оној која се тиче убистава, односно физичког уништења делова њене популације, што је према *Конвенцији о геноциду УН* само најдрастичнији и најнеспорнији облик геноцида, који се у овом документу квалификује изразом *убиство*. Милосављевић истиче да истраживања феномена геноцида подразумевају и нешто више од физичког уништавања неке популације, а то су менталне повреде о којима се говори у тачкама б), ц), д), е) другог члана *Конвенције*. Тамо се говори о припремним радњама у остваривању геноцида, а то је етноцид. Пре него што се упустио у детаљну анализу тих менталних радњи, тј. анализу етноцида над Србима који се преваходно тицао српског језика и писма, књижевности, српског етнојезичког простора, тј. идентитета српског народа, аутор је приступио анализи истраживања троје аутора: Смиље Аврамов, Василија Крестића и Марија Стрехе.

У детаљној анализи кључних дела поменутих аутора, посебно двоје српских писаца који настоје да проникну у узроке *србомржње* у хрватској историји и политици, Милосављевић је сажето указао на кључне делове књиге Смиље Аврамов *Геноцид у Југославији у светлости међународног права* (1992), као и неке њене објављене чланке, као и на књигу Василија Крестића *Геноцидом до велике Хрватске* (1998), али и радове неких других српских истраживача, попут књижевника Петра Цацића, историчара Милорада Екмечића и других. Такође, приказао је књигу хрватског историчара Марија Стрехе *Католичко хрватство* (1997).

У анализи књиге Смиље Аврамов, аутор презентује њене теорије о геноциду, а затим и узроке *србофобије*. Посебно је садржајан део о улози Анте Старчевића (1823-1896), „оца“ хрватске домовине, коју аутор другачије тумачи од професорке Аврамов. Он, наиме овом питању прилази са филолошког становишта, које није присутно у анализи Смиље Аврамов, као ни у истраживањима других аутора. Проф. Аврамов је са међународноправног становишта указала на континуитет геноцидне идеје и праксе хрватске политике и државе према Србима, па је између осталог истакла да је страдање и прогон Срба из РС Крајине и Хрватске 1991-1995. рецидив геноцида из 1941. године.

У расправи са историчарем Василијем Крестићем, аутор је полемисао са његовом тезом да је „Државно и историјско право Хрватске – основ сукоба са Србима“. (49) Крестић, наиме износи став да је то „питање државног и историјског права Хрватске, које је у основи свих хрватских и српских неспоразума, сукоба, геноцидних страдања Срба, па и рата до којег је дошло између њих 1991.“ (49). Крестић истиче да је за хрватску политику карактеристична *грандоманија* и *геоманија* на рачун српског народа и његовог простора. Милосављевић критикује Крестићев став, истичући „да су клицу геноцида носиле и илирска идеја и аустријско-хрватска идеја југословенства“. (60) Са филолошког становишта објаснио је поменути хрватску грандоманију и геоманију. Аутор аргументовано износи филолошке узроке геноцидних идеја и праксе према Србима, која је у Хрватској присутна од илирског покрета, када су Хрвати одбацили свој хрватски језик – кајкавски и „преузели“ Вуков српски језик и најпре га прогласили за заједнички – „српскохрватски-хрваткосрпски“, а протоком времена само „хрватски“ што је и данас актуелно. Овај део књиге је веома садржајан и занимљив. Аутор се, као и у претходним својим књигама и чланцима, супериорно служи херменеутичким приступом кореспонденције међу чињеницама и методом комбиновања текста и контекста, указујући на филолошке узроке сукоба и на Аустријско-хрватски геополитички пројекат илирства и југословенства, на који званична српска филологија и политика још увек нису адекватно одговорили. Одговор на ово питање дао је Покрет за обнову србистике, који званичне националне институције не желе да прихвате. У књизи је учињена веома суптилна анализа свих значајних догађаја од илирског покрета, преко хрватске, затим српске идеје југословенства, контекстуализације и различитог „читања“ *Бечког споразума* (1850), хрватске идеје „тријализма“, питања Срба католика, значаја и геополитичког смисла Првог хрватског католичког састанка, који је утемељио концепцију и стратегију католичког хрватства, затим особен, филолошки поглед на узроке, настанак и резултате Првог светског рата, етнојезичка и политичко-геополитичка питања у првој Југославији, значењу и геополитичким последицама *Новосадског споразума* (1954), хрватско напуштање *споразума* и доношење *Декларације о хрватском језику* (1967), те актуелне

етнојезичке и идентитетске теме које за основу имају узимање српског језика и његово преименовање у језик новонасталих политичко-државних ентитета. Носиоце ових процеса и њихове друштвене активности аутор је такође веома јасно и аргументовано приказао. Тако се у другачијем светлу од оне приказане у официјелној историографији може сагледати „лик и дело“ Гаја, Штросмајера, Јагића, Старчевића, Пилара, Новака, Павелића, Броза, бројних хрватских филолога „вуковаца“, као и представника српске филологије и политике: Вука, Даничића, Јована Суботића, Стојана Новаковића, Љубомира Стојановића, Александра Белића, Срба католика Милана Решетара, Лује и Иве Војновића, Лује Бакотића, дум Ивана Стојановића и бројних других, као и српских политичара из предјугословенске и југословенске епохе. Ова књига представља покушај да се да аутентичан одговор на кључна питања српског идентитета, а то значи на питање српског језика, писма, књижевности и српског народа уопште. Она је чврсто утемељена на ставовима Вука Караџића, Доситеја Обрадовића и европске славистике. Утемељена је на Вуковој идеји о мултиконфесионалности српског народа, тј. идеји о Србима трију вера или закона како је Вук говорио. У детаљној анализи реномираних аутора Смиље Аврамов и Василија Крестића, као и књиге о католичком хрватству аутора Марија Стрехе, Милосављевић је веома вешто и суверено презентовао своју вуковску филолошку теорију, поготово је то супериорно чинио у расправи са хрватским писцима, почев од Јагића, затим Фрање Ивековића и Ивана Броза и њиховог *Рјечника хрватског језика* (1901), који је, како сами аутори кажу, настао на основу материјала дела Вука, Даничића, Његоша и Милана Ћ. Милићевића, па је логично питање како је то онда „хрватски рјечник“. За Брозов *Хрватски правопис* (1892), који је, по речима аутора, настао на материјалу корпуса дела Вука и Даничића, такође се може поставити питање какав је то „хрватски правопис“ настао на делима српских језикословаца.

Аутор цени теоријски и научни допринос и професорке Аврамов и академика Крестића у расветљавању *србомржње*, при чему усваја теорије о геноциду које наводи професорка Аврамов, као и историјске чињенице и доказе о геноцидним идејама хрватске политичке гарнитуре према Србима које

наводи Крестић, али сматра да обоје остају на становишту југословенске официјелне историографије о српско-хрватским односима, и на хрватској-Штросмајеровој идеји југословенства, те Јагићевој сербокроатистици и свим последицама ових идеја, а једна од главних је идеја да су Срби и Хрвати два народа (Срби православни а Хрвати католици) који говоре једним језиком. Овај неспоразум догодио се у време Гајевог илиризма и прерашће у сукоб који траје до данашњих дана. А Гај је током илирског покрета (1835-1843) напустио свој хрватски језик и узео српски језик за књижевни језик Хрвата; језик се сад звао илирски, који по аустрохрватској замисли није више био само језик Срба него заједнички језик Срба и Хрвата. Тако је *операцијом Илирски покрет* отпочео аустријско-хрватски пројекат на разбијању српског етнојезичког корпуса. У критичним глобалним превирањима (Први и Други светски рат, као и његов наставак у грађанском рату 1991-1995) овај сукоб се манифестовао као геноцид Хрвата над Србима. Отуда аутор сматра да узрок србомржње није идеја о „хрватском државном и историјском праву“ него да је и она део сукоба на филолошком плану. Српским историчарима, међу њима и академику Милораду Екмечићу (*Стварање Југославије 1790-1918, 1 и 2*, 1989), Милосављевић замера што нису довољно расветлили и уочили геополитички смисао *Првог загребачког католичког састанка* (1900), на којем је учествовао верски етсаблишмент Католичке цркве у Хрвата (бискупи Штросмајер, Посинковић, Штадлер и други), на којем је усвојена политичка стратегија о *католичком хрватству*, тј. геополитичка платформа по којој су сви католици који говоре хрваткосрпским језиком, а заправо српским језиком - Хрвати. Ово је смисао конгреса о којем у српској историографији нема ни речи. О томе са много појединости, са хрватских држатворних интереса, пише Марио Стреха. Као ни српски аутори, тако ни Марио Стреха не помиње Србе католике који су имали веома развијен национални и политички покрет око 1880. године, а у Дубровнику, где им је било седиште, Српска странка коју су у већој мери чинили католички Срби, на почетку 20. века вршила је власт пуну деценију. Осуђени на хрватизацију, Срби католици егзистирали су још до Другог светског рата, а затим су у НДХ доживели уништење. Јосип Броз и његови хрватски, али и српски сарадници, деловали

су у духу идеја и политике Штросмајера и Јагића, као што је Павелић деловао у духу Старчевића; резултат је био исти: похрватити Србе католике у првој варијанти, извршити геноцид и уништити „србеж“ у другој. Јосип Броз није дозвољавао да постоје Срби католици. Забранио је не само да се Буњевци и Шокци опредељују као Срби, него и да се представљају под својим именом, већ је „наредио“ да се пишу као Хрвати. Броз је свим средствима настојао да промовише хрватство и Хрватску, и да умањи и елиминише српску бројност и значај.

Аутор посебно апострофира историчара Виктора Новака, Хрвата - кајкавца из Загорја, на развијању хрватске-Штросмајерове идеје југословенства, који је у својој књизи *Вук Карацић и Хрвати* (1967) писао у духу Јагићеве сербокroatистике, представљајући се, као и Јагић, за Вуковог следбеника. Иако Вук никад није рекао да су Хрвати и Срби један народ, као што није рекао да имају исти језик. Напротив, Вук је увек говорио да су Срби штокавци („Сви Срби су штокавци и сви штокавци су Срби“ - то је Вукова основна теза), Хрвати чакавци а Словенци кајкавци. Није оспоравао Хрватима да се сматрају и кајкавцима, јер су они, како је истицао на то „обикли“. Није, дакле улазио у хрватско-словеначке језичке неспоразуме, важно му је било српско језичко чистунство. Ово треба имати на уму кад се говори о бечком *Књижевном договору* (1850), који је инициран од стране Аустрије са циљем да се покаже да Срби и Хрвати имају исти књижевни језик. Чак је на самом скупу било предлога да се тај језик назове српскохрватски. Главна личност на овом скупу био је Вук Карацић. У тексту се не наводи ни име језика, ни име оног *једног* народа који њим говори и који једну књижевност треба да има, што ће омогућити различите интерпретације овог *договора* као што је она да је то био договор Срба и Хрвата о заједничком књижевном језику. Како било, овај договор је (зло)употребљен у геополитичке сврхе - ради стварања државе Хрватске на српском етнојезичком простору.

Аутор посебно апострофира Хрватско-српску коалицију (1905) и њен српски део – Богдан Медаковић и Светозар Прибићевић за дело уједињења 1918, на југословенској идеји Ј.Ј. Штросмајера. Милосављевић указује на један детаљ из Титове политичке биографије, на који се обично не обраћа

пажња. То је Титов први јавни говор у Загребу, после слома НДХ, 21. маја 1945. На бини иза њега били су Бакарић и Степинац, али и Ранковић и партизански генерали. Тито у говору јасно истиче да је његова партизанска војска победила усташку државу, али каже и да је победа његове војске донела постојање Републике Хрватске....Али у том објашњењу не каже да је стварање Хрватске могло да се оствари само уз активно учешће Срба.

Аутор даље, у поднаслову „Срби у раљама етноцидних идеја“, на језгровит начин износи све повреде српског идентитета према *Конвенцији о геноциду* Уједињених нација. Оне су делом напред приказане, а аутор их је презентовао овако: 1) Повреда идентитета српске идеје југословенства; 2) Повреда идентитета на религиозном плану; 3) Повреда идентитета на регионалном плану; 4) Повреда идентитета на језичком плану; 5) Повреда идентитета на књижевном плану; 6) Повреда идентитета на граматолошком плану; 7) Повреда идентитета етнонима Срби.

Поред реченог овде би укратко требало поменути следеће. 1) Поред хрватске –Штросмајерове идеје југословенства, која је инструментализовала српски језик за прављење велике хрватске државе, постојала је и српска идеја југословенства коју су оличавали Јован Суботић и Теодор Павловић, и коју је до Првог светског рата подржавала српска друштвена и политичка класа. Та идеја би се могла свести на следеће: постоје четири сродна јужнословенска народа: Словенци, Хрвати, Срби и Бугари, и они се разликују по језику. Српска идеја заговара културну и политичку сарадњу, али уз јасне језичке, па према томе и државне посебности. 2) Преузимањем српског језика, вође Хрвата су могли да пређу на следећи циљ, а то је теза о католичком хрватству. Штросмајер је вођа католичког хрватства, тј. тезе да су сви католици Хрвати, што је посебно дошло до изражаја на Првом католичком састанку одржаном у Загребу 1900. године. Овим је грубо нарушена мултиконфесионалност српског народа, што аутор даље наводи низом аргумената. 3) Код повреде српског идентитета на регионалном плану аутор наводи смисао и значење Бранкове песме *Коло*, која почиње обраћањем *Ој, ви српски витезови*, која је у титоистичком периоду дургачије приказивана, а први стих изостављан како

се не би видело да Бранко Радичевић у коло позива све Србе из разних покрајина, а не народе који ће настати на српском стнојезичком супстрату у другој Југославији; у том смислу аутор говори и о примерима о регионалном значењу појма Босанци, Бошњак, Црногорац и сл. 4) Овде је аутор још једном указао на историјат присвајања и преименовања српског језика од стране Хрвата, затим и његовог постјугословенског „черечења“ од стране муслимана (Бошњака) и Црногораца по истом моделу као што су учинили Хрвати. 5) Аутор овде указује како су Срби у предјугословенском времену изучавали: народну књижевност, стару (средњовековну) књижевност, дубровачку и нову књижевност, а у југословенском периоду дубровачку књижевност, на основу политичких идеја Штросмајеровог југословенства и Јагићеве језичке сербокroatистике, препустили Хрватима. 6) У вези са повредом идентитета српских писама, аутор између осталог пише да је текстом *Патриотске фантазије једног Словена* (1810), за који каже да је један од најзначајнијих у историји славистике, Јернеј Копитар представио све словенске народе, међу њима и Србе. Срби су, по Копитару, народ који говори српским језиком, а по вероисповести је издељен на Србе римског обреда, Србе грчког обреда и Србе муслимане. Срби се служе трима писмима: глагољицом, латиницом и ћирилицом. Поменути текст објављен је три године пре Копитаревог сусрета са Вуком Караџићем. Вук је прихватио Копитареве став да Срби римског обреда пишу латиницом а Срби грчког обреда пишу ћирилицом. Процес реформе ћирилице извршио је у једном од својих главних дела, у *Српском рјечнику* (1818). Такође представио је словне знакове српске латинице, а посебно словне знакове хрватске латинице. То што латиница којом се данас служимо изгледа овако како изгледа, у највећој је мери резултат Вукових интервенција – истиче Милосављевић. (164) Српском латиницом углавном су се служили Срби римокатолици у Дубровнику и шире, италијанским словима. Такав начин писања разликовао се од хрватске латинице, неговане у Загребу, а која је почивала на мађарској латиници. Милосављевић истиче да је нетачна прича да је Гај у књизи *Кратка основа хорватско-славенског правописања* (1830) направио латиницу којом се данас служимо (и која се понекад, сасвим неоправдано, назива *гајица*). Гај је стварно направио једну врсту латинице за хрватски језик

у поменутој књижици (прецизно: за кајкавски), али сасвим другачију од оне коју је као српску латиницу представио Вук. Кад су неколико година касније, припадници Илирског покрета узели српски књижевни језик за заједнички књижевни језик Срба и Хрвата, Гај је напустио латиницу коју је био створио за хрватски језик и у основи прихватио ону латиницу којом се већ служио српски језик и коју је уредио Вук Караџић. (165) Милосављевић указује да је суштина *Бечког договора* да се начин писања двема азбукама прилагоди тако да се текстови могу лако преносити са једног писма на друго писмо. Хрвати су у јеку грађанског рата, 1994. године код УНЕСК-а регистровали латиницу као хрватско писмо. У Србији није било реакција, већ је „ова превара прихваћена и овде је створен низ друштава под именом „Ћирилица“ која је само легализовала ову метанарацију о латиници као хрватском писму, односно, о постојању тзв. хрватског језика који се препознаје по писму“. Аутор даље у тексту скреће пажњу на несмотреност у српским медијима кад пишу да хрватски изгредници у Вуковару разбијају *двојезичне* табле, јер нису у питању никакве двојезичне табле, већ се ради о *двоазбучним* таблама, једног – *српског језика*. (215) 7) Код повреде идентитета етнима Срби аутор наводи детаљне и интересантне податке о националном конвертитству не само Срба католика- Буњеваца и Шокаца, које је како смо видели вршено и силом политичког ауторитета Јосипа Броза, него и о конвертитству Бошњака, а у последњих пола века и Црногорца, који су познати као завичајна имена Срба.

Аутор даље пише о српском националном програму, о настанку и стереотипима око Гарашаниновог *Начертанија*, затим о академској беседи српског филолога и историчара Љубомира Стојановића (1860-1930), који је најзаслужнији за обнову Вукових ставова о српском језику и српском народу. У тој својој беседи, која је била својеврсна расправа са Јагићем и његовом сербокroatистиком, Стојановић је указао на разлику између српског и хрватског језика, и између осталог истакао: „Да није било Гајевог илирског покрета, опет би се како тако могло разграничити српско од хрватског... За све Србе, у складу са Вуковом тезом, рекао је да су штокавци. (185) Да би илустровао разлику између српског и хрватског језика, аутор наводи два дела Мирослава Крлеже: на хрватском (кајкавском)

Баладе Петрице Керемпуха и на српском (штокавском) Глембајеве.

У даљем тексту бави се проширеном анализом феномена католичког хрватства и одлукама Првог католичког конгреса, те улоге Ватикана, коме је додељена функција реализатора идеја са овог скупа. Стјепан Коренић је на основу записника написао књигу *Први католички састанак* (1900), са српске стране овом догађају нико није посветио већу пажњу. Даље наводи различите и супротне реакције на смисао овог Скупа, загребачке хрватске „Просвјете“, српског „Браника“ и српско-католичког „Дубровника“, из пера Антуна Фабриса, Србина католика, који је у Београду био изабран за председника Удружења српских новинара. Док „Просвјета“ истиче потребу да се Хрвати на овај начин боре за своје светиње, „Браник“ је овај конгрес видео као „необуздане захтеве римске цркве“ (201), док Антун Фабрис у „Дубровнику“ истиче да се ради о злоупотреби Ватикана, у којем „немају појма о свему овом“ (201), „то се зове католичку цркву ставити у службу велико-хрватске политике која попут секте гони свакога ко није Хрват и граби туђе“ (200-201). Тешко се може одржати ова теза Антуна Фабриса, ако се зна да је Ватикан, иницирао и водио овај скуп.

Аутор такође говори о злоупотреби Ватикана служећи се анализом књиге Љубомира Дурковића Јакшића *Србија и Ватикан 1904-1918*. Милосављевић овде указује на покушај преименовања Илирског завода светог Јеронима у Хрватски завод 1902. године, у духу концепције Првог католичког састанка, те заслугу Лује Војновића, министра на двору кнеза Николе, у спречавању таквог покушаја. Војновић је у ствари само подсетио Ватикан на неоснованост таквог покушаја и на постојање Срба католика. Према писању Дурковића-Јакшића Срби католици помињу се само 13 година година после црквеног раскола, већ 1067. године.

Аутор даље пише о Покрету за обнову србистике и његовим активностима и издањима, као покушају да се у српске институције уместо наметнутог и ненаучног српскохрватског врати српски језик као један од главних елемената српског националног идентитета. При крају ове вредне и интерресантне

књиге, аутор још једном апострофира Виктора Новака (1889-1977) и његово штросмајерско југословенство, којим је утицао на читав низ српских историчара и њихових дела, којима се, према Милосављевићу, може придружити и књига др Војислава Шешеља *Римокатолички злочиначки пројекат стварања вештачке хрватске нације* (2006). За разлику од увреженог мишљења у српској историографији и (гео)политици, да је Ватикан „природни“ непријатељ Срба, аутор истиче да се ради о злоупотреби Ватикана. Такође указује да се врши злоупотреба Русије и устаје против такве активности поготово против тезе да Вук језичком реформом српски језик удаљава од руског и да на тај начин католички Србе. Милосављевић истиче да нема ништа компромитантно у Вуковој комуникацији са Копитарем (зборник: *Вук и Копитар*, 1981, приредио Голуб Добрашиновић), као и да је потпору за свој програм налазио и међу Русима, те да му је царска Русија доделила и државну пензију.

Све у свему ради се о веома садржајној и научно полемичној књизи из сфере друштвено-хуманистичких наука, која настоји да геноцидно страдање Срба у последњих век ипо прикаже и објасни са филолошког становишта.

НАДБИСКУП СТЕПИНАЦ. ИДЕОЛОГИЈА И ПОЛИТИКА 1934-1946.

Никола Жутић

Године 2017. у Београду је изашла књига историчара Николе Жутића *Надбискуп Степинац. Идеологија и политика 1934-1946*. Књига је настала на основу богате литературе и документарне архивске грађе, новина и других публикација из истраживаног периода.

Књига садржи Предговор, Увод и три радна дела: „Римокатоличка црква и Степинац у епохи либералног југословенског антиклерикализма 1918-1934“; „Надбискуп Степинац у Намјесничком периоду 1934-1941“ и; „Степинац у Независној Држави Хрватској и СДФЈ (ФНРЈ) 1941-1946“.

Жутићева књига настала је у времену појачане кампање РКЦ и посебно хрватских бискупа у поступку беатификације (1998) и актуелног процеса канонизације - проглашења Степинца за свеца. За ту сврху папа Фрарциско је иницирао оснивање мешовите католичко-православне комисије, која треба да усагласи ставове о Степинчевој личности и делу пре и за време Другог светског рата, у погледу његове улоге у геноциду и прекрштавању српског народа за време НДХ. Жутић је члан српског дела комисије који предводи СПЦ.

Да би се схватила Степинчева мржња према православљу и екстремно антисрпство и антијугословенство треба имати у виду чињеницу да је Степинац завршио језуитски германикум, попут својих исто тако језуитских претходника и савременика, као што су надбискуп тагребачки др Антун Бауер, надбискуп Врхобосански Јосип Штадлер, његов наследник Иван Шарић и други фанатични католици и Хрвати, високи прелати РКЦ.

У књизи колеге Жутића налазе се бројни докази да је надбискуп Степинац благословио и све време рата подржавао усташки режим Анте Павелића, да је био члан Хрватског државног сабора, викар усташке војске, да је знао за усташке

злочине, као и злочине својих католичких свештеника, те да ниједанпут није протествовао, осудио или на било који начин покушао да заштити угрожени српски народ, Јевреје и Роме. Аутор је консултовао драгоцену преписку између Јосипа Броза и Степинца из периода 1945- 1946. године, из које се види спремност Тита и комунистичке врхушке да се Степинцу опросте греси уколико се овај дистанцира од Рима и заложу са самосталну хрватску цркву, што је Степинац резолутно одбијао. Степинац је својим опонирањем напосто натерао државно вођство да му суди. До суђења другачије никад не би дошло. Суђено му је, дакле, зато што је показа „храброст на комунистичком процесу“, што је бранио католичку цркву и тај елемент исповједништва био је за Ватикан и РКЦ „пресудан у процесу беатификације и канонизације“. Степинац није показао „исту храброст пред Павелићем када је требало осудити и спречити усташка (аутор додаје-хрватска) злодјела“, превасходно над Србима. (11)

Да би се разумела Степинчева клерикална мисао и пракса, која се првенствено огледа у антисрпству и антиправослављу, а онда анτισловенству и антијугословенству, те антимаџонству, ваља имати на уму да је семе ове мржње засејано пре југословенског уједињења. Још у време Аустроугарске, нарочито у време њеног обрачуна са Србијом у време Великог рата 1914-1918. године. Попут надбискупа Бауера који је од хрватских војника и официра захтевао освету за „недјела у Сарајеву“, и остали надбискупи и бискупи јужнословенских простора (Јосип Штадлер, Антон Јеглич, Иван Шарих и други) одржавали су сличне антисрпске говоре.

У првом делу књиге Жутић обрађује тематику политичких, верских и друштвених питања у првој Југославији. Кад је било извесно да ће доћи до стварања заједничке државе 1918, југословенска римокатоличка хијерархија је тај чин подржала због очувања хрватских и словеначких земаља, за разлику од Свете столице, која је увек била против стварања Југославије. Каснијим деловањем римокатолички клер у југословенској држави перманентно ће подстицати и подржавати словеначки, а нарочито хрватски политички и државни сепаратизам. Таква активност биће организована преко Католичке акције која је организована кроз бројне верске

и националне организације које, су премрежиле хрватско католичко сељачко друштво. Главну реч водили су католички језуити, антилиберали, кроатофили и србофоби. То је период борбе између југословенске државе засноване на либералним принципима против језуита и Католичке акције. Нарочито је интензивирана доласком Степинаца најпре за коадјутора 1934, а затим и за надбискупа загребачког 1937, након смрти остарелог Бауера. Као језуита од кога су зазирали и неки делови католичке хијерархије, Степинац је 1936. обновио Католичку акцију у којој су уместо забрањених Орлова (Шестојануасрка диктатура), главну улогу имали Крижари, као интерна црквена организација, на челу са језуитима. Они су главну акцију водили против југословенских либералних Сокола, који су представљали главну пропагандну снагу југословенства.

Жутић развејава све магле око Степинчевог наводног добровољачког статуса на Солунском фронту. Степинац је отишао у аустроугарску војску 1916, а ускоро је као резервни подофицир распоређен на италијански фронт, где је рањен у борбама на Сочи. Потом је заробљен и одведен у италијанско заробљеништво. Да би избегао боравак у заробљеништву пријавио се као добровољац у српској војсци на Солунском фронту, где је остао до пролећа 1919, када је демобилисан у чину потпоручника. Степинац је постао српски добровољац тек почетком децембра 1918. године када је рат већ био завршен, и прва југословенска држава - Краљевина СХС. Глас солунског добровољца га је пратио да би се краљ Александар заварео и прихватио савет надбискупа Бауера да га наследи Степинац, најпре као коадјутор, а потом и загребачки надбискуп. Они кругови који су га предлагали знали су зашто то чине. Књижевник Ђуро Виловић истицао је: „Перјаница тог римокатличког испирања мозга заблудјелим `шизматичким` и невјерничким овчицама (понајвише српским), био је од почетка тридесетих година исусовац – грегоријанац Алојзије Степинац“. (45)

У другом делу књиге Жутић обрађује Степинчеву активност у време Намесничког периода 1934-1941, који дефинише као антијугословенски заокрет кнеза Павла у односима са РКЦ. Наиме, кнез Павле је у сусретима са Степинцем показао разумевање за Цркву у Хрвата и био

спреман на помоћ сваке врсте. Између осталог сагласио се са Степинцем да је највећа друштвена опасност бољшевизам и масонство, при чему је од кнеза Павла тражио да призна да су масони и његова оба намесника Иво Перовић и Раденко Станковић. Аутор затим пише о кампањи против Југославије и Срба на мајским изборима 1935, као и у наредним годинама кроз клерикалну мисију Степинца и политичку акцију хрватског политичког покрета, који је водио Влатко Мачек. То је период проблематизовања српске Војводине и њеног интензиног својатања од стране хрватских вођа (првобитно Радића, а затим Мачека, касније и Јосипа Броза). Организује се окупљање поводом задушница Стјепану Радићу. Присутан је и др Срђан Будисављевић један од вођа Српске демократске странке, анационални Србин. Кличе се слободној Хрватској и слободној хрватској Босни. Мачек своје слобенике организује у полувојне формације Хрватске грађанске и сељачке заштите који отпочињу терор, прогон и убиства Срба и југословенских жандарма и службеника. Жупници постају вође славонских сељачких –„устаника“, Мачекових заштитара и отворених противника југословенске државе.

Пишући о Католичкој акцији Жутић истиче Орлове – „тјелесно-одгојну организацију чији је оснивач Иван Мерц (Мерз)“. Они су били претеча Крижара, које је почетком 1930. покренуо лаик др Иво Протулипац. И једни и други били су пандан либералним југословенским Соколима. Хрватски Орлови су за свој узор узимали „Краљицу Хрвата – блажену дјевицу Марију“, код које је владао „савршени склад између светости душе и љепоте тијела“. (66) Аутор даље пише о несугласицама између Католичког покрета (Сениора, Домагоја) и Католичке акције (Орлова), презентује и анализира рад и резултате бискупских конференција одржаних у том периоду, итд. Бројни су листови и публикације из тог периода које аутор детаљно консултује, наводи и анализира; поред осталих то су: „Хрватска стража“, „Католички тједник“, „Обзор“, „Хрватска обрана“, „Врхобосна“, „Католички лист“, „Сељачке новине“, „Сениорски вијесник“, итд. Интересантно је да је благајник сениората био Јанко Шимрак, бискуп (епископ) Грkokатоличке епископије у Крижевцима, из Жумберка, поунијађени Србин, иначе уредник усташке „Хрватске страже“. Посебну пажњу

аутор је посветио односу, тј. супротстављању католичке акције диктатури 1930-1933, те њеној активности у Намесничком периоду 1934-1939. Аутор нас информише да је поп Корошец, министар саобраћаја, испољио своју клерикалну одређеност залажући се за образовање Крижара, будући да је, по мишљењу Корошеца, то верска организација. Вођа Крижара др Иво Протугулипац снајвећу подршку је имао од надбискупа Шарића, који је испевао оду поглавнику Павелићу. „Сукоб Крижара и државних власти типичан је примјер антагонизма клерикализма и државе која је форсирала лаицизам и либерална вјерска начела, односно изолацију РКЦ од свјетовних јавних манифестација...“ (77) – истиче Жутић. Велики сукоби клерикалаца са браниоцима државног суверенитета и поретка (Соколима, Народном одбраном, Југословенским четницима и жандармима), дешавали су се на црквеним еухаристичким конгресима, попут оног у Чаковцу, који, иначе као ни цело Међимурје није имало никакву хрватску националну свест. Степинац се још 1943. жали у писму папи, да се Међимурје слабо кроатизира. Поменуте сукобе подржавао је и правдао Степинац. Он је у ствари те верске манифестације координисао и усмеравао у великохрватском смеру. Поменути еухаристички конгреси, поготово од 1936, када је Степинац преузео водство Католичке акције за загребачкуи надбискупију, постали су бројнији и од највећих зборова Радићеве Хрватске сељачке странке, и у њима су се једнако одвијале противјугословенске и противдржавне демонстрације. Аутор наводи мисао Ђуре Виловића, да је римокатолицизам Хрватима дао усташки покрет, а тај усташки покрет дао је „пуне доказе о хрватској државности, о хрватској култури и о хрватском смислу за жртву. Тај је покрет (усташки) стварни пород католицизма, а по њему се лако закључује лик и садржина родитеља“. Попови и фратри предводили су „своје бојовне батаљоне“ под „племенском заставом и крижем или без крижа“ са покликом „У бој, у бој, мач из тока браћо“. (88) Када је реч о „Чистој Католичкој акцији“, аутор се позива на професора Марка Ручнова који је на основу књиге фра Бонифација Перовића (*Моје успомене*, Рим 1976), једног од вођа огранка Католичке акције (Домагоја) у Дубровнику, закључио да се ради о „новој“ Степинчевој Католичкој акцији, чија је делатност везана за терористичку делатност усташке емиграције око Павелића. (98) Следе

зборована и ходочашћа Католичке акције, те Степинчево прогшавање култа „хрватског свеца“ Николе Тавелића (убијен у Омаровој џамији 1391. због вређања Мухамеда).

Даље се Жутић бави конкордатским питањем 1935-1938, за које су југословенски либерали говорили да је штетан због супремације који доноси једној вери у односу на друге. Степинац се није оглашавао, али је надбискуп сарајевски Шарић сматрао да конкордат са Југославијом не треба закључити јер Југославија је земља која треба да се распадне. (122)

Кнез Павле је показивао нескривену наклоност према РКЦ, што је дошло до изражаја како у време немесништва и владе Милана Стојадиновића, тако и у време формирања Бановине Хрватске, коју је Степинац благословио јер је она могла да води самосталну верску политику преко своје банске власти. Током 1940. кнез Павле је посећивао надбискупа Степинца у Загребу, а овај му је саопштио своје „интимне мисли“ у погледу прозелитског „пријелаза“ Срба на „вјеру њихових отаца“, а то је римокатолицизам: „Најидеалнија ствар за Србе била би да се врате вери својих отаца, то значи да спусте главу пред Христовим представником, Светим Оцем. Онда бисмо коначно могли да дишемо у овом делу Европе, јер бизантизам је играо страшну улогу у историји овог дела света“. (133)

Из текста сазнајемо да је први темељ Дружбе Исусове постављен, не у Шпанији већ у Паризу 1534, те да је Игнацио Лојола изабран за првог генерала Дружбе 1541. године. Успостављањем Бановине Хрватске Степинац је интензивирао своје мисионарске активности. Тако је установио хрватско „проштениште“ у Марији Бистрици, а Хрвати су кип почели да називају „Мајка Божја Бистричка, краљица свих Хрвата“. Почетком 1941. Степинац је предводио процесију хрватској „небеској краљици“, да би потом на потицај својих бискупа припремио 1300-годишњицу хрватских веза са Св. Столицом. Аутор указује да је `Хрватска света година 641-1941 фалсификат и конструкција настала у редакцији доконих хрватских клерикалаца.

Аутор даље пише о односу РКЦ, те Степинца и Цркве у Хрвата према догађајима од 27. Марта 1941. За РКЦ Југославија је била вештачка творевина, великосрпска држава која је Хрвате културно „бизантизирала“ а политички србизирала. У време мартовског удара Степинац је показао „латинску“ уздржаност и лојалност, говорио је „... али из цијелог овог чина, тј државног удара, опет избија на јаву чињеница да су Срби и Хрвати два свијета који се никад неће ујединити, док је један од њих у животу. Дух бизантизма је нешто тако грозно да је Свемогући а свезнајући Бог у стању парирати интригама и подвалама тих људи. За нас је то нешто непојмљиво да се уговори и обавезе кидају без икаквих скрупула (потписивање документа о приступању Југославије Тројном пакту)“. Степинац истиче да у Београду 27. марта није био „ниједног поштеног човјека на улици да манифестира“, већ је на улицама била „разуларена маса жељна крви, ужитака и пара“, те закључује да „из цијелог овог чина, тј. државног удара, опет избија на јаву чињеница да су, све у свему, Хрвати и Срби два свијета, сјеверни и јужни пол, који се никад неће приближити (осим чудом божјим) док је једног од њих на животу“. За Степинца „шизма (православље – Н.Ж.) је највеће проклетство Европе, скоро веће од протестантизма. Ту нема морала, нема начела, нема истине, нема правде, нема поштења“. (155-156)

У трећем делу књиге Жутић приказује Степинца у НДХ, његов однос према овој криминалној држави и њеним дужносницима. Одмах по оснивању НДХ Степинац је посетио заменика Поглавника, генерала Славка Кватерника и изразио честитке „пригодом обнове државне независности“, а после четири дана имао је службени састанак са поглавником. Павелић је том приликом истакао да ће у свему ићи на руку РКЦ и да ће у том смислу истребити старокатоличку цркву, ту „сектицу“, „која и није ништа друго него друштво за раставу брака“. Рекао је да неће бити толерантан према СПЦ, јер за њега то није црква него политичка организација. (157-158) Жутић наводи више доказа о томе да је Степинац знао за усташке покоље над Србима, те да ништа није учинио да то спречи. Степинац је, наиме, добијао анонимна писма појединих католика, Југословена, па и Хрвата у којима се указује на страшне злочине које усташе врше над српским народом, у

Лици и по другим местима, кољу, убијају жене, децу, старце, бацају у јаме и поноре. Степинац није одговарао на сведочења о монструозним убиствима Срба.

Степинац је већ 11. јула 1941. упутио „гласовиту окружницу“ о поучавању „вјерских пријелазника“, у којој у првој реченици стоји да се „у новије вријеме јавља све већи број иновјераца који желе пријећи у католичку Цркву“. Потом се обраћа писмом министру унутрашњих послова и челнику усташке полиције др Андрији Артуковићу и нуди сарадњу РКЦ при утврђивању „неподобних и непожељних“, ако нису католици, који су усташким законима унапред осуђени на упућивање у концентрационе логоре и ликвидацију. Карактеристичан је случај „спасавања“ загребачког надрабина Мирослава Шалома Фрајбергера, кога је Степинац неко време држао у надбискупском двору а затим му рекао „нека лијепо иде у свој стан“, да му се неће ништа догодити јер је он то уредио са усташама. Чим је Шалом са супругом ушао у стан, ухапсила га је усташка полиција и нестао је без трага.

Аутор указује на праксу покрштавања Срба од стране римокатоличких хрватских бискупа, када су покрштени Срби накнадно убијани после хрватских (усташких) „ријечи утјехе“, да им је прекрштавањем спасена душа али не и живот. (171) За сврху покрштавања формиран је Одбор тројице набискупа-бискупа (Степинац, Бурић, Шимрак), који је имао задатак да решава сва питања у вези са конверзијама. Формиран је и радни извршни одбор који је углавном био састављен од профеоора теологије и катехета у Загребу (др Фрањо Херман, др Аугустин Јуретић, др Јанко Калај, Никола Борић, др Крунослав Драгановић)... Поводом честих случајева масовног покрштавања Срба, југословенско посланство при Св. Столици предало је у јануару 1942. протестну ноту ватиканском државном секретару, који је, међутим, само проценио да је прекрштавање неважан чин, правдајући га околностима у којима се догађало. Стварање Одбора тројице ценио је као добар чин јер се тако, наводно, води рачуна о правилностима прекрштавања. Павелић је поводом оснивања Хрватске православне цркве изјавио: „У Православље не дира нитко, али у хрватској држави не може бити србске православне цркве. Кажем још једном, не може бити србске, а не може бити ни грчко-праволавне. Зашто? Зато

јер су свугдје на свијету православне цркве националне цркве. СПЦ је саставни дио србске државе, Србије... То може бити у Србији, то је могло бити и у несретној Југославији, али у хрватској држави то не може и неће бити... Нећемо дозволити да било која црква постане једним политичким средством, напосе упереним против опстанка хрватског народа и хрватске државе“. (176) НДХ је 5. маја 1941. Законом забранила рад и постојање СПЦ, а 5. јуна следеће, 1942. године успостављена је Хрватска православна црква, и тог дана је поглавник именован 80-годишњег „преосвећеног архиепископа“ Григорија Ивановича Максимова Гермогена за митрополиту загребачке митрополије ХПЦ, са седиштем у Загребу.

Жутић у поднаслову истиче да је „Геноцид над Србима –основни циљ хрватске државе и Трећег рајха“, и истиче став академика Драгољуба Живојиновића који потврђује да се РКЦ и њени итакнути прелати, као и велики део нижег свештенства и припадника појединих редова (фрањевци и језуити), пригрлили усташки покрет и програм у потпуности, укључујући и примену геноцидних мера. По њему, ретки појединци (бискуп А. Мишић, набискуп Ујчић) ограђивали су се од физичког уништавања људи, иако су одобравали превођење православних у римокатолицизам. За надбискупа Степинаца је написао да је био „истакнути борац за независну хрватску државу, противник Срба и православља, антисемита и антикомуниста, који је одобравао основне циљеве усташке идеологије“. Степинац је, по Живојиновићу, са одушевљењем прихватио нову власт и обећао да ће пожртвовано радити на јачању и уздизању НДХ. Благосиљао је нову власт и њене носиоце, посећивао министре, лоше говорио о бившој Југославији, нападао и оптуживао њену војску... Степинац је изјављивао да ће `нова Хрватска` бити прави рај на земљи и да од поглавника Павелића много очекује. Своје расположење потврдио је у окружници римокатоличком свештенству од 28. априла 1941. у којој је НДХ описао као `руку Божју на дјелу`; од свештенства је тражио да делује за НДХ и њеног поглавника. Такав став је задржао и после првих масовних покоља српског народа у пролеће и лето 1941. године. Залагао се да Св. Столица призна НДХ, док је пријем опата Рамира Марконеа (папског легата у НДХ) код Павелића 5. августа 1941,

за њега представљао фактичко признање. И касније је давао налоге римокатоличкој штампи да пише у прилог нове власти и њених вођа, проводио је прекрштавање Срба и обављао дужност викара усташке војске. Фебруара 1942. говорио је у Сабору у прилог усташког режима, а месец дана касније упутио је окружницу свештенству поводом прве годишњице НДХ. Приликом посете Ватикану маја 1943. Степинац је `врло позитивно извјестио о Хрватској`. (181) Његов став следили су и други црквени великодостојници.

О природи и карактеру усташког режима и улози Степинца и хрватског католичког клера у геноциду над српским народом Ватикан је све знао, а о томе најбоље сведочи разговор француског кардинала Тисерана, који је у Ватикану био секретар мисионарске Конгрегације за источне цркве, и дипломатског представника НДХ при Ватикану, Николе Рушиновића. Тисеран је упозорио Рушиновића на тешке злочине и терор НДХ над православним Србима, а нарочито на терор хрватског свештенства: „...А кад би знали што о вама говоре талијански часници, који се налазе у обалном појасу, то је управо страшно. По њима, таквих звјерстава тешко је и замислити да је икада било...“ (182-183) Тисеран је навео многе детаље који сведоче о непосредном учешћу католичког клера у покољу православних Срба (нпр. Отац Шимић у Книну) и рушењу њихових цркава и манастира, док је Рушиновић све Тисеранове наводе побијао, наводећи да је то резултат „непријатељске промицбе“. Признао је да су зверства почињена, „али од православних над католицима“. Тисеран је између осталог истицао да су „Нијемци признали хрватску православну цркву, када су заједно с вама поклали све свећенике и када је нестало 350.000 Срба. И према томе шта ви имате да се тужите и да тврдите како сте неки носиоци културе и носиоци вјере. Срби су у борби с Турцима (с крајишком војском у просјеку од 100.000 припадника) дали за запад и католицизам исто толико колико и ми, а можда и више. Хрвати су међутим незаслужено добили назив *antemurale christianitatis*“. (183)

Интересантан податак је писмо југословенског министра др Првислава Гризогона др Алојзију Степинцу, које је упутио из Земуна 8. фебруара 1942. године. У писму наводи зверства

Хрвата над Србима, те апелује да Степинца да предузме потребно како би се спречило клање невиних Срба. На почетку писма стоји: „Пишем Вам као хришћанин кршћанину, као човјек човјеку. Накањујем се мјесецима на ово чекајући хоће ли престати стизати ужасне вијести из Хрватске, како би се могао сабрати и мирније писати“. Писмо завршава следећим речима: „Написао сам вам ово писмо да спасим своју душу, а Вама остављам да тражите и нађете пута за спасење своје душе. Најприје човјек и добар кршћанин, а онда Хрват. Др Гризогоно, с.р.“.(185) Степинац му није одговорио на писмо .

Степинчев вокабулар истоветан је савременом хрватском који своје злочиначке поступке оправдава наводном опасношћу од великосрпске агресије. Степинац се жали папи на могућност победе великосрпске идеје, и каже: „Не би било уништено оних 240.000 прелазника са српског православља, него и читаво католичко пучанство толиких територија са свим својим црквама и својим самостанима“. (187-188) Рушиновић извештава о признању „Степинчеве“ Хрватске православне цркве, које је од стране Ватикана „примљено јако добро“ „У томе Св. Столица гледа пут к вјерској унији и нестанак шизме (српског православља – Н.Ж.) у Хрватској. То би за њих био најдрагоцјенији дар који Хрватска може поклонити Св. Столици. Да би се то поспјешило, мишљења су, да би било потребно оснивати грко-католичке центре у крајевима гдје се налазе православци и пустити да на томе ради др Шимрак... Неки од католичких предствника у Хрватској нерадим оком гледају пријелазе на источни католички обред, али Ватикан а и Степинац слажу се у томе, јер да је то најлакши пут, а и најбржи к унији, што ће недвојбено бити и од политичке вредности за НДХ“. (188)

Аутор даље износи податке из Збирке Виктора Новака у којој су пописана 894 римокатоличка свештеника који су примили одликовање од надбискупа Степинца за своје учешће у клању или прекрштавању Срба. Даље пише о Крижарима и њиховим вођама, као и њиховом деловању на простору некадашње НДХ, након ослобођења. Жутић презентује бројне податке о главним личностима усташког покрета, управницима Јасеновачког логора, Крижарима, о Илирском заводу Св. Јеронима као стецишту франковаца и

усташа- центри „Пацовских канала“, које је организовао и припремио др Крунослав Драгановић, бивши секретар сарајевског надбискупа Ивана Шарића, који се 1967. вратио у Југославију, и у Сарајеву живео као обичан грађанин све до смрти-1982. године.

Аутор указује на мирољубива расположења Јосипа Броза и његове власти према Степинцу и РКЦ. Броз је нагласио да, иако као Хрват, није био задовољан држањем дијела Католичке цркве током рата, посебно млађих свештеника, није желео да осуди или приговори држању цркве за време рата. Тражио је да „наша црква буде национална“ и да буде ближа народу. „Желим да Католичка Црква у Хрватској буде независнија. То је основни проблем који се мора ријешити, сви остали су другостепени и могу се лако ријешити. Узмите то к срцу. Моје мишљење дијеле моји многи сарадници“. (211) Степинац то никако није хтео. Истицао је да коначну одлуку о томе може да донесе само Ватикан. Приликом сусрета са Брозом, 4. јула 1945, Степинац је тражио да се обнове дипломатски односи са Св. Столицом, те да се Тито и његови сарадници састану са „представницима ХСС-а и поштеним присталицама усташког покрета“. ((212)

Жутић подсећа да су у Србији комунистичке власти убиле око 59.000 „народних непријатеља“, док су у Загребу и Хрватској аболирале многе усташке и нацистичке сараднике. Додатну затегнутост односа између Државе и Цркве изазвала је конференција Југословенског епископата одржана у Загребу од 17. до 22. септембра 1945. године. У закључку бискупи су истакли захтеве за које су очекивали да ће их влада прихватити. Међу њима су били потпуна слобода католичке штампе, школства, верског образовања у свим разредима основне и средње школе, несметано деловање католичких организација и милосрдног рада, неотуђива лична права, поштовање католичког брака и повратак свих конфискованих добара и имовине. Своје захтеве представили су као услов за успостављање трајног мира у земљи. Посланицу су потписали надбискуп Степинац и 17 бискупа и викара. (219) Пастирским писмом Католички епископат изражава непријатељство према ФНРЈ, мобилише клер за борбу и позива вернике као и све „реакционарне елементе“ у земљи на борбу и масовну помоћ

планираним непријатељским акцијама. Био је то отворен покушај спасавања НДХ. Јосип Броз је био најдиректнији у изјави од 25. октобра 1945: „Такозвано пастирско писмо... својом садржином јасно потврђује да су његови иницијатори дубоко непријатељски према новој, федеративној Југославији... Зашто господа бискупи нису, рецимо, издали такву посланицу и читали је у свим црквама за вријеме Павелића и Нијемаца против оних страшних клања Срба у Хрватској, гдје је изгинуло на стотине хиљада жена, дјце и људи? Зашто се нису онда бунили против страшних усташких злочина који су ушли на вјечита времена као највећа мрља у историју хрватског народа? Зашто господа бискупи нису издали такву посланицу и дали је читати у свим црквама против клања и стријељања које су вршиле усташе и Нијемци над десетинама хиљада Хрвата, најбољих синова хрватског народа. Зашто се нису бунили против најстрашније кланице – логора у Јасеновцу, гдје су усташе *подједнако* уништавале и Србе и Хрвате на *десетине и стотине хиљада*. Зашто онда нису били спремни дати своје животе као духовни пастири за стотине хиљада хришћана – а сад изјављују да су спремни на сваку жртву због аграрне реформе и својих личних интереса?... Знаду ли ко су били свећеници за које се они сад заузимају? То су били окоријеле усташе-кољачи и духовни инспиратори усташких покоља. Јесу ли икад и једног таковог злочинца осудили или изопћили из цркве? Нису, већ обратно. Они хоће из њих направити мученике...” (220) Тито је дакле све знао о усташким злочинима, али је морао да прави националну симетрију и у страдању јер је то био темељ, иако лажни, за стварање југословенске федерације.

Попустљив став Броза, Бакарића и комунистичких власти према Степинцу сведоче и слике са политичких манифестација на којима се Степинац налази у дрштву хрватског комунистичког естаблишмента. Али Степинац није хтео да сарађује, подржан из Ватикана, он је градио ореол мученика. И зато је изведен на суђење, а не због злочина над Србима, Јеврејима и Ромима. Вредност ове књиге огледа се и у чињеници да садржи Записник Јавног тужилаштва НР Хрватске о саслушању надбискупа Степинца. На саслушању Степинац није хтео да на конкретна питања одговара конкретним одговором. На суђењу није хтео да се брани, јер је сматрао да је његова одбрана бескорисна и

беспредметна, и друго, хтео је, да, како је рекао - штеди своје здравље. Међутим, кад год би га тужилац (Јаков Блажевић) неким незгодним питањем сатерао и шкрипац Степинац би рекао: „изјављујем да немам ништа примијетити“. На пример у „Католичком листу“ у уводном чланку аутор цитира проглас Кватерника о успостави НДХ и Степинчеву окружницу свећенству. На питање: Према томе чланку ви сте са Павелићем градитељ усташке НДХ. Зашто сте то допустили? Степинац одговара: „Немам ништа примијетити“. Према оптужници Ватикан је почетком 1942. поставио Степинца за апостолског војног викара Павилићевих усташа и домобрана, а Степинац је за своје заменике поставио „познате усташе- свећенике“ Стипу Вучетића и Вилима Цецељу“ (264).

Надбискуп Степинац је осуђен на казну лишења слободе са присилним радом у трајању од 16 година и губитак политичких и грађанских права у трајању од пет година. Међутим, у пракси се Степинчева казна претворила у благи кућни притвор (од 1951.), који је издржавао у својој кући у жумберачком Крашићу све до смрти 1960. године. Сахрањен је у загребачкој катедрали.

Већ после три месеца од смрти Степинца, од стране домаћег клера и званичних ватиканских кругова подржавала се тенденција ширења култа Степинца, његовог проглашења свецем и доказивања да је био „невини мученик комунистичког режима“. Загребачки надбискуп Шефер, Степинчев наследник, основао је фонд за беатификацију, коју је прогласио папа Јован Павле II 1998, и протекла је без икакве реакције СПЦ, српске државе и српске научне јавности. Актуелни римски папа Франциско је покренуо питање да се о канонизацији Степинца сагласе мишљења РКЦ и СПЦ, тј. да мешовита Комисија темељно истражи његову хришћанску делатност. Аутор овог текста је разочаран чињеницом да СПЦ учествује у расправи о томе да ли Степинац заслужује да буде проглашен за свеца. Нека га за свеца прогласи Црква која је подстицала његову необуздану мржњу према „шизми“-српском православљу и одобравала и штитила његову и његових свештеника геноцидну праксу над Србима (Јеврејима и Ромима), те Степинчеву акцију насилног прекрштавања српског народа. Каква црква- такав светац! Шта има ту да тражи Светосавска српска црква?!

„ПРОМЕНА ИМПЕРИЈЕ“ ИЛИ РЕХАБИЛИТАЦИЈА УГРОНАЦИЗМА

Јован Пејин

У прилици смо да вам представимо још једну у низу књига еминентног историчара Јована Пејина која се бави темом српске Војводине. Ова књига, публикована 2013. у издању Алтере, од 125 страна представља научно реаговање аутора на зборник радова: *Промена империје у Војводини 1944 године*, објављен као резултат рада конференције мађарских и српских историчара одржане у Сенти 15. октобра 2009. године.

Већ у Уводној речи Пејин указује да су на овој конференцији избегнуте кључне чињенице за разумевање и тумачење ратних злочина које је Мађарска учинила већ у првим данима рата, априла 1941, затим у Рацији јануара 1942, што је Мађарска држава признала 1943, али се потом због зле ратне среће, после Стаљинграда, морала спасавати. Пејин се с правом пита како обележити оне грађане који су подржали агресију Мађарске на Југославију априла 1941, кршећи обавезе међународног права? Треба ли их славити, како желе Фодор Иштван, Енико А. Шајти, Зоран Јањетовић или Тибор Молнар, за почињена недела према Србима. Јер, Србе су у Бачкој, убијали заједно мађарски војници, жандарми, полицајци и немзетери – домаћи Мађари „народни стражари“, истиче Пејин. Приређивачи Зборника се баве питањем ревизије границе, заборављајући да је она утврђена 1920. и 1946-1947. године на мировним конференцијама, те да су Срби једини народ који у континуитету живи на овом простору. Заборављају да је држава Мађарска априла 1941. године, уласком у рат против Југославије, као савезница нацистичке Немачке, прекршила међународно право, а затим и хуманитарно ратно право. Извршени злочини су се по последицама претворили у масовни злочин геноцидних размера. Чувена Рација из јануара 1942, један од најтежих злочина против цивилног становништва, била је усклађена акција мађарске владе, војске, жандармерије, полиције и немзетера као непосредних или посредних

саучесника и извршилаца. За овај гнусни злочин, у којем је страдало око 4.000 Срба, Јевреја и Рома, не може бити никаквог оправдања нити рехабилитације за његове наредбодавце и извршиоце. А то је оно што приређивачи Зборника настоје да релативизују, па и да оправдају. Они једноставно сматрају да су процесуирана лица престрого кажњена!

На чему заснивају ове своје произвољне констатације? Мађарска је рехабилитовала адмирала Миклоша Хортија (1868-1957), међуратног диктатора Мађарске, на основу његове одбране на суђењу ратним злочинцима у Нирнбергу, где је своју одговорност пребацио на ниже органе власти. Припадник нижих органа власти, капетан Шандор Кепиро проглашен је у Југославији и Израелу за ратног злочинца, који је учествовао у новосадској Рацији јануара 1942, ослобођен је кривице на суђењу у Будимпешти и сахрањен као мађарски херој 2011. године. Ове две пресуде као да су дале основу да се приступи ревизији историје и рехабилитацији немзетера у Србији, чланова угронацистичких партија. Треба имати на уму да они нису злочине вршили сами, јер је иза њих стајала једна држава- Мађарска и њен целокупан механизам власти.

У уводној речи и закључку Зборника Иштван Фодор, директор Историјског института у Сенти, износи став да је над мађарском мањином у Србији, на територији данашње АП Војводине, 1944-1945. године извршен геноцид! Фодор каже: „...Овај период у историографији познат је под разним именима, као што су `одмазда партизана против Мађара` или `још хладнији дани` које можемо једном речју појаснити, а то је геноцид“ (17)

Пејин ову „промену империје“ приређивача Зборника дефинише као радикалну ревизију историје и покушај изједначавања комунизма са нацизмом са циљем да се промени историјска свест читалаца у Србији. Приређивачи Зборника, наиме, занемарују чињеницу да је великомађарство и реваншизам за распад Аустроугарске, непрекидно неговано од 1920. године; да је Тријанон узрок снажних, иако историјски неутемељених, великомађарских фрустрација које су резултирале ратом и геноцидом над Србима 1941-1944. Стога је теза о „геноциду“ над Мађарима крајем рата

„отворени антиисториографски чин“. „Тезе изнете у радовима учесника конференције Енико А. Шајти, Зорана Јањетовића, Тибора Молнара и Тибора Пала о геноциду над Мађарима и фолксдојчерима нису истириографске већ идеолошке и политикакнтске и својом ескалацијом представљају пораз антифашизма у Србији“ – истиче Пејин. (19) Стога он с правом поставља питање: „Да ли квалификације: `одмазда партизана против Мађара` и `још хладнији дани` заправо представља намеру аутора да доведу у сумњу оправданост одлука савезника антихитлеровске коалиције у Техерану 1943, односно у Москви 1944. и Потсдаму 1945. о кажњавању ратних злочинаца, а самим тим и суђење за холокауст у Нирнбергу 1946 године?“ (20)

„Реч `геноцид` представља покушај рехабилитације ратних злочинаца и потискује одговорност појединаца и група припадника мађарске мањине за извршене злочине од 1941. до 1944. године. Такође предствља жељу да се целати прогласе за жртве и прећуте српске жртве које су у правом смислу речи невини страдалници. Срби су извођени из кућа, хватани на улици као случајни пролазници или на радном месту и после премлаћивања убијани“. (21) Све то има и савремену конотацију, ради се о покушају да се данас Србија криминализује, а да се игнорише чињеница о учешћу Мађарске и немзетера у Другом светском рату на страни нацистичке Немачке. Овакво деловање помаже обнову хортијевске политике ревизионизма према суседима, која се маскира тезом о окупљању свих Мађара у заједницу, без обзира на државне границе, са држављанством и пасошем Републике Мађарске, на територијама „историјске Угарске“. Пејин указује на овај тренд у мађарској политици, као што аргументовано подвлачи разлику између Мађарске и Угарске. Угарска, наиме, никад у историји није била национална Мађарска, јер у њој Мађари нису представљали већину становништва.

На питање: Шта се стварно десило у Бачкој априла 1941. и јануара 1942.године?, Пејин наводи извештаје комисија из Новог Бечеја, Петровграда, Перлеза, Панчева и Ковина, са именима чланова тих комисија, међу којима су поред Срба били и Словаци, Немци, Мађари. Ради се, дакле, о Банату који је био под немачком окупацијом. Записници су рађени на

обалама река Тисе и Дунава где су испливали лешеве убијених, као и на гробљима где су пренети ради сахране. На основу рада ових Комисија јуна 1942. године настао је збирни извештај који, са свим особинама оригинала, аутор доноси у целини. У Извештају се, између осталог, наводи „да су то лешеве непознатих Срба из потиских насеља Бачке, жртава масовног покоља нашег живља у југоисточној Бачкој, извршеног од мађарске војске“. (29)

Мађарске власти су, дознавши за рад судова почеле да прелазе на банатску страну да лешеве одмакну више на другу страну и тамо сахрањују. Ово је време када је цео свет чуо за ове злочине, те се хтело уклонити трагове. Аутор даље наводи стаховите злочине у Мошорину, на Бадњи дан 1942, где су убијани људи, жене, деца, жене су морале своју децу да гурају под лед. У књизи се налазе и фотографије лешева на обалама Тисе и Дунава са банатске стране. Аутор доноси појединости о страшним злочинима у целој Бачкој, поготово у Шајкашкој, Жабљу, Мошорину, Чуругу и другим местима. У Чуругу је убијено око 3.500 људи, жена и деце. У сваком од ових страстишта у хладну воду Тисе и Дунава бацани су и живи људи. Судбину несрећног народа делили су и њихови свештеници; убијено 10 српско-православних свештеника. Андре Бајчи Жилински посланик у мађарском сабору у писму Миклошу Хортију пише да је у шајкашкој и новосадској рацији убијено не мање од 12.763 лица.

Пејин у књизи указује и на примере човечности код појединаца. Један од њих је римокатолички свештеник из Сајана Имре Сентеши који је, клечећи, молио припаднике своје пастве да одбаце секире, будаке, виле и друге алатке са којима су били кренули на своје српске суседе. Други је Хенрих Берст, Мађар из Сомбора који је завршио Војну академију у Београду, службовао у више места Краљевине Југославије, да би 1941. године доспео у немачко заробљеништво, али је одбио понуду окупатора да служи у његовој војсци. Успео је да побегне и у Сомбору дочека Црвену армију и НОВЈ и учествује у завршним операцијама за ослобођење земље као командант артиљеријског дивизиона бригаде ЈА „Петефи Шандор“. (78-79)

Треба имати у виду да је мађарска власт протерала све Србе који су се у Бачку населили од 1918. године, и да је њихова намера била да се у целини или делимично уништи српска популација, као национална, етничка или верска група, што спада у дефиницију геноцида. Све ово аутори Зборника *Промена империје...* игноришу, као да сматрају да су Хортијеви угронацисти с правом окупирали Бачку и протерали и побили српски народ, те да ови злочинци не смеју да буду кажњени јер кажњавање злочинаца је – геноцид. Осим што аутори зборника избегавају архивску грађу и научне радове који упућују на великомађарску и угронацистичку пропаганду пре 1941, Иштван Фодор користи реч „геноцид“ насупрот чињеници да је мађарска мањина дочекала хонведе као ослободиоце а затим заједно са њима оставила кржаве трагове у местима где су живели Срби.

Пејин се затим осврнуо на појединачне радове поменуте конференције. Највише је имао да замери неутемељеним ставовима Енике А. Шајти, која пише о партизанској одмазди против Мађара. Пејин подсећа да Рација јануара 1942, у којој је убијено око 5.000 Срба и један број Јевреја, представља продужетак априлско-мајске ратне акције 1941, немзетера, полиције и хонведа. Затим подсећа на покоље руског становништва од стране мађарских војних формација у саставу хитлеровских снага.

Кроатокомунисти у врху КПЈ зарад политике „братсва –јединства“ релативизовали су злочине и геноцид над Србима, не само у Војводини него и у Хрватској: у Јасеновцу, Јадовну и другим стратиштима Срба. Енико А. Шајти неразумно истиче како је повлачењем хонведа, а са њима Сикуља и Чангова, ова територија остала „незаштићена“. Од кога? Енико не поставља питање како су хонведи и којим поводом ушли у Бачку - на територију Југославије, те како и на чију земљу су дошли Сикуљи и Чангови. „Она игнорише декларацију УН од 1. јануара 1942. године, представника 26 нација против сила Осовине о потпуној победи над Хитлером што подразумева и над сателитима Трећег рајха“. (53) Ако је и било неких прекорачења у кажњавању немзетера, Пејин подсећа да је на простору Бачке, Баната и Барање деловала Војна управа на челу са Иваном Рукавином из Главног штаба Хрватске и

хрватске формације, од октобра 1944. до марта 1945. године. У то време командант ГШ НОВ Војводине био је Коста Нађ, човек од посебног поверења Јосипа Броза Тита, шпански борац, интернационалиста. Преким судовима је руководила ОЗНА, тј. њено Земаљско одељење за Војводину. Опумоћеник је имао задатак да састави Преки суд који треба да размотри кривицу оптуженог, донесе одлуку и саопшти пресуду. Одлуку су доносила најмање три припадника Озне. Треба нагласити следеће: Генерал Иван Рукавина, који је био под политичком и војном управом КП Хрватске и ГШ Хрватске до 1. марта 1945, спровео је мере етничког чишћења фолксдојчера без изузетка, а шпански борац Коста Нађ је до 1. септембра 1945. године завршио процес изузимања Баната, Бачке, Барање и Срема из Србије, и радио на успостављању АП Војводине и прихватио став КПЈ и КП Хрватске да се Барања припоји Хрватској. Према подацима Озне убијено је око 20.000 Срба.

Треба поменути и важну чињеницу да су припадници Партије стреластих крстова – њилаши - били присутни у свим структурама мађарске власти све до октобра 1944, и да су они без дозволе својих претпостављених и на своју руку вршили убиства и пљачку и њихова реч у ад хок судовима била је одлучујућа.

Пејин даље доноси документе о злочинима немзетера у Србобрану, чим је мађарска војска ушла у ово место, са именима злочинаца. Значајну улогу у овим злочинима имали су римокатолички свештеници, који су знали и одобравали да њихови парохијани масакрирају своје српске православне суседе. За њих је тај покољ представљао „крсташки поход“ у интересу мађарства. Аутор указује да је ратни председник мађарске владе Ласло Бардоши, пред Народним судом у Будимпешти рекао да је покољ Срба био у интересу мађарског народа да се сачува његово јединство и да је изведен у складу са ставом јавног мњења Мађарске. (70) Сматра се да је на почетку окупације Бачке 1941. убијено преко 8.500 лица.

Никако не стоји примедба да је Војна управа настојала да осигура „словенски карактер“ Војводине, уместо да се прихвате тековине изведеног геноцида над Србима од стране Мађара 1941-1944. Уосталом, само су политички и геополитички

разлози одлучивали о томе да се са Немцима не протерају и Мађари-виновници свирепог геноцида над Србима у Бачкој.

Милован Ђилас је о томе оставио следеће сведочење: „Проблем Мађара решаван је и решен на састанку код Тита. Наиме, партијско вођство Војводине прихватило је гледиште, без сумње засновано, на расположењу српског живља-да и Мађаре треба иселити из Југославије. Реаговање и закључивање из аналогije- да су се мађарски окупатори и мађарски њилаши утркивали с нацистима: Србе нису масовно стрељали као у Крагујевцу и Краљеву, него „само“ бацали под лед у Дунав код Новог Сада, Србе су истеривали са земље и колонизовали Мађаре. Партијско вођство Србије је било у недоумици. У ЦК смо се једино допуњавали аргументима - да Мађаре не треба истерати. Главни разлози нашег става: знали смо да ће Совјетска влада бити против истеривања Мађара - совјетски представници су нам то већ стављали на знање, јер је Мађарска предвиђена као „социјалистичка“. Ни војска Мађарске, ни формације домаћих Мађара нису нас прогониле бесомучно попут Немаца. Мађарска није тако велика да бисмо се од ње плашили, у будућности, као од Немачке. Међу Мађарима је било отпора, макар и слабог, постојала је и јединица, макар малобројна. И најзад - мада нико не би знао објаснити због чега то није примењиво и на Немце - народ, жене, деца, не могу бити криви за злочине својих властодржаца“. (Александар Касаш, Мађари у Војводини 1941-1946 –докторска дијертација, Нови Сад, 1995, 301-302)

Заговорници историјског ревизионизма и тријанонске неправде лицитирају са бројем кажњених Мађара, тај број се креће од 30, 60, 80, затим 20, да би на крају спао на 2. 425 „ликвидираних особа“. Према Прегледу ухапшених, прошлих кроз затвор и стрељаних од ослобођења до 20. јуна 1945. године на територији Војводине, укупно су стрељана 2.984 лица мађарске народности, последњи број лицитираних жртава разбија се на грубу процену броја Мађара према попису становништва Југославије. (86) Историчар из Новог Сада Александар Касаш наводи број од преко 5.000. лица над којима је извршена најтежа казна. Хрватска Озна наводи број од 1.776 ликвидираних лица. (89)

Пејин се у свој књизи критички односи на ставове историчара Зорана Јањетивића, који не помиње шире узроке протеривања Немаца и поступке према Мађарима, већ ове радње приписује искључиво Србима тј. тадашњој њиховој власти. Занемарују се политичке одлуке које постају конститутивни део међународног поретка: Атланстка повеља 1941, Конференције у Техерану 1943, и Москви 1944, те конференција у Потсдаму 1945. године. Његов рад је, истиче Пејин, „покушај да се немачка и мађарска мањина представе као идеолошке жртве комуниста и југословенских бораца за ослобођење земље. Другим речима, Јањетовић негира да су се у Војводини одиграли масакри и геноцид над Србима 1941-1944. године у којима су масовно учествовали управо припадници немачке и мађарске мањине на основу расне, националне и верске мржње“. (91) Пејин истиче да Јањетовић не разматра чињеницу да је Југославија била дужна да спроведе мере ради уклањања остатака окупационог апарата Трећег рајха, Хортијеве Мађарске и НДХ. Те да то није била никакава идеолошка него државна обавеза Југославије као чланице антихитлеровске коалиције. Јањетовић учова да су Срби на простору данашње Војводине од средњег века, али им неутемељено оспорава „историјско право“ на те територије. (97)

Пејин поставља питање због чега хонведи у повлачењу нису повукли и немзетере, те да ли се ради о смишљеном плану Будимпеште да жртвује своје сународнике у Војводини како би се оптужили Срби за ратне злочине.

Пејин разматра и Јањетовићево позивање на документ „Питање мањина у новој Југославији“, који је академик Васа Чубриловић предао Президијуму 3. новембра 1944, у којем се zaloжио за „...обзир према Мађарима...“, за разлику од оног према Немцима и Арбанасима. Аутор истиче да је „Јањетовић испустио из вида да је муслиманима забрањено да живе у „каурским државама“, а уколико живе морају да буду добри суседи немуслиманима све док не постану већина. Када муслимани постану већина, тада „каури“ морају или да постану муслимани или да се селе!“ (114)

Огорчење због претрпљеног геноцида 1941-1944. године – прекомерна мобилизација у мађарску војску и излагање погибији на фронту, морало је да се премости и спречи лична освета над Мађарима. Ово је учињено исељавањем породица и рођака оних који су извршили геноцид у Чуругу и Мошорину“ - истиче Пејин позивајући се на историчара Касаша. (115)

У закључним разматрањима Пејин још једном истиче да су „учесници конференције *Промена империје у Војводини* извршили геноцид над историјом: Све су учинили да наметну став о геноциду над Мађарима и да ратне злочинце прогласе за жртве а жртве за злочинце“. (125)

ИЗНЕВЕРЕНА ДРЖАВА: СРБИЈА И ЦРНА ГОРА У ВРЕМЕНУ РАЗЛАЗА*

Милош Кнежевић

Од бројне литературе Милоша Кнежевића овом приликом анализираћемо неке делове књиге *Изневерена држава: Србија и Црна Гора у времену разлаза*. (2007) У овој обимној књизи од 566 страна, Милош Кнежевић је изнео опсежну критику индипендентистичког и монтенегринског концепта црногорства, посебно у глави под називом „Јесу ли Црногорци Срби?“. Књига представља историјско-политиколошку анализу феномена црногорства и узрока ембриона црногорског националног, језичког, црквеног и државног ентитета у савременом периоду. Кнежевић је у овој књизи презентовао обимну и исцрпну литературу и изворе, размотривши све аспекте црногорства као српства и само-Црногорства.

Кнежевић пише о бесмисленом покушају српско/црногорског раздвајања, где презентује историјат Србије и Црне Горе пре настанка Југославије, као и њихово предјугословенско уједињење. Он такође указује на разорне последице Устава из 1974, те на партијско креирање црногорске нације и одметање од српства. Детаљно и контекстуално приказује Жабљачки устав из 1992. и његове последице. Политику црногорског руководства у том периоду персонификују Момир Булатовић и Мило Ђукановић и она се према заједничкој држави, како истиче Кнежевић, може описати као политика и за и против. Ипак, на референдуму 1992. године Црна Гора се изјаснила за заједничку државу са чак 95,94% изашлих бирача. Али за разлику од првог уједињења (1918), које је остварио српски народ Црне Горе са српским народом Србије, ово друго остварио је црногорски народ Црне Горе са српским народом Србије, наводи аутор запажање историчара Радоша Љушића. Као неко ко непогрешиво уочава суштинску природу политичких

* Овај текст је део већег рада под насловом „Импесије о делу Милоша Кнежевића“, који је настао као резултат научне трибине о делу Милоша Кнежевића, и објављен је у часопису Национални интерес, 02/2017.

процеса и односа Милош Кнежевић анализује партијски, концепцијски и државотворни сукоб Мила и Момира, те Србије и Црне Горе око концепта заједничке државе - ДЗСЦГ- коју је Коста Чавошки именовано као „Ђукађин“- творевина двојице владара Мила Ђукановића и Зорана Ђинђића.

Бројни су извори, литература и аутори које Кнежевић презентује и критички анализира у приказивању историјских, етничких, геополитичких и идентитетских питања у савременој Црној Гори. Овде можете прочитати осврт на став – књигу Батрића Јовановића *О расрбљивању Црногораца као о Стаљиновом и Титовом злочину*, те став историчара Влада Стругара да : „Црногорци нису Срби није изумљен ни у Црној Гори, ни у Србији, баш нигдје међу Србима. Штавише, чак су и предводници главарско-сељачке странке федералиста у Црној Гори, између два свјетска рата, тежећи, у крајњем, обнови засебне црногорске државе, свуд говорили да су Црногорци племе, прво међу Србима“. (188) Ова књига је актуелна и због тога што сведочи ставове Милована Ђиласа о томе да су Црногорци Срби. Али да су стварани као нација за потребе комунистичке идеологије и Брозове југословенске федералистичке геополитичке слагалице. Ђилас Титу: „Црногорци јесу Срби“- Тито Ђиласу: „Добро, али сада треба република“. (229) Све ово су ставови о које се саплићу савремени црногорски суверенисти које аутор свестрано презентује и критички преиспитује. Поред Секуле Дрљевића и Савића Марковића Штедимлије – зачетника антисрпске теорије о Црногорцима као Црвеним Хрватима, ту су и њихови савремени наследници - актуелна политичка и „научна“ елита Црне Горе, који „Црногоризацију проводе кроз грађанизацију“ (425) Кнежевић наводи имена и дела овејаних суверениста – Душана Ичевића, Шпира Кулишића, Мијата Шуковића, Миленка Перовића, Сретена Зековића, Јеврема Брковића, Новака Килибарде, Радослава Ротковића и других. Дела Штедимлије и Дрљевића универзална су енциклопедија дукљанско-монтенегринске мисли о релевантним питањима историје, политике, вредности раса, етногенезе Црногораца, итд. Куда су се упутили Црногорци преобликовани у Монтенегрине? - пита се Кнежевић (218)

Координатори и учесници Покрета за независну Црну Гору су некадашњи комунистички функционери који су као кумровачки омладинци учествовали у раду федералних органа (Мило Ђукановић, Светозар Маровић, Филип Вујановић, Миодраг Вуковић, Миодраг Влаховић, Бранко Луковац, Вукашин Мараш и др.) Други су, опет, текли научну каријеру кроз неукусне и снисходљиве хвалоспеве Титовом и Кардељевом делу.

Аутор наводи и Теразијске зеленаше, а један од њих је Јово Капичић (Капа), који каже: „Ја сам ослободио Београд и хоћу независну Црну Гору.

Све што се дешавало у Црној Гори поводом њеног одметања од српства и Србије било би смешно – комично, да све то нема далекосежно штетне геополитичке последице. Нигде на свету једна држава није постала независна под условима какве је Запад применио у Црној Гори. На референдуму за независност (мај 2006) било је довољно да свега 55% изашлих изгласа независност малене (630.000 становника) Црне Горе. При томе је онемогућено гласање 264.000 држављана Црне Горе који живе у Србији, али не и црногорској дијаспори коју су углавном чиили Албанци, Бошњаци и Хрвати. Око 2/3 Срба из Црне Горе гласало је за заједничку државу, а њих око 66.000, за црногорску независност. Све је удешено тако да Црна Гора своју независност добије у пакету са Косовом. Независна Црна Гора замишљена је као инструмент Запада за геополитичко опкољавање Србије.

Песник Матија Бећковић овако види црногорску независност : „На неверендуму и неферендуму, каквог на свету није било, браћа Невер и Нефер победили су свој народ и тако постали Ромул и Рем суверене Црне Горе. Њихова сувереност држи се на концу од пола промила. Они који су им је донели отишли су одакле су и дошли а Црну Гору оставили преполовљену, покрадену и осрамоћену. Половина слави, половина плаче, противници се наслађују, пријатељи тугују. Ако нису кривотворили, то би им било први пут, ако јесу, никад нису кривотворили мање а украли више“.

Књижевник Момир Војводић за црногорштинку оптужује младог Милована Ђиласа, који је својом брошуром

„Црногорско национално питање“ „...посијао зло сјеме данашњег и ноћашњег нацистичког дивљања црногорских суверенаца шизофреника... Откако нас је историјска несрећа ђиласнула 1946. године до данас Црном Гором кипи национал-шизофренија антисрпска, чија је острашћеност немјерљива данас у Црној Гори“. (371)

Кнежевић детаљно пише о политици Коминтерне и КПЈ о националном питању, што је посебно дошло до изражаја на Четвртном конгресу КПЈ, одржаном 1928. године у Дрездену, када се први пут у партијским документима помиње „црногорско питање“. Треба истаћи да су „изумитељи“ црногорске нације-Секула Дрљевић и Савић Марковић Штедимлија инструкисани од др Иве Пилара и др Милана Шуфлаја, водећих хрватских идеолога и геополитичара између два светска рата, који су лансирали тезу да су Црногорци по националности Црвени Хрвати, илирског `подријетла`, а по вери католици. Током Другог светског рата обојица су били блиски сарадници Анте Павелића. Дрљевић је био близак са комунистима, које је, након што се одметнуо од српства, као адвокат бранио на судовима Краљевине Југославије. Историчар Милорад Екмечић је уверен да је: „Црногорска нација формирана вољом југословенског комунистичког вођства да ослаби бројчану и територијалну величину српског фактора у Југославији.“ (390) У овој књизи можете прочитати и критичку анализу о стварању црногорског језика и Црногорске православне цркве, супротстављајући научне ставове савремених српских лингвиста и филолога попут Павла Ивића, Петра Милосављевића и других наспрам Војислава Никчевића и његових следбеника у покушају конструисања тзв. црногорског језика. О утемељењу тзв. црногорске цркве довољно говори чињеница да ова творевина није призната ни од једне православне аутокефалне цркве.

Најзад, поред бројних занимљивих делова ове књиге, поменућемо две реченице које верно илуструју црногорско антисрпско одметање и државотворно конструисање. Да је стварање црногорске нације и државе било у функцији Брозове кроатокомунистичке идеје о Југославији као држави равнотеже, заснованој на идеји слабе Србије сведочи Добрица Ћосић, када пише: „Етнички, духовни и историјски идентитет народа Црне Горе разаран је, кривотворен и поништаван, не

само у име једне идеологије него и за власт, за каријере и привилегије. Црногорство, које је у српском народу синоним чојства и јунаштва, претворило се, у титоизму, у синоним самоиздаје, властољубља и корупције, уносну професију и квалификацију за све положаје и радна и нерадна места у бирократској хијерархији“.

Какав историјски и етнојезички галиматијас је настао комунистичким форсирањем црногорства, мимо и против српства, геополитички пројекат који ће бити настављен у савременој НАТО-Западној визији Црне Горе – илуструје следећи „неспоразум“: На неком међународном научном скупу у Београду помињали су се мало Срби а мало Црногорци. Један Бугарин, не сналазећи се у томе, нагиње се ка Васи Чубриловићу (1897-1990) и пита, у поверењу: „О чему се ту ради, ко су сад ти Црногорци? А Васо му одговара: - Црногорци, то су Вам, колега, Срби у дивљем стању.“

БОСНА IBER ALLES. ДИЈАЛОГ РАЗНОМИШЉЕНИКА

Митар Миљановић

У издању Института за политичке студије 2009. године иашла је књига Митра Миљановића *Босна iber alles*. Уважени социолог на утемељен и аргументован начин учествује у „дијалогу разномишљеника“. Ова његова расправа настала је као одговор на књигу *Ко смо ми Бошњаци?* Мухамеда Филиповића - прононсираног марксистичког прегаоца, данас водећег заговорника „босанског духа“ и „босанске нације“.

Књига има 160 страна и подељена је у 6 поглавља, којима аутор издваја кључна питања у својој полемици с најекспониранијим интелектуалцем из „бошњачко-исламског круга“.

Већ у почетку Миљановић оспорава Филиповићев наслов књиге „Ко смо ми Бошњаци“ питањем „Ко смо ми Херцеговци“, тј питањем зашто Филиповић, тумачећи, криво, босански идентитет изоставља Херцеговину. Да ли Херцеговина и не постоји као било какав *corpus separatum* у односу на Босну. Миљановић историјским примерима страдања највиђенијих Срба у време турске окупације Босне и Херцеговине или њихове исламизације, потпуно разбија Филиповићеву тезу о босанском патриотизму, духу заједништва и мултикултурне толеранције. Овакве и сличне Филиповићеве тезе заснивају се на науци непознатим и потпуно призвољним тумачењима муслиманских/бошњачких теоретичара о идентификацији Сарајева са старогрчком Атином која је стотинама година пре Христа представљала истински врхунац демократије у теорији и пракси. Филиповић је данас најватренији заговорник тезе о историјском континуитету средњовековне босанске државе, богумила, Цркве босанске и муслимана/Бошњака као њихових природних потомака. Србе и Хрвате у БиХ сматра новим и увезеним нацијама из Србије и Хрватске током 19. века. Муслиманским ауторима при том ништа не

смета турска окупација и исламизација становника Босне и Херцеговине, и они у томе не виде никакве верске, етничке, друштвене, политичке или државне промене. Наравно, реч је о историјским фалсификатима и теоријским наклапањима са штетним друштвеним и политичким последицама.

У књизи су садржани статистички подаци са свих пописа становништва од 1879. године, након окупације Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске, до 1991. године, када су босански муслимани и Хрвати започели сепаратистички рат против Срба и југословенске државе. Уочљиво је да су Срби чинили већину становника у БиХ, чак и након Другог светског рата у којем су хрватске и муслиманске усташе извршиле геноцид над српским народом. Потпуно је депласирана тврдња Филиповића о муслиманима као најбројнијем и најбитнијем народу у Босни, који је –како тврди– „носилац цјелокупне њене историје...“ (14) О Филиповићевој „мултикултуралности“ и „босанском духу“ најбоље сведочи податак да у Сарајеву од предратних 157.000 данас живи свега 20.000 Срба.

У поглављу „Српски идентитет у БиХ“ Миљановић наставља расправу са Филиповићем, указујући на фалсификовану историју босанских стећака. Он побија Крлежину тезу о стећцима као богумилским споменицима и Радимљу (Столцу) као богумилској некрополи, јер је то „био и остао маузолеј великих српских и православних племића Милорадовића“. (22) Да би „заменио“ богумиле са муслиманима Филиповић истиче да су „и тадашњи Бошњаци који су по вјери ортодоксни или католици, подједнако као и припадници Цркве босанске прелазили на ислам, да су били Бошњаци у хисторијском и народносном смислу ријечи и носиоци идеје и реалитета босанске државе, и да су они неовисно од свог религијског и каснијег националног идентитета, били и даље оно што су били раније, а то је Бошњаци, становници и носиоци идеје државности своје земље и државе Босне и Херцеговине, како је наша земља названа након аустро-угарске окупације“. (24) Филиповић „појаву Цркве босанске из средине 13. столећа премешта у почетак 6. столећа“. Из овога произлази, указује Миљановић - да су Бошњаци (Бошњани) независно од „религијског“ идентитета и након доласка Османлија били

носиоци „идеје државности своје земље и државе Босне“. Из тог произлази да је Босна и као покорена земља (1463-1878) очувала своју државност. То би, разумије се био феномен непознат у историји“. Овоме би пристајала позната мисао Тертулијана-истиче Миљановић- „credo quia absurdum (est)“- верујем јер је апсурдно. (25) Миљановић даље побиија тезу о томе да Бошњаци, тј. припадници ислама у БиХ нису никада себе одвајали од других народа у БиХ и о томе наводи бројне историјске доказе. Тврдњу муслиманских ауторитета (од Сафет бега Башагића до Мухамеда Филиповића) да су Срби (и Хрвати) уљеи у БиХ, која се провлачи од управљања Босном Бењамина Калаја, Миљановић актуелизује овим дијалогом америчког државног секретара Ворена Кристофера и Енглеза Дејвида Овена, евроунијског посредника у „босанском рату“.

„Кристофер: Грешка је до вас Европљана, што сте дозволили да Срби изврше инвазију на Босну.

Овен: Али они су тамо већ живели.

Кристофер: Од када?

Овен: Одувек“. (30)

Верски вођа босанских муслимана реис ул-улема Мустафа Церих каже следеће: „Молим вас да пренесете поруку свом народу: Турска је наша мати, тако је било и тако ће бити“. Поменута теза стоји у колизији са ставом првог бошњачког интелектуалца, који заступа став о „истом историјском пореклу“ муслимана/бошњака и босанских Срба и Хрвата. Али то се односи само на „одређене периоде наше историје“. Ово је прилично замршено, као и цела концепција академика Филиповића, али би, према Миљановићу, требало да значи отприлике ово: да су тзв. босански Срби (и Хрвати) у односу на Бошњаке исламске вјере промијенили и историјско поријекло након што су Бошњаци муслимани прихватили ислам одбацивши, да ли заувјек? хришћанство/кршћанство“. (42) Даља тврдња да су се Срби и Хрвати национално идентификовали на основу „своје посебне вјере као Срби и Хрвати“, требало би да значи да ислам није битан елемент идентитета бошњака муслимана. (43) Ова теза је већ историјски демантована, нарочито савременим политичким покушајем

првог у Бошњака, Алије Изетбеговића, да успостави исламску Босну и Херцеговину.

Веома је утемељена и инспиративна Миљанивићева расправа са представницима „бошњачко-исламског круга“ на тему „Бошњаци и Европа“. Посебну пажњу привлачи Филиповићева теза да је османска Босна бранила Европу „од инвазије Османлија“. На 39. страни књиге *Ко смо ми Бошњаци* Филиповић умује: „Дакле, Босна је тада била једина еуропска држава која је функционирала у систему одбране Европе од инвазије Османлија са југо-истока, али, због своје особености и чињенице да је била препуштена непријатељима Европе и кршћанства и искориштена за исцрпљивање османлијске власти“. (55) Овај цитат је у вези са следећим на страни 211: „Епизода о освајању Босне 1463. године показује да Бошњани нису хтјели бранити своју државу само онда када је она понизила и превјеравала и када је служила туђим а не босанским интересима“. (55) Ове Туњине (то је Филиповићев надимак) теријске акробације и историјске фалсификате Миљановић своди на питање, на које Филиповић није хтео да укаже, кад је и како Босна као држава понизила своје грађане Бошњане и то у толикој мери де је они нису хтели бранити. С правом истиче да је то јединствен случај у историји и наводи : „Ипак би требало узети у обзир да би се свуда у свијету овакав однос према својој држави назвао издајом. Свуда осим у Босни то и није могло бити ништа друго него издаја у класичном значењу те речи“. (55) Много је сличних потпуно произвољних теза којим се „Турска Босна“ жели приказати као „еуропска држава“.

Миљановић аргументовано побија тезе бошњачких идеолога о самосталној и самобитној босанској политици и друштву и државном и државотворном карактеру устанака босанских муслимана против турске власти током 19. века. Са мотом „Босна изнад свега“, Филиповић фалсификује историју и Босну приказује као да је у питању нека западноевропска суверена и независна, демократски уређена држава, а не турски пашалук у којем хришћанска „раја“ није имала никаква права.

Миљановић се у овој књизи критички осврнуо на омиљену тему бошњачких интелектуалаца - питање аграрне реформе у БиХ. Ради се о аграрним реформама након турске

власти, а нарочито у првој и другој Југославији, 1919-1923, и 1946. године, када је извршена „радикална прерасподјела у корист једног народа, тј. Срба. То је било могуће учинити само тако да се опљачкају муслимани“ (Филиповић). Миљановић поставља кључно питање: „ко је извршио `аграрну реформу` у Босни након 1463. године и у Херцеговини након 1482. године. И Босна и Херцеговина су до пада под турску османску власт биле феудалне творевине у којима су се тачно знали власници земље. Уз то треба имати у виду чињеницу да муслимани до 1463. године у Босни, односно до 1482. у Херцеговини нијесу посједовали земљу јер до доласка Османлија, односно до преласка на ислам (исламизација) муслимани на тлу БиХ нијесу ни постојали“ (82-83)

Драгоценост ове књиге огледа се и у примерима о националном изјашњавању водећих босанских муслиманских политичара у периоду југословенске државе, до краја 1960-их када су декретом комунистичког суверена Јосипа Броза муслимани постали нација.

РЕХАБИЛИТАЦИЈА ЂЕНЕРАЛА МИХАИЛОВИЋА

Веселин Ђуретић

Читаоце старије и средње генерације није потребно посебно упознавати са Веселином Ђуретићем; довољно је поменути велику буру коју су изазвале његове књиге *Влада на беспућу* (Београд, 1983) и двотомно дело *Савезници и југословенска ратна драма* (издање САНУ, 1985). Књиге су изазвале највећу партијско-државну кампању и осуду у СФРЈ, након које су забрањене. У центру свих критика налазио се став да је овим делом „учињен покушај рехабилитације злочиначког четничког покрета ђенерала Михаиловића“. Кампања је била жестока дилѐм Југославије, а бројни Срби су позивани на одговорност. За књигу *Савезници и југословенска ратна драма*, у јеку њеног жигосања, академик Радован Самарџић је написао (као уредник књиге) да је она „изазвала преламалѐне српске историје надвоје“, и да с њом започиње „једно ново време“. И друге Ђуретићеве књиге високо су оцењене од рецензената и стручне јавности (најважније су свакако *Разарање српства у 20. веку*, (САНУ 1992); *Насиље над српским устанком*, и *Употреба Русије и Запада*). Оцењујући обе наведене књиге, рецензент Зоран Глушчевић написао је следеће: „Ђуретић је научник којег не заробљавају чињенице, иако их никад не пренебрегава, и који је склон дубоким и смелим мисаоним захватима у којима се однос дедуктивно-мисаоног и индуктивно-чињеничног еластично мења, али никад на штету целовите истине“. Други рецензент књиге *Употреба Русије и Запада* др Душан Лукач је написао : „Ђуретићев приступ може узнемирити само идеологизаторе, оне у чијим главама Други светски рат још бније завршен, који у трагичном распаду Југославије не препознају титовско-великохрватске деструктивне пројекције и намете“.

Књига Веселина Ђуретића *Рехабилитација ђенерала Михаиловића-оправдање за све српске ратне позиције 1941-1945* има 242 стране и садржи, осим предговора др Николе

Жутића и ауторових уводних напомена, два дела и закључна разматрања. Први део садржи три подналова а други четири. У закључку је Дражин завршни говор на суђењу 1946, разни прилози-мапе, прогласи, програми и писмо војводе Бојовића ђенералу Михаиловићу, те разговор са аутором књиге Веселином Ђуретићем.

У уводним напоменама Ђуретић указује на цитирани став академика Самарџића, који је о књизи *Савезници и југословенска ратна драма* још написао: „Разбили сте титовску антисрпску националну симетрију; Југославија ће или бити реконструисана на етнојезичкој основи или је неће бити“. (20)

Када се ради о реактивним и појединачним српским злочинима у последњем грађанском рату у другој Југославији, Ђуретић указује: „Много већи од свих злочина је злочин против мира 1914-1918, и 1941-1945, и 1991-1995, јер сви говоре о злочину у континуитету, односно о завјереничкој србофобији. Зар то није већи степен командне одговорности, него сваки који је почињен у одмазди“. (23) Ђуретић сматра да је и ђенерал Михаиловић, ако се посматра у југословенском оквиру, био жртва несрпских сепаратиста, односно српских конвертита, оних који су и у наше дане у служби туђина. „Процес рехабилитације Михаиловића покреће разне политичке демистификације, уклања пропагандистичким путем створене националне симетрије, оставља хрватске, муслиманске и друге сепаратисте без основне идеологије – србофобије, што их у случају уласка у ЕУ оставља без упоришта за сепаратистичко конвертитско доказивање“. (24)

У првом делу, у којем Ђуретић приказује међуратне и ратне активности сепаратистичких и терористичких експонената „црне“ и „црвене“ интернационалне на разбијању југославије и српства 1918-1945, он између осталог пише да су ове снаге преко пропагандистичке флоскуле о тзв. српској хегемонији добијале идеологију која их је покретала против Југославије и Срба као носилаца „националног и социјалног угњетавања“. Ђуретић напомиње да је југословенски државни концепт заснован на наднационалном моделу, какав је у Европи већ био прихваћен и реализован у Италији и Немачкој. Српска друштвена и политичка елита је листом прихватила овај

модел државе. То су истицали и највећи српски научници тога доба попут Јована Цвијића, Александра Белића, Јована Ердељановића, Слободана Јовановића (што је изражено у Српском културном клубу).

Окупатор је својим планом „Потхват 25“ све Србе третирао као љуте непријатеље, док је све друге прихватао као своје и окретао их против Срба. Хрвати су претили да ће се окренути Хитлеру и изнутра разбити државу, тако је изнуђен споразум Цветковић-Мачек 1939. године. Званични Београд је био натеран да приступи Тројном пакту са Осовином, 25. марта 1941, како би сачувао заједничку државу.

С друге стране Кремљ је био спреман чак да призна НДХ, али је одустао пошто су силе Антанте већ биле признале Краљевску Југословенску владу. Тито напросто следи Стаљинову и Коминтернину политику који су српску политику означавали као великосрпско-хегемонистичку, а Хрвате као угњетен народ. Сви Титови тајновити договори са властима НДХ 1941, који су остваривани преко специјалних изасланика, били су у функцији хрватске политике. (32)

Подривена сепаратистичким активностима са свих страна Краљевина Југославија се брзо распала. У немачком заробљеништву нашло се 268.405 војника и официра. Пуковник Михаиловић није прихватио окупацију, па се са групом официра и војника 11. маја 1941. нашао на Равној гори.

Српски устанак 27. марта 1941. Титов центар је денационализовао и приказао га као комунистички. Ђуретић истиче да руски народ није знао за ово, као ни за чињеницу да су овим чином Срби за више од месец дана одгодили операцију „Барбароса“. Тито је Русима Србе приказивао као контрареволуционаре, а они су ово прихватили и зато што су Срби примили око педесет хиљада руских белогардејаца. Тито је затим успоставио сигурнију комуникацију са Стаљином; Ивана Сребрењака заменио је Стевом Крајачићем који ће постати његов интимус до краја жћивота, а Крајачићев помоћник постао је Словенац Јосип Копинич. (33) Стаљиновог егзекутора Мустафу Голубића појео је гестаповски мрак. Ово уклањање уклапа се у хрватску политику, па је Тито чистио терен према Стаљину. Ђуретић сматра да је овде главни играч

био Иван Стево Крајачаић, који је Титу помогао да уклони и Милана Горкића, првог човека југословенских комуниста.

С друге стране ђенерал Михаиловић и његов четнички покрет наступао је под заставом југословенства, што је истакнуто и у имену његове војске- Југословенска војска у отаџбини (ЈВуО), за чијег команданта је Михаиловић постављен 16. новембра 1941, а за министра војног (у влади Слободана Јовановића) 11. јануара 1942. године.

Ђуретић наглашава „да је српска егзистенцијална ситуација имала три слоја: генерала Милана Недића и његовог сарадника Димитрија Љотића, који су морали прихватити пут пасивно-егзистенцијалног колаборационизма; ту је био и војвода Коста Пећанац, који је, руковођен трагичним исходом Топличког устанка из 1917 године, поручивао: „Не бode се шути са рогатијем“. (35) Михаиловић је са својим национално-политичким реализмом највише одговарао српском слободарском менталитету. До октобра- новембра 1941. он је са својим четницима изводио борбе, до великих немачких одмазди у Мачви, у Крагујевцу, Краљеву, Београду... Постављајући мајора Ђорђа Лашића за команданта четничких одреда у Црној Гори, и капетана Павла Ђуришића за команданта Лимских четничких одреда Михаиловић је истакао да је главни циљ борба против Немаца и Италијана. „Тада је истицао да му је намјера да створи велику Југославију од Србије, Црне Горе, Босне, Херцеговине, Срема, Баната и Бачке, те за успостављање заједничке границе са Словенијом.

Да би се доказао пред Стаљином, Тито је наредио убиство Живојина Павловића, комунисте-идеалисте, што је порука да је он његов прави човек. Ђуретић подсећа и на епизоду када је вођа партизана приликом првог налета окупатора побегао са товаром злата уз Златибор. Ђуретић износи многе детаље о партизанским убиствима српског народа (наводних петоколонаша) по Херцеговини. Страховите покоље вршили су и хрватске усташе у источној Босни и Рашкој области које су прикључене НДХ. Овде су одбрану народа организовали Вук Калајитовић, браћа Керовић, Јездимир Дангић и други. У овом делу српског Подриња деловала је злогласна усташка „Црна легија“ Јуре Францетића.

Аутор подсећа и на остала велика страдања српског народа у НДХ, као што је Глинска црква у којој је само за један дан заклано 1.500 Срба; затим у селима око Бањалуке 7. фебруара 1942. Убијено је 2.835 Срба. Ту се по злу прочуо фра Мирослав Мајсторовић Филиповић страшним покољем српске деце.

Ђуретић подсећа да су популарног крајишког доктора Младена Стојановића убили Шошини (Јосип Мажар-Шоша, Хрват-шпански борац) партизани, а не четници којима се ово недело приписије. Интересантан је и детаљ да Тито озбиљно укорева капетана Петра Милошевића када је овај предложио да се нападне Јасеновац, који је тада чувало свега 26 усташа. (47)

Хрватски министри у краљевској влади (Крњевић, Шутеј уверавали су Черчила да је Дража Михаиловић настављач „великосрпске хегемоније“, преузимајући Коминтернину пропаганду. ХСС-ов првак Илија Јукић је писао да су усташки министри поверљиво саопштавали вођству ХСС своје планове о клању Срба, Јевреја и Рома.

Титова хрватска политика је полазила од истих премиса. Један од његових емисара у преговору са Немцима је истицао: „У националном четничком покрету ми видимо нашег највећег и најопаснијег непријатеља, пошто они теже да створе велику Србију, а нас да истисну. Под таквим околностима ми немамо више никаквог повода да се боримо против немачке војске“. (56)

У нашој историографији величају се партизански подухвати за време немачких офанзива „Вајс I и II“ (крајем 1942. и почетком 1943. године) и „Шварц“- битка на Сутјесци, (половином 1943), у којој је погинуло око 7.000 српских партизана (међу њима и далматинска бригада у којој су доминирали Срби римокатолици). Прећуткује се да су хитлеровци код Колашина заробили четничку групацију од око 2.000 војника предвођену мајором Павлом Ђуришићем. (57)

Ускоро је против Михаиловића и његовог покрета покренута кампања и у дијаспори. Ту су предњачили хрватски министри, али и Сава Косановић, који је злоупотребио и свог великог рођака Николу Теслу, приписујући му изјаву о његовом

српском роду и хрватској домовини, иако је Тесла до краја живота патио због страдања српског народа, и то отворено саопштавао.

Нажалост, „Балкански Робин Худ“ је почетком децембра 1943. на конференцији великих у Техерану добио борбени пимат над Михаиловићем. Уследила је обилата војна помоћ партизанском покрету.

Ђуретић даље описује како се одвијао Светосавски четнички конгрес у селу Ба 1944, на којем су учешће узели и Словенци и Срби римокатолици (Ђуро Виловић, Нико Бартуловић?) и Срби муслимани (Мустафа Мулалић). На њему је измењена концепција др Стевана Мољевића „Хомогена Србија“ и прихваћена југословенска федералистичка позиција. На Конгресу је, истиче Ђуретић, за разлику од авнојевске прихваћена етнојезичка парадигма за даљи развој земље.

Ђуретић даље пише о титовским активностима у хрватизацији српских партизанских јединица, у којима су Срби чинили војнички кадар, а малобројни Хрвати командни и политички. Називи тих српских јединица били су хрватски и Тито их је савезницима приказивао као хрватске јединице. Отуда и данас код хрватских политичара (Јосиповић, Милановић) став да је Хрватска највише допринела антифашистичкој борби и победи над фашизмом.

Ђуретић показује како је Тито уклањао српску препреку на путу као власти и тиме што је од савезника 1943. и 1944. године тражио да бомбардују српске градове (Београд, Лесковац, Подгорица). Њихови навигатори били су Титови доглавници: Коча Поповић, Пеко Дапчевић и други. (67)

Тито је упорно радио на стварању симетрије између четника и усташа, а партизане представљао да се наводно боре против једних и других. Пошто је Србе лако индоктринирао, покренуо је прелазак домобрана, међу њима и део усташа, у

редове НОП, а затим за монструозне хрватске злочине над Србима окривио „шачицу декласираних усташа“. (68)

После Стаљинградске и Курске битке (јул 1942. - фебруар 1943.) сломљена је кичма сили Осовине. Након тога у редове

НОП прелазе многи домобрани и усташе. У врху НДХ покушан је пуч (Вокић-Лорковић), али он није успео јер је Ватикан и даље подржавао НДХ сматрајући да још све није готово. Овај пуч није био у смислу напуштања идеје и праксе НДХ, већ рушења Павелића и покушај промене савезника: уместо Хилерове Немачке, требало је западне савезнике- силе Антанте- приволети да прихвате и заштите НДХ.

Савезничке победе подстакле су и велике војно политичке обрте у Југославији. Тито је обмањивао и Запад и Исток. Једна од његових успешних обмана је и то што је уз помоћ Стаљина за председника краљевске владе доведен Иван Шубашић. Циљ је био да се помоћу двојице Хрвата (Тито-Шубашић) избаци из игре српски фактор (краљ Петар – генерал Михаиловић).

Према истраживању Смиље Аврамов Тито се у Риму састао и са Пијем XII, познат као „Хитлеров папа“.

Све је било спремно да Черчил и Стаљин поделе Југославију по моделу „фифти-фифти“. Српски улог у ову хрватску, антисрпску политику био је и Сремски фронт на коме је пало на десетине хиљада (по некима око 70.000) српских младића. Само у ослобођеном Београду је, истиче аутор, позивајући се на мериторне изворе, за само два месеца убијено око 30.000 Срба. То недело извршиле су партизанске јединице Ђока Јованића, Пеке Дапчевића, Вељка Мићуновића, Митра Бакића и других (74).

Заједно са Црвеном армијом у Београд је стигао и тзв. Југословенски одред, састављен од бораца бивше Хрватске легије, која је на страни Хитлера била у борби код Стаљинграда, а коју је предводио потпуковник Марко Месић. (75) Овај блиски рођак актуелног хрватског политичара Стипе Месића, код Харкова је обесио два совјетска војника.

Ђуретић саопштава детаље око напада партизана на четнике (око 5000) Павла Ђуришића, и њихово страдање пошто их је „црногорски усташа“ Секула Дрљевић намамио у клопку. У крематоријум јасеновачки живи су бачени мајор Павле Ђуришић, Баћевић, књижевник Драгиша Васић и други. (76)

У Корушкој су постардале српске антифашистичке формације ; Ђуретић истиче да је овде убијено око 100.000 Срба, Словенаца и Хрвата.

Главнина снага са Михаиловићем је кренула према Србији кроз „шпалир“ разних непријатељстава. „Није успио план врховне команде да се све четничке снаге саберу у Босни, реорганизују, и припреме за повратак у Србију, онда када се из ње повуку совјетске снаге“. (76-77)

У време када је Павелић са доглавницима „пацовским каналима“ пребачен на „демократски запад“ (идеолог геноцида и човек који је организовао Павелићево бекство Крунослав Драгановић, вратио се у Југославијау 1967. и живео у Сарајеву као слободан човек, до смрти, 1982. године)) , Степинац у кућном притвору у родном Крашићу, а Дража је био „раскомадан“.

Ђуретић уочава да је Ватикан тек доласком Црвене армије почео да напушта идеју НДХ, и помоћу Тита наставља, у новим околностима, великохрватски пројекат. (79)

Послератну србофобију распиривао је Титов интимус Иван Крајачић, што је највише дошло до изражаја приликом уклањања Ранковића и у време хрватског „маспока“. Ту су му помоћници били Мико Трипало и Јосип Врховец. (82)

У другом делу књиге Ђуретић презентује Титовске послератне институционализације авнојевских развалина српства у циљу стварања велике Хрватске на развалинама Југославије. Запањујуће је докле је Титоистички пропагандистички систем могао да иде. Сам Броз је 17. јула 1946. на Цетињу рекао: „Дража је постао интиман са Павелићем, непријатељем српског народа, и са Степинцем поглавником католичке цркве у Хрватској. Он је био шпијун чак и прије рата“. (91)

Брозове везе са Светом столицом нарочито су дошле до изражаја приликом његовог сусрета са папом Павлом VI, 1971, када је Завод Светог Јеронима, који се увек ослањао на Србе католике, добио префикс Хрватски завод Св. Јеронима. Проблем репарација је, текође, истиче Ђуретић, Тито решавао у троуглу: Ватикан, Немачка-Тито. Ратне репарације су Немачкој

опроштене у сусрету Тита и Вилија Бранта 1971, иако се оне процењују на хиљаде милијарди долара. (95) На име репарација Немачка је Југославији дала кредит од милијарду немачких марака, који је искоришћен за градњу хрватско-словеначке атомске централе.

С друге стране, Тито није опростио италијанске репарације; оне су плаћене у територијама, у Далмацији и Истри.

Аутор даље приказује савремену историју презентујући проблем Косова и Метохије и српско-албанске односе, као и борбу Срба за југословенско наслеђе диљем српских земаља. Ђуретић смело констатује: „Да није уништен Равногорски југословенски национални концепт сви муслимани би прихватили српску опцију др Мехмеда Спаха, сви би они данас били Срби мухамеданске вјероисповијести и не би били изложени новим антисрпским манипулацијама, упереним и против њих и против васцијелог српства. Равногорски покрет је онемогућавао да их Католичка интернационала србофобски експонира и тиме онемогући њихову ресрбизацију. Добро су то видјели најближи сарадници Драже Михаиловића, Мустафа Мулалић, Исмет Поповац и многи други“. (117) Све наведено говори да је Запад после Дејтона насилничким путем извршио још један поход према српском центру. Српска крила су поломљена: српско косовско-метохијско срце ишчупано. (118)

Пишући о савременим српским и српско-црногорским питањима, Ђуретић, између осталог, пише да је Ђинђић водио „шарену“ партијско политичку дружину, као и да је радио за БНД, те да је „шарено“ петооктобарско друштво својим ауторитетом покривао Војислав Коштуница, али и да је и он, објективно, следио западни курс, испоручивши Хагу славне српске браниоце Косова, генерале Лазаревића, Павковића, Ојданића, Лукића и друге.

Ђуретић у књизи даље наводи да је успео комунистичко-ватикански концепт подвајања Црногораца и осталих Срба, да их је убило српско југословенство.... Супротстављајући се уласку Србије и српских земаља у Европску унију, Ђуретић указује и на грешке Русије која је, између осталог, признала независну Црну Гору. Ђуретић сматра да у Русији недовољно

знају српску историју садашњости, а то је највише због тога што ни званични Београд није на научно заснован начин постављао српско питање у целини; српска власт то ни данас не чини, па како да нас Руисја разуме и подржи. Да би дошло до политичког престојавања морају се ревидирати кључне историјске и политичке чињенице о српском народу и његовом идентитету. Запад је Србима подарио само ултиматум, разарања, смрт-истиче Никола Живковић из Берлина. „Боље је бити Руска губернија него прихвати и Запад“. (у бирмингенској „Искри“ од 1. јула 2012. године). Ђуретић позива на окупљање Срба у „форми Српске уније, која би прво објединила православне Србе, а потом и оне римокатоличке и муслиманске вјере“. (151)

У другом делу књиге налази се веома драматичан и детаљан Дражин завршни говор на суђењу. На крају књиге дати су Циљеви Равногорског покрета са одговарајућим мапама, као и интервју аутора ове књиге, Веселина Ђуретића, у којем он износи сведочење америчког аутора српског порекла, да је „Дража Михаиловић бачен бесним псима и да су га они до коске појели“.

ИСТОРИЈА ИДЕЈА И ПРОМИШЉАЊЕ САВРЕМЕНОГ СВЕТА

Љубинко Милосављевић

Са великим задовољством сам читао књиге професора Љубинка Милосављевића: *Под/стицање слободе, Путовође и смерови* и *Куда и како*. Античку и Средњовековну мисао о друштву читао сам код Лукића и Колаковића – као *Историју политичких доктрина*. Требало би прочитати све Милосављевићеве књиге, неке и по више пута. Са таквим осећањем и задовољством прихватио сам да напишем рецензију за Зборник о научном опусу овог изузетног и честитог српског научника, професора и писца.

С обзиром да је реч о веома успешном зборнику о делу Љубинка Милосављевића - јер га чине радови аутора који врло добро познају његово мултидисциплинарно постигнуће - сматрам да је најбољи начин, да као рецензент представим овај зборник и са задовољством препоручим његово публикување, тај што ћу у најкраћим цртама изнети шта аутори мисле о делу професора Милосављевића.

Зборник радова *Историја идеја и промишљање савременог света*, посвећен професору Љубинку Милосављевићу, подељен је у два дела, први садржи 20 текстова еминентних српских аутора: филозофа, социолога, политиколога, филолога и других аутора који презентују и вреднују стваралачки опус и научни, књижевни и педагошки домет овог врсног истраживача и професора; други део чине радови шест аутора који нису непосредно повезани са делом Љубинка Милосављевића, али су њиме потакнути и уприличени овим поводом.

У првом делу, под насловом „Филозофско-социолошка разматрања Љубинка Милосављевића“, расправљане су теме из области историје социјалних теорија, односа традиционалних и модерних друштвених образаца, завичајног, националног и глобалног, промене у савременом друштву и његова будућност, последице транзиције у Србији и будућност српског народа,

питање његовог националног идентитета, улога идеја у друштву и друга питања.

По сновном образовању филозоф, који је магистрирао и докторирао из области социологије, професор Милосављевић је предавао више предмета и на више департмана: Историју социјалних теорија, Социологију сазнања, Етнокултуру Срба, Филозофију историје, Увод у филозофију и Етику. Објавио је 13 књига (монографија и уџбеника) и 135 текстова у научним часописима и зборницима радова. Поред филозофских и социолошких радова писао је и текстове о књижевности, а и сам је написао неколико књижевних дела.

Већина аутора у збранику расправљали су поједине теме – књиге професора Милосављевића, у зависности од интересовања и актуелности теме, а неки од њих (Љубиша Митровић) дали су осврт на целокупно дело аутора. „Његове студије“ - пише Митровић – „(десетак књига/монографија и преко 100 библиографских јединица) представљају праве медаљоне о одређеним личностима и њиховим идејама. Оне се лако ишчитавају, и обогаћују сваког ко их чита. Следећи етику позива филозофа и социолога Љубинко Милосављевић се увек питао за људски, хуманистички смисао порука појединих аутора трагајући за континуитетом у развоју појединих идеја, концепција, учења“. Митровић указује да Милосављевић понајчешће у анализи и интерпретацији комбинује филозофско-херменеутички приступ и биографски метод, што читаоца магнетски привлачи да настави да истражује и открива. Позитивно оцењујући разматрање културне историје Срба у књизи *Путовање и смерови* (2009), као и студије *Античка мисао о друштву* (1995) и *Средњовековна мисао о друштву* (2002) Митровић посебно истиче Милосављевићеву студију *Под/стицање слободе* (2008), нововековну историју социјалних идеја, за коју каже „да је најбоља студија урађена у нашој литератури из ове проблематике, у којој аутор даје разуђену лепезу ликова, школа и праваца, који су се обликовали и идејно деловали од ренесансе, преко просветитељства и модерне, до савремености.

И Гордана Стојић презентује широк спектар Милосављевићеве филозофско-социолошке мисли, и попут

Митровића, уз похвалчне речи о делу Љубинка Милосављевића, даје извесне примедбе које се тичу изостављања Маркса и Спенсера.

Бојан Јовановић расправља тему идентитета, пише о регионалном, националном и универзалном као различитим степенима општости у његовом стварању, и у резимеу, између осталог, саопштава: „...На примеру српских народних песама и на основу резултата до којих је дошао Љубинко Милосављевић у реконструкцији традиционалних моралних схватања, указује се на значај упамћених вредности које индивидуалном и колективном постојању дају неопходну духовну и етичку димензију“.

Србољуб С. Димитријевић нас „проводи“ кроз три кључне књиге професора Милосављевића, које расправљају о српским интелектуалцима и националном питању, српском политичком и државном вођству, питању српског националног идентитета и перспективи српског народа и његове државе (*Путовође и смерови; Куда и како и Виђења и слутње*). Димитријевић кроз „универзално, национално и завичајно“ указује на Милосављевићеву „бригу“ за властити народ и ствари филозофије, као и шта треба да чини филозоф.

Слободан Антонић презентује веома убедљиву, али и узбудљиву и узнемирујућу „бригу“ и „слутњу“ Љубинка Милосављевића о „демонтажи“ и „нестајању“ српског народа, уопређујуће је са сличном судбином руског народа. Антонић, такође, расправља проблематику из више књига професора Милосављевића, како оних филозофско-социолошког карактера тако и књижевних и других списа. Антонић пише: „Дело професора Милосављевића дубоко је промишљено и узнемирујуће. Оно је управо такво како одговорни српски интелектуалци данас морају да пишу. Милосављевић се не боји да иде против инерције „главног тока“, тог доминантног дискурса у домаћој друштвеној науци. Он се не плаши да застане и једним, готово одметничким дискурсом, наруши хипнотички бруј „евро-интеграцијског“ мантрања – звук који, вероватно, прати и ону легендарну колону леминга, у њиховом ходу ка ивици амбиса.

Професор Милосављевић се не устеже да призна да пати због глупости и наивности српског друштва, због чега сви постајемо лака жртва различитих демонских силница које струје преко наших простора (и кроз наше душе) – што је усуд који се не може завршити другачије до колективним, леминшким падом преко морске литице светске историје.

Иако је дело професора Милосављевића писано „побуњеничким дискурсом“, оно због академског и литерарног залеђа аутора, почива на озбиљним и зналачким анализама, на широкој литератури, те на релевантним научним увидима.

Дело професора Милосављевића значајан је допринос разумевању друштва у коме живимо, али и „читању“ наше цивилизације, као и допринос „херменеутици“ наше најновије историје. Њен писац стекао је довољно животног и научног искуства да се могао ухватити у коштац и са највећим темама“.

Вјекослав Л. Бутиган је свој рад посветио филозофско-социолошком погледу Милосављевића на нестајање Срба, износећи при томе убедљиве и поразне статистичке податке, а обрадио је и Милосављевићеве идеје о националном и културном обрасцу.

Урош Шуваковић је обрадио Милосављевићева *Виђења и слутње – огледи о традицији, транзицији и трагедији* и између осталог написао ово: „Све у свему, монографија професора др Љубинка Милосављевића представља изузетно дело у најмање три сегмента: он врши аналитичко-синтетичку спознају транзиционог друштва, посебно српског са великом научном прецизношћу, и поред тога што је вероватно из разлога методолошке опрезности у њен наслов уврстио реч „слутње“; језик којим се користи осим што је врло прецизан и у функцији научног закључивања је и истовремено књижевно леп, али и интелектуално једак; закључци су аргументовани и ангажовани, баш како треба да буде код истинских интелектуалаца“.

Петар Анђелковић, анализирајући Милосављевићево питање-књигу *Куда и како*, поред низа идеја и ставова која дели са професором патриотом, навео је и његов следећи цитат: „Србија не треба да чини ништа ни на сопствену штету, што иначе неретко чини. Најбоље је да гледа своја посла, свет

око себе и свој народ у расејању, као што и он гледа у њу. И да сведочи истину, јер како је већ речено, само нас истина може препородити“. Срби немају разлога да се стиде истине, наш задатак је да сведочимо истину, да чувамо и јачамо свој национални дух.

Сузана Марковић Крстић изнела је идеје и погледе Љубинка Милосављевића на српско село у традиционалном и модерном контексту, на проблем депопулације и сенилизације, школства и просвете, у условима кад „*Село има све: речицу, дивну пијаћу воду, улично осветљење – само људи нема*“.

Снежана Попић анализира аксиолошку димензију савремених глобалних друштвених токова, кроз радове страних и домаћих аутора с ослонцем на Милосављевићеве филозофске и социолошке поставке садржане у књигама: *Путовање и смерови* и *Куда и како* .

Биљана Продовић Милојковић и Бојан Продовић су у свом раду обрадили важну област којом се професор Милосављевић веома одговорно бавио, а то је педагошка димензија, тј. систем вредности и васпитање младих из угла овог вредног и ангажованог ствараоца.

Иван Цветановић пише о књижевном стваралаштву Љубинка Милосављевића :*Скица за круг* (1991); *Квадратни укрштај* (1997); *Повест одва Зигија* (1999) и *Станишта идеја* (2002).

На крају првог дела овог веома садржајног и занимљивог зборника налази се *Библиографија радова* Љубинка Милосављевића.

Други део Зборника под насловом „Филозофско-социолошка разматрања: ауторски прилози“ садржи ауторске радове из области историје, историје социјалних теорија, филозофије, филозофије историје, социологије – области којима се бави и Љубинко Милосављевић. Овде можете прочитати веома садржајне и научно актуелне радове: Милоша Кнежевића, Срђана Љ. Шљукића, Горана Ружића, Јелене Божиловић и рад Драгољуба Б. Ђорђевића.

ГЕОПОЛИТИКА: ИДЕЈЕ, ТЕОРИЈЕ, КОНЦЕПЦИЈЕ

Миломир Степић

Рукопис Миломира Степића *Геополитика: идеје, теорије, концепције* представља оригиналну, широко засновану, волуминозну монографију о геополитици као научној дисциплини, која проучава однос *просторног* и *политичког*, са свим њеним сродним дисциплинама, почев од географије, посебно политичке географије, геостратегије, политичких наука, економије, социологије, права, међународних односа... По свом садржају и дубини научног захвата, ова Степићева монографија има елементе геополитичке енциклопедије и хрестоматије, са претензијама да буде уџбеник. Наиме, ова изузетно садржајна, интересантна и узбудљива књига може да се чита и као историја идеја, као својеврстан преглед филозофске мисли, затим као историја политичких доктрина, али такође и као историја међународних односа, те као својеврсна персонална историја, с обзиром да аутор презентује праву галерију писаца - филозофа, географа, историчара, филолога, политиколога, правних писаца– и њихову, за знатижељне истраживаче, веома корисну биографију и библиографију – кроз коју се као „златна нит“ провлачи геополитика, којој аутор зналачки, истрајно, обавештено и са пуно жара тражи место „под сунцем“, настојећи да је утемељи и ситуира у систем научних дисциплина. Књига је писана делом као уџбеник, али је по свом обиму, грађи, литератури, интерпретацији, у ствари више од тога јер садржи и сву другу помоћну литературу, обогаћена бројним геополитичким мапама, картама и сликама. По томе је ова Степићева књига заиста пионирски рад, драгоцен, редак и необичан.

Аутор је на почетку свог рада, након предговора, веома детаљно презентовао теоријско-методолошки оквир свог предмета истраживања, дефинишући појам геополитике, принципе њеног истраживања, затим је у другом делу детаљно расправљао о отклону геополитике, најпре од географије

ка геополитици, а затим од геополитике ка геостратегији. У најкраћем, Степић је овде указао на физичкогеографску „златну нит“ геополитике, проучавајући рељеф, климу, хидрологију, педогеографију, биогеографију, географију минералноенергетских ресурса итд. У делу у којем говори о односу друштвене географије и геополитике детаљно је приказао све аспекте друштвене географије и њених односа спрам геополитике. Систематски, аналитички и детаљно аутор пише о односу политичке географије и геополитике. Почев од Жака Тиргоа, који је први употребио појам политичка географија, Степић наводи бројна имена из света политичке географије и геополитике, попут Имануела Канта, који није био „само“ философ, него и географ и професор географије у Кенигсбергу/ данас Калињинграду, затим Роберта Зигера, Ота Мула, те домаћих аутора, попут Радована Павића, Миће Стојановића, Мирка Грчића... Аутор детаљно излаже њихова кључна дела и критички их преиспитује.

У разматрању односа простора и политике аутор полази од преантичких и античких времена и ту детаљно анализира одговарајућа дела Хипократа, Херодота, Тукидида, Платона, Аристотела, а затим у средњовековном раздобљу дела Томе Аквинског, потом дела Порфириогенита, те цара Душана и немањићких владара, као и немачких нововековних мислилаца из области класичне немачке идеологије - Канта и Хегела, лингвисте Јохана Хердера, те „свестраног географа“ Карла Ритера, итд.

Као што је географија основа геополитике, тако се геополитика операционализује у геостратегији. У овом делу књиге аутор дефинише геостратегију и расправља питања односа геополитике и копнене, поморске и ваздушне геостратегије. Степић у овом делу акцентује библиографске податке главних протагониста поменутих стратегија. Детаљно приказује мисао и дело Карла фон Клаузевица, заговорника копнене стратегије, затим Алфреда Мехена, родоначелника поморске, таласократске моћи, подробно изучавајући његова дела, посебно *Утицај поморске моћи на историју 1660-1783*. Кроз геополитичке списе писаца које обрађује, Степић слика историју света и његовог преобликовања, те историју међународних односа. Преко Мехена сазнајемо да се Америка

од Монроове доктрине (1823) почиње ширити и успостављати као поморска сила, поготово од половине 19. века (куповина Аљаске од Русије 1867.), па на прелазу 19. на 20. век, спремна да загосподари целокупном западном хемисфером. Аутор је на више места указао на актуелност Мехенових идеја на америчку таласократску геополитичку и геостратегијску оријентацију, као што је, такође, указао на актуелност Мекиндерових идеја о значају телурократије, тј. средишње евроазијске копнене масе Хеартланда, и Спајкманове идеје Римланда. Поред радова корифеја теоријске геополитике - Фридриха Рацела, Рудолфа Кјелена и других, ово су геополитичари о чијим радовима је аутор највише расправљао у својој књизи, али и о радовима других аутора, Мехенових и Спајкманових америчких следбеника: Џорџа Кенана, Хенрија Кисинџера, Збигњева Бжежинског, Сола Коена, у нешто другачијем смислу и Семјуела Хантингтона и других, затим немачке школе на челу са Карлом Хаусхофером, Карлом Шмитом, руских словенофила и евроазијаца и неоевроазијаца: Леонтјева, Николаја Трубецког, Петра Савицког, Николаја Данилевског, Лава Гумилјева, Алаксандра Панарина, Игора Панарина, Леонида Ивашова, Александра Гуљевича Дугина и других.

Све су ово аутори, као и бројни други које нисмо поменули, о чијим радовима, као и о њиховој друштвеној личности, политичком и другом ангажману, беспрекорном геополитичком терминологијом и јасним језиком и стилем детаљно пише Миломир Степић, у трећем и четвртном делу свог рада, у којима врши анализу геополитичких идеја у периоду биполарне и постбиполарне епохе.

Као што је веома успешно анализирао и актуелизовао геополитичку мисао током историје, до краја „хладног рата“ и биполарног светског система, који је резултирао сломом СССР-а и Варшавског уговора, те „разбираспадом“ СФРЈ и дисолуцијом Чехословачке, те уједињењем Немачке, исто тако је детаљно назначио куда иде геополитика. Аутор је у том контексту разрадио америчке геополитичке приоритете, који би, поједностављено могли да се сведу на очување и јачање, посредством НАТО, постојећих мостобрана, који геостратегијски опкољавају евроазијску континенталну масу, коју чине кључне телурократске силе – Русија и Кина, затим

је указао на „рађање“ три евроазијска колоса - Русије, Кине и Индије, и њихова геополитичка настојања да пробију блокаду Спајкмановог Римланда.

О томе аутор између осталог пише: „Глобалну геополитичку транзицију САД ће покушавати да спрече или успоре делујући неохегемонистички и производећи регионалне нестабилности првенствено у Евроазији. Број њених супарника ће се повећавати и то неће бити само три евроазијска колоса – Кина, Русија и Индија – већ и остале државе чија ће моћ достигати континенталне или регионалне размере. Пред геополитиком је задатак да проникне у механизам будућих односа главних геополитичких актера и да проучи како ће се то одразити на функционисање светског система и остале геополитичке процесе. Наглашен научни изазов представљаће анализа међузависности четири глобална феномена: надметања за природне ресурсе, диференцираних демографских кретања, редистрибуције економске моћи, те геополитичких интереса и амбиција да се управља светом...“

Аутор је презентовао свестрано познавање историје друштвене мисли, градећи широке координате за научно утемељење геополитике. То је највећи научни допринос ове књиге; ни код нас ни у свету није учињен овако богат теоријско-методолошки предлог за образложење и потврду геополитике. Приказујући историјски преглед кључних геополитичких концепција, аутор је указао и на њихове пројекције на српски етнички простор. Такође, указао је на историјску закономерност у борби „копна“ и „мора“, телурократије и таласократије, тиме и на практичну примену геополитичких концепција у односима великих сила, али исто тако и на неопходност геополитичког мишљења и деловања малих држава и народа. По томе је ова Степићева књига, као што смо на почетку истакли, заиста пионирски рад. Она је доказ да геополитика није „резервисана“ само за велике државе и њихове интересе и образовне установе. Отуда је за очекивати да ће ова монографија не само побудити велико интересовање стручне, политичке и шире јавности, те постати основа за даља геополитичка истраживања, већ и да ће наћи своје место у универзитетској настави као и у домену одговорно схваћене унутрашње и спољне политике.

ЧЕТВРТА ПОЛИТИЧКА ТЕОРИЈА*

Александар Гељевич Дугин

Александар Дугин, филозоф, доктор политичких наука, један од најпознатијих руских и светских геополитичара, најутемељенији савремени заговорник геополитике евроазијства, подарио нам је још једну оригиналну монографију под насловом *Четврта политичка теорија*, која се у Београду појавила 2013. године..

Аутор је ову књигу од 240 страна поделио у пет поглавља: „Увод у Четврту политичку теорију“; „Крај класичних идеологија и њихове метаморфозе“; „Геополитички контекст XXI века: цивилизација и империја“; „Евроазијство као верзија Четврте политичке теорије“; и „Идејни обриси долазеће руске политике“.

У првом делу Дугин подсећа да је, за разлику од претходних векова у којима су средишње категорије биле религија, династија, сталежи, државе – нације, XX век био идеологија и да је његовим завршетком дошло до кризе и „краја идеологија“. У XX веку основне идеологије биле су: либерализам (леви и десни), комунизам (као марксизам и социјализам и социјалдемократија), фашизам (националсоцијализам, Франков национал-синдикализам, Перонов „јустицијализам“, Салазаров режим итд). Од трију политичких теорија способних да мобилишу масе широм света остала је само једна – либерална. У савремено време све чешће се чује поклич о „крају идеологија“, па дакле и либерализма. Стога се Четврта политичка теорија сучељва са статусом кво, тј. „то је пројекат `крсташког рата` против: Постмодерне; постиндустријског друштва; у пракси остварене либералне замисли; те глобализма и његових логистичких и технолошких основа“(19). Отпочиње битка за постмодерну. Друга и трећа политичка теорија (комунизам и фашизам) схватале су себе као претенденте на израз духа Модерне. И

* Овај Дугинов рад у осврту у Политичкој ревији објављен је под насловом „Русија – евроазисјка цивилизација“.

те претензије неславно су пропале. Дугин сматра да би Другу и Трећу политичку теорију требало преиспитати у новом кључу... Тај методолошки корак користан је као загревање пред пуновредно сачињавање Четврте политичке теорије.

Кад заговара повратак Традиције и теологије Дугин подсећа да „су све три политичке теорије замишљене као вештачке идеолошке конструкције људи који (различито) поимају `смрт Бога` (Фридрих Ниче), `скидање чаролије света` (Макс Вебер), `крај сакралног`. У томе се састојао живац Новог доба: на местзо Бога долазио је човек; на место религије – философија и наука, на место Откривења – рационалне, вољне и технолошке конструкције“ (21-22).

У „врлом новом свету“ светског глобализма, Постмодерне и Постлиберализма за Русију нема места – истиче Дугин. „Данашња светска економска криза представља само почетак. Оно најгоре тек следи. Инерција постлибералних токова је таква да је промена курса немогућа – `ослобођена техника` (Освалд Шпенглер) тражиће за спасавање Запада све делотворнија, али чисто техничка, технолошка средства“... Јасно је да би Русија требало да иде другим путем. Својим“.

(25) За решавање насушних проблема – глобалне економске кризе, супротстављања једнополарном свету, очувања и јачања суверенитета итд, Дугин истиче да је потребно обратити се философским основама историје, начинити метафизички напор. Стога аутор Четврту политичку теорију заснива на одбацивању садашњег статуса кво у његовој практичној и теоретској димензији, и истиче да ће она у руском издању бити оријентисана на „руски *Ereignis*“ (26).

Други део књиге аутор почиње расправом о класичним идеологијама. Дугин пише о крају класичних идеологија, најпре о либерализму и његовим метаморфозама, истичући формулу Ернста Никиша: „Либерализам је зла коб људске цивилизације“ (32). Наводећи главне одлике либералне идеологије, њену `слободу за` и `слободу од`, Дугин расправља питање односа либерализма и нације, изазову марксизма, затим пише о пресудној победи либерала крајем XX века, као и наредног `америчког века`, који је замишљен као претапање постојећег светског модела у нов, изграђен строго по америчким

узорима. Тај процес условно се назива „демократизација“ и усмерен је на неколико конкретних географских енклава, у првом реду оних проблематичних са становишта либерализма. Тако су се појавили пројекти „Великог Блиског Истока“, Велике Средње Азије“ итд. Критичари америчког модела либерализма који империја намеће свету, попут конзервативца Патрика Бјукенена, приметили су да : „Америка је стекла читав свет, али је изгубила саму себе“ (39).

Аргументовано сликајући панораму постлибералне гротеске Дугин истиче да либерализам (и постлиберализам) у Русији може („ и мора – у то верујем“ – каже Дугин) да буде одбачен. С њим и Ново доба и Просветитељство и његове тековине. Јер пут којим је човечанство у Ново доба кренуло довео је управо до либерализма. И до одбацивања Бога, традиције, заједнице етноса, империје, царства. Такав пут се завршава сасвим логично: решивши да се ослободи свега што га обуздава, човек Новог доба достигао је логичну крајност – наочиглед се ослобађа себе самог.... „Либерализам је апсолутно зло – не само у свом фактичком остварењу него и у својим темељним теоретским претпоставкама. И његова победа, његов светски тријумф само истиче и открива раније замагљене злокобне црте“.

„Слобода од“ је најодвратнија формула ропства, будући да искушава човека на устанак против Бога, против традиционалних вредности, против моралних и духовних начела његовог народа и његове културе“ – истиче Дугин (43). Потребно је из корена ишчупати светску јерес која инсистира да је „човек мера ствари“. Русија треба да сачини идеологију светског Крсташког рата против САД, Запада, глобализације и њиховог политичко-идеолошког израза – либерализма.

За демократију, аутор каже да је архаична појава и колективна екстаза, начело засновано на неједнакости где политичка модернизација означава пут од демократије ка тиранији и где се глобална демократија појављује као царство антихриста. У овом делу Дугин пише о левичарској философији, њеним подврстама, старој и новој левици, те левици у савременој Русији.

Затим је извршио анализу конзервативизма и то фундаменталног конзервативизма или традиционализма, либералног конзервативизма или тзв. конзервативизма статуса кво, те левичарског или социјалног конзервативизма. Као посебан облик фундаменталног конзервативизма Дугин је навео и Евроазијство и Неоевроазијство. Евроазијство, наводи Дугин, не признаје западне претензије на универзалност. Оно западну културу сматра локалним и привременим феноменом, и заговара умноженост култура и цивилизација које сапостоје у разним тренуцима циклуса. Модерна је за евроазијце појава својствена само Западу, док друге културе треба да раскринкају те претензије на универзалност западне цивилизације и изграде своја друштва на унутрашњим вредностима. Никакав јединствени историјски ток не постоји, сваки народ има свој историјски модел који се креће у различитом ритму и каткад у разним правцима. Неоевроазијство је преузело основне тачке епистеме ранијих евроазијаца и допунило их обраћањем традиционализму, геополитици, структурализму, Хајдегеровој фундаменталној онтологији, социологији, антропологији... (76).

У трећем делу књиге Дугин пише о цивилизацији и империји у геополитичком контексту на почетку XXI века. Ту расправља суштинска геополитичка, философска, онтолошко-цивилизацијска питања као што је појам Запада, Европе и Модерне, модернизације (ендогене и егзогене), Јалтинске концепције „Запад“ и „Исток“, смислености појма „Трећи свет“, глобализације, постзапада, САД и ЕУ на почетку XXI века и друго.

Овде је интересантно мишљење неких америчких неоконзервативаца (поготово Роберт Кејган), да се америчка цивилизација сматра да произлази из концепције Хобсовог претећег државног „Левијатан“а, а Европска унија као оличење Кантових пацифистичких идеја – с његовим грађанским друштвом, толерантношћу и људским правима.

Када је реч Русији Дугин поставља дилему између Русије као земље и Русије као самосвојне цивилизације (империје) . Он при томе наводи да у Русији нису сазревали нити су сазрели – ни капитализам, ни индивидуализам, ни демократија, ни

рационализам, ни лична одговорност, ни правна самосвест, ни грађанско друштво. Напротив, у Русији су превладавале смернице традиционалног друштва: - патернализам, колективизам, хијерархичност, однос према држави и друштву као према породици, надмоћ морала над правом, етичког мишљења над рационалним итд (107). Они који Русију виде као европску земљу занемарују да се она разликује од Европе, од читавог Запада у целини, те да је претварање Руса у Европљане сасвим безнадежна ствар. Тако би Русија остала тек „под-Запад“, „Запад другог реда“ - без снаге да упије истинску суштину западне самосвојности. Мишљење да је Русија - Запад, али другачији, православни, поствизантијски, словенски итд, онда значи да Запад више није Запад... Владајућа класа у Русији је увек била извор модернизације и вестернизације. Отуда је увек актуелна Пушкинова констатација да је „у Русији једини Европљанин – влада“ (109).

Други поглед Русију одређује као самосталну цивилизацију. То је становиште касних словенофила (Леонтјев, Данилевски), руских евроазијаца, младоруса, националбољшевика (Устрјалов). Израз Русија-Евроазија увели су у употребу први евроазијци (Николај Трубецки, Петар Савчински, Владимир Иљин и други).

Дугин односе Русије и Запада 1990 –их своди на најтеже заблуде од стране Русије; сасвим погрешне прорачуне; несхватање правог стања ствари, те непосредну издају националних интереса. Критички посматра Путинову и Медведевљеву политику, поготово тезу и једног и другог да је „Русија = европска земља“, јер је Русија као суверена европска земља са сопственим интересима и вредностима сучељена с америчком једнополарношћу и европским вредностима, а Дугин доводи у сумњу универзализам тих вредности. Другим речима, Русија је не европска земља већ посебна цивилизација. Јер док председници говоре о Русији као европској земљи, западњачке структуре утицаја у Русији имаће велики утицај на руску спољну и унутрашњу политику.

Разматрајући питање Русије и Запада у евроазијској теорији Дугин износи историјат руског поимања Запада. Становиште да је „Русија – самостална цивилизација“, Русија –

Евроазија, „држава –свет“, Дугин истиче да су ово становиште заступали руски цареви из Московског раздобља (видећи у Европи „царство јеретика“ – „паписта и лутеранаца“), словенофили (поготово касни), руски народњаци, евроазијци и комунисти (у складу са својом класном идеологијом). Русија - Евроазија, Русија (=цивилизација) гледа на Запад као на локалну и регионалну појаву и објављује рат претензији Запада на универзализам. Другим речима, Дугин полази од става да Модерна и модернизација нису апсолутне вредности ни безусловни императив развоја. Русија је способна да се развија и живи у складу са сопственом унутрашњом логиком – коју диктирају њена религија, њено историјско позвање, њена самобитна и посебна култура (121). Зато је неопходно да политичко руководство Русије учини први корак, а то је да прогласи Русију цивилизацијом, из чега ће проистећи низ практичних радњи у процесу преласка из европске земље у самосталну руску цивилизацију.

У овом делу књиге аутор се бави својствима цивилизације, њеним односом са империјом - која представља њено територијално значење, те односом цивилизације и културе. Сучељавајући Хантингтона („Сукоб цивилизација“) и Фукујаму („Крај историје“), Дугин прихвата Хантингтонов основни став, али на место Хантингтоновог сукоба Дугин пише о дијалогу цивилизација. И Фукујама ће кориговати своје мишљење о западном, либералном универзалном моделу као победнику који представља крај историје. „Капитализам, тржиште, либерализам, демократија чине се универзалним и општељудским само споља гледано. Свака цивилизација преиначава њихов садржај по сопственим несвесним обрасцима, где вера, култура, језик, психологија играју огромну, каткад пресудну улогу. У том контексту, цивилизација стиче средишњи значај у политиколошкој анализи, избијајући у први план и замењујући клише либералне „Вулгате“(134). Цивилизација у савременом философском контексту постаје средиште нове идеологије. Ту идеологију можемо одредити као вишеполарност. Тако схваћена цивилизација се, према Дугину, супротставља глобализму.

Веома интереснo је Дугиново схватање еволуције и актуелизовања Монроове доктрине, која из антиколонијалне теорије везане за одређени „велики простор“, у XX веку почиње да се претвара у универзалистичку идеологизовану теорију планетарног колонијализма новог типа (поморског, енглеског, и поготово америчког). Овде се Дугин ослања на Карла Шмита и његову студију о „великом простору“ и „рајху“ писану у предвечерје Другог светског рата. Иако је био присталица Хитлера, Шмит у својим текстовима не пристаје на расистичко и уско немачко тумачење „рајха“. Његов „рајх“ није као онај Хитлеров, него „империја“, „велики простор“ насељен народима од којих сваки има једнака права у стварању Политичког, сваки саучествује у сопственој судбини. По Дугину код Шмита се, (као и неких других конзервативних револуционара: Шпенглера, Ернста фон Саломона...) ради о Четвртој политичкој теорији (упоредо са либерализмом, комунизмом и фашизмом) скривеној иза Треће (нацистичке и фашистичке) (149). Дугин Шмита сматра изразитим представником Четврте политичке теорије. Заснована на геополитици „великих простора“, цивилизација и империја, Четврта политичка теорија представља по Дугину најпоузданију платформу за вишеполарни свет, антиглобализам, антиамериканизам и национално-ослободилачку борбу против америчке светске превласти. О овоме Дугин пише ослањајући се на радове америчких писаца, теоретичара „црвених бригада“ Тонија Негрија и философа антиглобалисте Мајкла Харта.

ЕУ је колебљива империја сматра Дугин и истиче да „Појединачно чак и највеће земље Старе Европе нису способне да одбране своје националне интересе. И независно од тога да ли ће икада постати самостална империја или ће остати периферија атлантизма, Европа је осуђена на интеграцију“ (160).

Аутор критикује став присталица антиимперијског суверенитета Русије (Јуриј Лушков), тј. заговарања одбране суверенитета националне државе Русије, и говори о евроазијској империји будућности, као једином адекватном одговору на амерички изазов. Он при томе говори о више империја и вишеполарном свету које би спречиле изградњу једнополарног света. Да би мислила и деловала империјски

Русија мора прво да ојача изнутра. Затим да ојача стратешку сарадњу Кином.

У четвртом делу књиге Дугин још подробније разрађује евроазијство као верзију Четврте политичке теорије. Он при томе детаљно дефинише и анализира неке од основних геополитичких атрибута феномена евроазијства као што су народ, руско тло, језик, државу- јежа, границе, простор као облик живота (Фридрих Рацел), духовност и многе друге. На крају овог поглавља Дугин наводи циљеве евроазијства. То су: „да истински постане снага, учествује у ономе што се дешава са земљом, утиче на оно што се дешава са земљом у евроазијском кључу; да постане моћна водећа снага наше земље, функције власти остварује као оруђе за спровођење евроазијских идеја у конкретном битку; да поново претвори Русију у империју, створи на основу Русије највећу силу, континенталну евроазијску империју и... да учествује у завршном преображавању света“(196).

Пети део Дугин је посветио руској политици. Он овде излаже идејне обресе долазеће руске политике. У првом поглављу петог дела бави се структуром социогенезе Русије, помоћу константи и варијабли. Константе су Руси (Словени), народ, руска цивилизација, а варијабле етничке мањине, држава и друштво. Дугин по овој методологији даје историјски збирни табеларни преглед почев од Кијевског раздобља руске историје, затим феудалне Русије, Татарско-монголског раздобља, Литванске Русије, Московске Русије, Петровске Руске Империје, те Совјетског и Савременог раздобља. У другом поглављу Дугин пише о руском Левијатану (на Русију би се применио Бехемот - с обзиром да је Русија континентална држава), говори о разлозима за евентуалну државну репресију, те указује да је у савременој Русији „Левијатан“ искорењен, његов циклус је завршен, данашња власт не изазива никакав страх. У трећем поглављу Дугин анализира појам и праксу модернизације, и одмах поставља питање да ли је Русији потребна модернизација? При томе подсећа: „У традиционалном друштву човек је сматран рабом Божијим. Данас би рекли да је то дивљаштво, зато што човек није роб већ је слободан. Али рабом Божијим је називан, зато што је био слободан од свега осталог. Био је радник само Бога. Према

томе, Црква је усађивала људима праву слободу. Штавише, учење о томе да је Бог створио човека из ничега, а не из самога Бога, осуђивало је човека на потпуну слободу.

У оквиру те слободе човек је могао да одабере: хоће ли да буде раб Божији и господар свега осталог – страсти, греха, или да буде роб греха, роб ђавола, роб тренутних страсти, али да при том остане слободан од Бога. То је морални избор. У традиционалном друштву сматрало се исправним бити раб Божији и погрешним бити роб страсти. У епохи модернизације, поготово у епохи Просветитељства, тај морал су решили да промене. Човек се сада једнозначно схвата слободним од Бога, а не од страсти, не од грехова, не од ђавола. Тако је начинио први корак ка модернизацији.

Сви знају за раширену Ничеову формулу „Бог је умро“. Па ипак, многи не знају како се завршава тај израз: „... ви сте га убили, Ви и ја“. Људи који су пожелели прогрес и модернизацију убили су Бога... Зато је, да би се појавио модернизован човек, требало збацити Бога са његовог пиједестала. У томе је богоборачка суштина хуманизма о коме су говорили многи филозофи XIX и XX века. У току модернизације заиста се појавио аутономни човек који је почео себе да назива „слободним“. Тако је модеран – савремен човек постао Бог. „Али са становишта Постмодерне, обожен човек такође ствара репресивне хијерархије.

Управо тада је искрсла идеја да се и сам човек убије. Један познати француски филозоф – Бернар – Анри Леви – прогласио је смрт човека, други филозоф – Ролан Барт – прогласио је смрт аутора. Друштво без људи и текст без аутора постали су норма савремене постмодернистичке културе. Дакле, човек је испрва убио Бога да би потом, у сталном трагању за новом модернизацијом, новим ослобођењем, дошао дотле да је постао терет самом себи. Јавила се идеја ризом, неодређеног полугомоља, киборга, клона. Логичан крај модернизације... У оним земљама где је циклус Модерне завршен започела је активна постмодернизација: прошла је индустријализација, започела је постмодернизација. Сада у то желе да увуку и Русију...

У историји Русије видимо да модернизација кода нас никада није кретала одоздо, њу су нам увек наметали. Овде се присећам како је Пушкин рекао да је у Русији једини Европљанин – држава. Сва модернизација долазила нам је са Запада уз помоћ насилног увођења строгим методима....“

У четвртом поглављу Дугин пише о интересима и вредностима после Цхинвалија, тј. након рата у Грузији. Овде је вредно поменути његов изричит став да Русија није европска земља него евроазијска цивилизација. Он при том истиче да „постоје два историјска и смисаона подметања: 1) западноевропске вредности издају се за универзалне; 2) под изговором њихове заштите Американци се руководе сопственим интересима.

На прво подметање „насели су“ и Путин и Медведев. Наиме, обојица су изјављивали : „Русија је европска земља“, што је, према Дугину, „сведочило да су доспели под хипнозу идеје о универзалности западних вредности. Међутим, Русија у ствари није европска земља него евроазијска цивилизација....

Друго подметање је још бестидније. Објављено је: универзалне вредности – то су америчке вредности. Подсетићу где је исходиште такве претензије: у доктрини Вудроа Вилсона, председника САД, који је почетком XX века и током Првог светског рата прогласио да је главни задатак САД ширење демократије по читавом свету. Тврдило се да америчка држава представља оптималан модел развоја човечанства и стога САД не само да могу него су дужне да се мешају у светску политику и успостављају у њој своја сопствена начела. Још 1920-их година је за остваривање те идеје створен „Савет за спољне односе“ (Council on Foreign Relations – CFR) и у суштини сазрела идеја о стварању Светске владе, према којој треба прихватити амерички модел као једини за све и самим тим подредити америчкој идеолошкој конструкцији друге земље и народе“ (234-235). Дугин наговештава да се таква политика у Русији неће водити јер је након Цхинвалија учињен крај западњаштва у Русији.

МАНИФЕСТ ПРОТИВ ИМПЕРИЈЕ

Саша Марковић

Књига Саше Марковића: *Манифест против империје - прилог историји америчког (нео)империјализма*, резултат је магистарске тезе коју је аутор одбранио на Академији за дипломатију и безбедност, у Београду, 2013 године. Ради се о изузетно квалитетној и занимљивој књизи, понајбољој историјско-политиколошкој синтези која је у наш време написана на српском језику.

Аутор је на 250 страна ове књиге детаљно приказао америчку неоимперијалну политику, у њеном готово двовековном трајању. За постизање империјалног статуса САД посебну улогу одиграо је финансијски капитал. Марковић је веома успешно упоредио улогу финансијског капитала британске империје 19. века, и преузимање истог модела од стране САД кроз конституисање Федералних резерви (1913), као приватне централне банке, што је одлучујуће допринело изградњи државе благостања. Аутор подробно образлаже одступање од основних идеја „очева оснивача“ САД, на начин да је финансијски капитал једне уске групе постао доминантна снага и пресудан фактор за разумевање америчког империјализма. Ова противречност дошла је до изражаја и у Уставу САД. Наиме, револуционарни Устав је прокламовао принцип народне демократије, али главна борба се водила око контроле над финансијским капиталом. У једном моменту, поставило се питање да ли банке треба да имају већу моћ од државе.

Америчка финансијска елита своје претензије шири почетком 20. века изван САД; суочава се са наглим развојем Немачке, покушава да преко Друштва народа конституише нови светски поредак, са светском владом и другим атрибутима јединственог центра моћи. САД са Великом Британијом утемељују УН током Другог светског рата, а нешто касније, под утицајем САД, формиран је ММФ и Међународна банка

за обнову и развој, „чиме је омогућена америчка монетарна хегемонија, а оснивањем НАТО, коначно, и војна хегемонија САД“ (истиче проф. Смиља Аврамов у Предговору ове књиге) (7) .

Аутор је књигу поделио у три поглавља: „Империјални карактер републике“; „Порекло англоамеричке доминације“, и „Мултиполарност или изолација Америке“.

Манифест против империје Саше Марковића најсличнији је по својим истраживачким резултатима и закључцима Калајићевој монографији *Америчко зло I и II (1993; 1998)*, а донекле и књизи Предрага Драгића Кијука: *Атлантократија као језуитски идеал* (2006), с том разликом што је Саша Марковић, који, као ни поменути писци, нажалост такође није више међу живима, доживео опадање америчке империјалне моћи и појаву мултиполарног света, који су Драгош Калајић и Кијук у својим књигама веома успешно антиципирани.

Имајући у виду да је аутор ову књигу написао на основу опсежне и разноврсне литературе, превасходно користећи западне изворе, класике науке о међународним односима, апологете и критичаре америчког неоимперијализма (Кисинџер, Бжежински, Пол Кенеди, Чомски, Фергусон, Фукујама, Мекиндер, Хантингтон, Енгдал, Штиглиц, Фридман, Харвеј, Хиро, Бодријар, Видал, Клајн...), Марковићу је пошло за руком да начини веома успелу синтезу. Добили смо тако једно оригинално и целовито дело о настанку, генези и геополитичкој судбини америчке империје. Имајући у виду глобалну актуелност, научни и дрштвени значај ове теме, сматрамо да није наодмет да детаљније прикажемо бар кључне делове ове вредне студије.

У *Уводу* Марковић сучељава различита мишљења еминентних писаца о томе да ли је Америка империја или није. Између осталог наводи и став Дилипа Хира, који сматра да је улазак руске војске у Грузију, августа 2008, био крај америчке војне доминације, као једине војне супер-силе. Марковић прихвата овај став и истиче: „Овај догађај заједно са америчким економским колапсом 2007, од када америчке финансије на ногама држи Кина, симболички можемо сматрати крајем америчке хегемоније и рађањем новог мултиполарног свијета“ (22).

У првом делу књиге, под насловом „Империјални карактер републике“, Марковић се бави питањем политичког система Сједињених Држава. Позивајући се на идеале „очева оснивача“ (Џон Адамс, Бенџамин Франклин, Александар Хамилтон, Џон Џеј, Томас Џеферсон, Џејмс Медисон и Џорџ Вашингтон), који су ударили темеље друштва које је требало бити праведније од британског краљевства, Марковић истиче да је Америка кроз идеал демократије *of the people, by the people, for the people*, од свог постанка као суверена држава била узор многим за борбу и освајање грађанских слобода. Нигде појам слободе није толико коришћен као у случају Америке.

У овом делу књиге Марковић разматра многа питања унутрашњег и спољнополитичког ангажмана Америке. Једно од питања је и формирање Америчке централне банке (Александар Хамилтон је био заговорник идеје да централна банка САД треба да буде приватна банка, одвојена од владе, и да функционише по узору на Централну банку Енглеске). Очеви оснивачи су држали да је у то време најбоље да се САД не меша у политику европске равнотеже снага, знајући да је за развој младе републике најважније да избегне мешање у њене унутрашње послове неке од европских империја. То је била политика Хамилтона (*Најхладније прорачунати интереси*), и Џеферсона, који је прижељкивао сукоб међу европским силама, како би Америка могла самостално да решава своје послове. Марковић констатује да је сукоб Хамилтона и Џеферсона одредио спољну политику Америке тога времена. Док је Хамилтон био про-британски орјентисан, сматрајући британски политички систем својим узором, Џеферсон је више нагињао Француској. Кроз сукоб ова два политичка крила дефинисала се спољна политика САД на почетку 19. века.

Половином 19. века, Америка почиње да се укључује у светску политику као активан играч и чувар западне хемисфере. Монроова доктрина подразумевала је да се Америка неће мешати у европску политику уколико се Европа не меша у америчку. Америчка зона утицаја дефинисана је тако да обухвата читаву западну хемисферу. Марковић указује да Монроова доктрина не би била могућа без договора са Енглеском, која је била најјача поморска сила. Већ тада, средином 19. века, Америка показује империјалне амбиције; анектирала је Тексас 1845,

Калифорнију 1848, Аљаску 1867, затим Порторико, Хаваје и Гуаму 1898. Тако је Америка прешла из континенталног у хемисферски империјализам. Овде треба поменути и грађански рат између Уније (Севера) и Конфедерације (Југа) од 1861-1865, у којем је страдало преко 600 хиљада људи. Америка је тада имала око 35 милиона становника.

На нутрашњем плану основана је па укинута прва, па друга америчка банка. Кроз читав деветнаести век вођена је борба између банкарског круга и других делова америчке елите око контроле над америчким финансијским системом. Банкарске и финансијске прилике биле су у најтешњој вези са њеним империјалним аспирацијама. Позивајући се на Карола Квиглија, Марковић истиче да су скоро педесет година, од 1880. до 1930, доминирале две групације финансијског капитала, устројене на готово феудалан начин. То су били Ј. П. Морган и Рокфелери. Контролисали су обе политичке странке у Америци: Републиканску и Демократску, а потпомогнути од европских финансијских магната, Ротшилда, Варбурга и Шифа, лобирали су за стварање нове централне банке. Тако је за време власти Теодора Рузвелта, 1913. године, створена нова приватна централна банка са називом Систем федералних резерви. Тим поводом Чарлс Линдберг је рекао: „Овај закон успоставља највећи труст на свијету. Кад председник потпише овај закон, невидљива влада монетарне моћи ће бити легализована. Народ то можда неће одмах знати, али дан понора је само умерен за коју годину. Најгори закон у историји је донесен овим банкарским законом“ (41).

Аутор даље описује америчке мотиве за улазак у Први светски рат, када се центар светских финансија преселио преко Атлантика- из Британије у САД, јер су се услед рата дугови Европе повећавали, а Америка постајала највећи светски кредитор. Услед политике изолационизма САД између два рата, високи капитал је био приморан да користи спољнополитичке ресурсе Велике Британије за остваривање својих циљева. Уследила је велика економска криза за време администрације председника Френклина Делано Рузвелта (1929), који је, по мишљењу Антони Сатона, веровао да је Влада САД фактички била власништво елите финансијског капитала. Сатон тврди да

је „Њу дил“ креирао Вол Стрит како би створио нови монопол који је иманентан социјалистичком економском поретку. (48)

Приказујући Рузвелтову кратку биографију, Марковић истиче да су његови наследници одустали од концепта социјалне правде. Хари Труман је имао задатак да заврши рат (Рузвелт је умро пред крај Другог светског рата) и Белу кућу врати под контролу финансијског капитала. За време председника Трумана учињен је радикалан заокрет у спољној политици САД. Уместо политике изолационизма, Америка сада постаје држава националне безбедности. Амерички народ је уплашен „да ће Руси доћи, Вечити рат је почео. Народна влада из народа, за народ, је сада избледело сећање“ (53). „Труманова доктрина се сматра почетком хладног рата... Хладним ратом, Сједињеним државама су отворене велике могућности и маневарски простор у свјетској политици. Кроз политику обуздавања, Америка је себи дала одријешене руке да може интервенисати војно или преко тајних операција, било гдје у свијету. Хладни рат је искоришћен и за корјените промјене на унутрашњем плану“ (53-54). Бројне су америчке војне интервенције по свету. Извођене су најчешће из економских разлога, да би успоставиле, потпомогле и одбраниле право Американца да обављају послове широм света без икаквог мешања. Увијане су у плашт реторике националне безбедности и ослобађања. Уколико би се нека легитимно изабрана власт успротивила неоколонијалном односу на америчке корпорације које су радиле у њој, покретао се механизам на релацији високи финансијски капитал – лобисти-државни секретар-Бела кућа-извршиоци ЦИА или Пентагон. (60)

Рушење Берлинског зида довео је до слома Варшавског уговора, што је проузроковало америчку опијеност тријумфализмом, али и довело до проблема униполарног света. Како свет држати под контролом кад нема више идеолошког и политичког непријатеља. Аутор у овом делу „расправља“ са Фукујамом, Кисинџером, Бжежинским и другим писцима, заговорницима америчке доминације. У недостатку видљивог идеолошког и политичког непријатеља, као „дар са неба“ 11. септембра 2001. дошао је *невидљиви непријатељ*, јединствена прилика да се „грађанима Америке

прода политика неоимперијализма. Империјалну политику су, како је неколико пута наведено, сви претходни предсједници у XX вијеку морали увијати у различите спољнополитичке форме. Тај проблем их прати од Вилсоновог идеализма, који је одмах доживио неуспјех усљед јаке струје изолациониста у Америци, преко Рузвелта који је уз пуно потешкоћа увео Америку у II свјетски рат, те хладног рата и обуздавања комунизма, до Клинтонове ере и хуманитарних интервенција“ (83).

У другом делу књиге аутор пише о „Пореклу англо-америчке доминације“. Марковић указује да ће на згаришту британске империје Америка наставити пројекат изградње новог светског поретка и светске владе. Њен главни ослонац биће и даље Британија, која је за ову идеју платила високу цену и у Првом и у Другом светском рату. „Амерички империјални пројекат је у суштини британска памет, прихваћена широм раширених руку од стране елите високог финасијског капитала у Америци“ (92-93). Проблематику међународних односа на прелому 19. и 20. века, па до Другог светског рата, Марковић представља кроз утицај тајних британских кругова, који су одлучујуће утицали на историјска збивања у поменутом периоду, тј. на избијање Првог и Другог светског рата. Марковић наводи главне личности и њихове тајне организације. То су Сесил Роудс и друштво око њега, који су 1891. основали Друштво изабраних (The Society of Elect), као и спољашњи круг Асоцијацију помагача (The Association of Helpers). Руковођење овим тајним друштвом од Роудса ће 1902. преузети Алфред Милнер, па ће се по њему назвати Милнерова група. Под тим називом Друштво је деловало до Другог светског рата. Милнерова група издавала је месечник Округли сто (The Round Table). „Милнерова група је водила прецизно зацртану политику која је требала сачувати свјетску доминацију британске империје. Она је доминирала владом и давала главне смјернице британској империјалној спољној политици, од Сесила Роудса, преко Милнера до Кера и Кертиса. Читав пројекат је био сублимација свеколике британске империјалне памети у правцу грађења новог свјетског поретка и свјетске владе са Британијом као нуклеусом. Њихове акције ће директно довести до два свјетска рата. Циљ који су себи

зацртали, уништење њемачког царства био је у коначници испуњен, али уз веома високу цијену, како за читав свијет, тако и за британску империју“(111-112).

Милнерова група је спољну политику британске империје заснивала се на научним поставкама водећег британског географа сер Халифорда Мекиндера, који је иначе био члан *Асоцијације помагача*. Аутор указује на значај чувеног Мекиндеровог предавања у Краљевском географском друштву 1904. године... Позната су Мекиндерова учења о значају Евроазије у светској политици, те његова упозорења, да уколико Немачка постане савезник Русије, створиће се сила која ће загосподарити евроазијским простором. Снагом и ресурсима савез Русије и Немачке ће изградити флоту која може угрозити и Монроову доктрину, дајући Берлину у будућности централно место у светској политици. Дакле, немачко-руским савезом створила би се евроазијска тврђава, која би острвске силе дугорочно избацила у борби за светску доминацију. Немачка се у то време определила да гради железницу на линији Берлин- Багдад, када је нафта постала тражена сировина, што је учврстило ставове британске спољне политике. У складу с поменутиим упутствима Мекиндера, доносиоци одлука у Лондону решили су да направе савез против Немачке и немачких сателита, да изазову рат између Немачке и Русије, макар и уз велика ратна страдања саме Британије, па и нестанак ове империје. А познато је да је канцелар ујединитељ - Бизмарк, и његова школа, сматрао да се Немачка не сме сукобити са Русијом, мада није ништа учинио да дође до њихове значајније сарадње.

Тамо где је стала Британија - наставила је Америка. Имајући у виду Мекиндерове налазе, америчка финансијска елита помагаче Хитлеру у међуратном периоду, припремајући га за рат против СССР-а. Марковић износи обиље доказа о томе да је Лењинаова бољшевичка власт 1917. тајно подржана и од Британије и од Сједињених Држава. Уласком у рат, априла 1917, САД ће значајно поправити позицију Француске и Британије, које су биле на ивици слома, наговестивши да је спремна да замени британску империју, што ће се и десити кроз неколико деценија (123).

Америка је имала доминантну улогу на Мировној конференцији у Паризу, на којој су Немачкој издиктирани понижавајући услови мира, када је проглашена јединим и искључивим кривцем за избијање Првог светског рата и морала да се одрекне 13 одсто своје предратне територије. Готово 3 милиона Немаца остало је да живи у новој држави Чехословачкој; У Пољској је такође остало неколико милиона Немаца, а Пољска је добила 200 километара у дубину немачке територије. Лојд Џорџ је у писму председнику Вилсону, саопштавао да би узроци будућег рата могли бити поновна жеља за немачким уједињењем. То и јесте била жеља креатора мира. Све је смишљено да се изазову снажне фрустрације, које ће бити основа за нови рат. Створити нову Немачку са радикално десном владом која ће кад ојача захтевати ревизију Версаја (127).

Аутор даље анализира специјалну везу између главног енглеског банкара Монтагју Нормана и немачког Хјалмара Шахта; Монтагју је архитекта финасијског кажњавања Немачке, али и посредник у процесу немачког ускрснућа и успон Шахта, преко којег се одвијало англоамеричко финансирање Немачке и успон Хитлера. Аутор детаљно описује њихове акције на привредном јачању Немачке и њеном оспособљавању за рат. „Рат који ће као резултат имати уништење Немачке као главног англоамеричког ривала у свјетској политици“ (138). Била је то „клопка за Хитлера“, начин да се Немци и Руси узајамно што више униште, у којој су, међутим, и Англоамериканци платили велику цену. Марковић подсећа на податак да је Хитлер у више наврата пред рат нудио да се реши јеврејско питање путем иселења, што је злочин, али свакако мањи од њиховог билошког уништења које ће уследити. Сваки пут је био одбијен од елита у Британији и САД, а део тих елита био је јеврејског порекла. У овој англоамеричкој стратегији међусобног уништења Руса и Немаца, треба сагледавати и одуговлачење западних савезника да отворе фронт у Нормандији. У сваком случају, у британско-амерички сценарио грађења новог светског поретка није се уклапало никакво јачање ни Немачке ни Русије. Напротив, требало је помагати и једне и друге да се међусобно убијају.

У послератном преуређењу света, на место Велике Британије долази САД. Америка ће наметнути потпуну

хегемонију Западном свету. Окупација Јапана и атомско бомбардовање Хирошима и Нагасакија, на самом завршетку Другог светског рата, била је порука да Америка и формално и фактички постаје главни центар света. Своју војно-политичку доминацију у западној хемисфери озваничиће формирањем НАТО пакта, а своју глобалну доминацију примењиваће преко Савета за спољне послове, те преко полутајних организација-Билдерберг групе (1954), и Трилатералне комисије (1973).

У трећем делу аутор обрађује тему под насловом „Мултиполарност или изолација Америке“, где се јавља глобализација коју аутор сагледава кроз „убијање“ националних држава. Наиме, овим је отпочео процес уништавања националних држава и њиховог суверенитета, успостављен Вестфалским уговором 1648; слом социјализма и распад Варшавског савеза изазвао је неслућени тријумф САД и западног капиталистичког неолибералног концепта, што ће Фукујама погрешно назвати „Крај историје“. По овом концепту међународне корпорације треба да преузму највећи део суверенитета националних држава, уз војну подршку САД. Чомски, Видал, Енгдал... сматрају да Америка иде по линијама Кенанових упута о неопходности њеног очувања контроле над 50% светских енергетских извора. Америка то чини или преко војне силе, или уз помоћ *soft power* утицаја, у којем Холивуд игра једну од кључних улога у уништавању националних култура и разградње државних суверенитета широм света. Наметање америчких вредности Марковић види као „тоталитарност неолибералног поретка“. Америка широм света (Афганистан, Србија, Египат, Сирија, Ирак, Либија, Украјина...) уводи „демократију“, „људска права“ и „грађанске слободе“, разбијајући при томе суверене државе и газећи међународно право, позивајући се истовремено на заштиту националне безбедности САД. Ради се о пуком деловању с позиција силе ради остварења геостратешких и геополитичких циљева.

На унутрашњем плану, за амерички политички систем формално, може се рећи да је двопартијски. Међутим, разлике између партија- Демократске и Републиканске су мале, готово безначајне, без битних теоријских мимоилажења. Ралф Најдер сматра да се суштински ради о двопартијској диктатури, да

мултинационалне компаније контролишу државне институције преко корпорацијских лобиста на државним положајима. Рон Пол каже да Америка у ствари има једнопартијски ситем. Наиме, обе партије „једнако подржавају интервенционизам у прекоморским државама, али уједно и пишу изборну легислативу и правила кампање, што буквално онемогућава рушење њиховог монопола“ (158). Аутор даље истиче: „Сједињене Државе, у којима влада олигархија, покушавају свој политички систем представити као демократски. То није нимало лак посао. За такво представљање система користе се софистицирана средства манипулације и присиле, како би се остварио политички консензус унутар америчког друштва. Унутрашње политичко уређење, Америку делегитимише у свом настојању да себе прикаже као универзални *бренд* за либерално демократски и капиталистички поредак. Тиме пада и идеолошка основа за америчко међународно ангажовање у садашњем облику“ (158-159).

У време кад свет поприма мултиполарни карактер, водећи западни, поготово амерички писци (Нај, Кисинџер, Бжежински, Фергусон, Кенан), траже различите модалитете да се очува америчка хегемонија.

Марковић указује на два догађаја из 2008, који су уздрмали америчку глобалну моћ. Први је банкрот једне од највећих банака Вол Стрита, Лиман Брадерса. Овде се урушила мантра о слободном тржишту и „невидљивој руци“ Адама Смита, па је држава интервенисала са више стотина хиљада милијарди долара државног новца за спасавање приватног финансијског сектора, пребацујући дуг на пореске обвезнике, уз померање лимита државног задужења. „Други догађај који је неповратно уздрмао америчку моћ, био је улазак руске војске у Грузију, земљу... која, уз Украјину, представља полуку за ломљење кичме Русији у пост-совјетском простору“ (179-180).

Аутор указује на геополитички положај Русије пред Први светски рат. Русија није добила двадесет година мира, колико је тражио Петар Столипин за спровођење својих реформи. Убиство цара Николаја Другог, долазак бољшевика на власт, биле су историјске околности које су усмериле Русију у правцу који је највише одговарао њеним ривалима. Осамдесет година

касније, пред крај 20. века, Русија се поново нашла у расулу. Прихватила је Фридманов модел транзиције у капиталистичко друштво. Аутор детаљно наводи примере тајкунизације руске привреде, која је представљала отворену пљачку државне имовине, с нагласком да је она имала политичке мотиве. У Русији су одлучивали олигарси у оквиру тзв. „Породице“, коју су поред Јељцинових најближих сродника чинили тајкуни, банкари и нафтни магнати – Борис Березовски, Михаил Ходорковски, Владимир Гусински, Михаил Фридман и други. Када Русија у мају 1997. године није реаговала на ширење НАТО алијансе према истоку, према границама Русије, Клинтон је одлучио да награди Јељцина пријемом у групу Г-7.

Марковић детаљно приказује долазак Путина на власт, и истиче да се његова политика кретала у два стратешка правца: централизација власти, којом је преузета контрола над губернијама, и развлашћивање олигарха и враћање власти у институције система. Аутор указује на Путинове економске потезе, којима је Русија почела остваривати велике профите, превасходно на плану извоза енергената- нафте и гаса. Русија има треће највеће девизне, и резерве злата у свету. С Путином је отпочео и војни успон Русије; Русија се за веома кратко време вратила на позиције војне велесиле. Аутор истиче да је процес опкољавања Русије, који је Америка спроводила за време Јељцина, заустављен уласком руских трупа у Грузију, августа 2008. године, и доласком на власт Виктора Јануковича про-руског председника на чело Украјине 2010. годин. Договор о продужењу присуства руске флоте на Криму за још најмање 25 година по истеку постојећег који важи до 2017., потписан између Русије и Украјине 2010. године, распршио је америчке наде о трајној војно-безбедносој контроли Украјине. Због „губитка“ Украјине Америка ће посегнути за „наранџастом“ револуцијом како би је увела у братоубилачки рат са Русијом, што представља след догађаја које аутор не обрађује у овој књизи која је изашла пре украјинске кризе.

С позивом на Мекиндера, аутор вреднује руско-немачке односе, и у том контексту сагледава америчку политику обуздавања стратешког повезивања ове две државе. Читава политичка будућност ЕУ зависиће од тога. „Њемачка кроз економију покушава надокнадити оно што губи недостатком

сопствене безбједности која је у рукама Америке. Та игра моћи, између Америке и Њемачке, има свој вијек трајања, посебно ако имамо у виду да Русија из прикрајка чека своју шансу, градећи за себе нову улогу контра-тега америчком војном присуству у Европи“ (191). Сходно овој тези, данас имамо под притиском Америке подстакнуту непријатељску политику ЕУ према Русији. Уопште, аутор је у књизи веома успешно антиципирао глобалну конфигурацију међународних односа које диктира америчка империја у заласку. Јавља се мултиполарни свет, нове силе у успону супротстављене америчком неолибералном философском и економском концепту, оличене у државама БРИКС-а. Отуда поднаслови: „Кина – буђење великог змаја“; „Индија- азијски тигар у кавезу“; „Латинска Америка – скидање неоколонијалних ланаца“.

Аутор износи веома интересантан податак, да су Американци у оквиру НАТО алијансе у државама чланицама држали Специјалне снаге, које су имале задатак да дејствују у позадини у случају совјетске инвазије. У пракси била је то војска НАТО алијансе, познатије по називу Гладио (мач), која је имала другачији задатак од јавно прокламованог. Ове снаге су служиле као средство дестабилизовања држава у Западној Европи у којима је левица добијала све већу подршку, угрожавајући власт која је под америчком контролом. Исто тако, основано се сумња да се Гладио бавио и терористичким акцијама, које су имале циљ кажњавања оних политичких снага које спроводе политику супротну америчким захтевима. Пример оваквог деловања представља постављање бомбе на железничкој станици у Болоњи, 2. августа 1980, када је убијено 85, а рањено 22 људи. Затим убиство лидера владајућих демохришћана у Италији, Алда Мора, 1978. године, као и касније премијера Шведске, Улофа Палмеа 1986 године. У овим догађајима сумња се на умешаност Гладиа. На пример, Алдо Моро је покушао увести комунисте у владу Италије, и зато је платио главом. Његова удовица за то је директно оптужила Хенрија Кисинџера, који је запретио Мором да ће уследити оштра казна уколико се оглуши о захтев Америке да не уводи у власт комунисте.

Марковић истиче Обамин континуитет са Бушовом политиком освајања нових извора нафте, и указује да је читав

труд САД узалудан, уколико Иран направи атомску бомбу. У том смислу, Марковић истиче да Израел губи досадашњу улогу америчког „непокретног носача авиона“, преко којег Америка држи у шапи арапске државе.

У Закључку аутор између осталог пише, да Гор Видал дефинише америчку политику као породичну ствар још од времена очева оснивача, што значи да Америка никада није била демократија, већ владавина олигархије... Преко политичког лобирања ова елита, која влада Америком, временом је изградила легалан пут за контролу Вашингтона. Ова контрола је постала још ефикаснија када је Америка после Другог светског рата, за време администрације Харија Трумана, постала држава националне безбедности, ограничавајући на тај начин моћ сваког будућег председника (224).

Марковић посебно указује да Америка, под претњом првог нуклеарног удара, жели да задржи доминацију над Евроазијом. У томе се крије игра око против- ракетног штита који Америка жели да инсталира на простору руског „блиског иностранства“. Стога, закључује Саша Марковић: „Вероватноћа да Америка, уколико не успе задржати своју контролу над Европом, својим евентуалним повратком у границе Монроове доктрине може доживети дисолуцију и распад на неколико држава, није мала“(231).

РУСОФОБИЈА КОД СРБА 1878-2017.

Дејан Мировић

На 300 страна Дејан Мировић је написао веома садржајну и занимљиву монографију о русофобији код Срба у периоду од Берлинског конгреса 1878. године до 2017. године.

Да би написао ову веома успелу студију аутор је користио бројну литературу и архивску грађу, књиге и часописе на српском и страним језицима (највише на руском, те енглеском) као и одговарајуће текстове у електронској форми. Ради се о поливалентном садржају из историје, политичке историје, књижевности, философије и других научних дисциплина од којег је аутор сачинио веома успешну синтезу на тему русофобије у српско-руским односима.

Књига има седам поглавља, литературу и изворе. У првом делу, који представља неку врсту предговора, аутор пише о актуелности русофобије на Западу, историјски пројектоване, чији је узрок првенствено геостратешки и геополитички, и у том контексту сагледава русофобију код Срба, која је проста рефлексија ове западне, с тим што је њена манифестација била и јесте углавном идеолошке природе.

Аутор анализира неколико врста западне русофобије, презентоване у делима западних публициста, као и истакнутих руских истраживача. Још је Достојевски приметио да на Западу „инстинктивно мрзе Русију“ и радују се свакој њеној „несрећи и неуспеху“. Ова западна русофобија је, као што истиче Игор Шафаревич, у својој књизи *Русофобија* (1983), подједнако страх и мржња. Шафаревич говори о више врста ове појаве.

Мировић се више осврнуо на русофобију на Западу, која генерише и русофобију код српске политичке и друштвене елите у последњих век и по. Политичар и публициста из Швајцарске Ги Метан, у својој књизи из 2015 године *Русија-Запад: Хиљаду година рата*, русофобију дефинише као „стање духа“, „културни расизам“... Религијски и политички сукоб између Карла Великог и Византије након пада

Константинопоља се пренео и на Русију која је „одлучила да преузме византијско и политичко наслеђе“. Потцењивана је грчка култура у односу на латинску. Оптуживани су источни хришћани за деспотизам, чак и за „изопаченост“. Знања која је Запад преузео од Византије су приписивана „само“ арапским утицајима... Метан врло прецизно наводи имена западних политичара, верских вођа и интелектуалаца који су учествовали у том вишевековном процесу, од Карла Великог и његовог енглеског калуђера Алкулина који је „убедио“ бискупе да усвоје нови *Credo* (Симбол/Символ вере) и додају *filioque* (латински израз „и од Сина“) па даље (13).

Метан у својој типологији русофобије као први тип дефинише „француску русофобију“, по којој је француска дипломатија 1756. измислила тестамент Петра Великог или руски „план да се освоји већи део Европе“. Отуда Наполеонов напад као превентивни удар на „опасну азијатску силу“. Други мит је онај о „азијатској деспотији“ произашао из сукоба мишљења Волтера и Монтескјеа, али је последица и католичке пропаганде. Теорију о руском деспотизму развијао је и Токвил, као и Астолф де Кистин (*Русија 1839*).

Према Метану, други тип русофобије се може дефинисати као „енглески“. Он је „софистициран и делотворан“, није идеолошки мотивисан, настаје 1815, након слома Наполеона, и он је производ енглеске империјалне природе... Мировић указује да ова врста русофобије траје континуирано, а за време Кримског рата 1853-1856. и напада Енглеске и Француске на Русију добија нови замаха.

Метан трећи тип русофобије дефинише као „немачки“, који достиже врхунац након доласка Хитлера на власт. Једно истраживање спроведено 1966. међу западнонемачким ученицима, показало је да су Руси кроз школски програм жигосани као „примитивни“, „прости“, „насилни“, „сурови“, „зли“, похлепни“, „нечовечни“. (16) Комунизам се изједначава са нацизмом, Стаљин постаје гори од Хитлера и тако се посредно оправдавају нацистички напади на Русију. (26 милиона совјетских жртава- 14 милиона Руса)

Четврти тип русофобије је - „амерички“. Та врста русофобије је „синтеза“ француске, енглеске и немачке,

или мешавина идеолошких и империјалних мотива. Она се развија после 1945. године. Водећи амерички русофоб те врсте је дипломата Џорџ Кенан, политиколог, историчар, писац, Кенедијев амбасадор у Београду (1961-1963). Он у тексту Форин Оферсу 1947. године, захтева да се Русија „обузда“. Неколико година касније водећи русофоб постаје сенатор Џозеф Макарти, а седамдесетих година је то свакако Збигњев Бжежински, на челу дуге клоне америчких русофоба.

Метан примећује и да у академској заједници на Западу постоји русофобски „метадискурс“. (17) Универзитетски професори, историчари и политиколози предњаче, попут Ричарда Пајпса. Узрок русофобије на Западу Метан види у чињеници што се Русија никад није „покорила...ни пред Монголима, ни пред Наполеоном, ни пред Хитлером...ни пред западним притисцима.“(18)

Аустријски публициста Ханс Хофбауер објавио је (2016) књигу *Слика непријатеља: Русија*, у којој је за разлику од Метана истакао да су Пољаци и Универзитет у Кракову родоначелници русофобије, за које је Русија још у 15. веку била „царство зла“ и „азијска сарматија“. Готово цела пољска интелигенција сматрала је Русију за „јеретике“ и непријатеље. Након стварања Немачког царства 1871. године, русофобија је подстицана од стране владајуће елите и просвете, и даље је све више расла. Алфред Розенберг, главни идеолог Хитлерове Националсоцијалистичке партије, естонски Немац, познавалац руског језика и културе - студирао архитектуру у Петрограду, он назива Русе „монголидима“ и „подљудима“. Хофбауер дефинише русофобију као 500 година стару негативну културно-политичку „слику непријатеља“, иза које се крију економски интереси(19).

Италијански новинар и публициста Ђулијето Кијеза у књизи *Русофобија* (2016) истиче да је западни јавни дискурс препун русофобије. Кијеза русофобију дефинише као „политичко“ оружје које треба да припреми прави ратни поход. При томе академска заједница учествује у формирању русофобског дискурса.

Мировић истиче да је српска русофобска елита, политичка и интелектуална, у знатној мери преузела русофобске

представе са Запада. То посебно постаје уочљиво после 1878. и међународног признања Србије на Берлинском конгресу. Аутор се при томе позива на Милорада Екмечића и његово тумачење србофобије, која је присутна на Западу, и која се испољава као „рукавац русофобије.“(20)

У другом поглављу аутор је обрадио тему „Однос према Русији у Србији 2017“. У анализи савремених плитичких странака у Србији Мировић аргументовано доказује тезу о Србима као проруском народу и русофобској политичкој елити, као и русофобским гласилима, попут „Политике“ и „Блица“.

У трећем поглављу Мировић представља *Пишчев дневник* Достојевског, у којем велики писац и православни мислилац говори о узроцима русофобије у Србији и 100 година незахвалности српских елита. Достојевски пише да постоје „две Србије“. Прва Србија је народна. Она је везана за Русију. Она воли Русе и верује им. За „Србе и Црногорце“ као народ, Русија је више од „сунца“, целокупна нада, пријатељ и покровитељ, „мајка“ и будући ослободитељ, пише Достојевски. С друге стране, интелигенција српска, елита и министри „то није исто“. Српска елита „не воли“ Русију. За разлику од српског народа, у српској елити постоји „неповерење“ према циљевима Русије, али и отворено „непријатељство“. За њих је Русија „покварена“, незаинтересована за српске проблеме и само размишља како да покори Србију... (38) Достојевски примећује да се српске елите стиде свог порекла, али и да имају високо мишљење о себи... Они презиру свој народ и одричу га се. Између њихових прозападних теорија и реалног живота који проистиче од народа увек ће одабрати „теорију“... Западна „мисао“ ће потпуно владати њиховим друштвеним дискурсом. Русофилска мањина ће бити маргинализована и исмејана. Срби ће „безглаво“ хрлити у Европу. На крају Достојевски предвиђа, да ће српска незахвалност према Русима трајати најмање 100 година (39).

У време српских устанака против Турака, Дизраели је за српски рат говорио да је „непоштен и нечастан“, али су Срби - истиче Достојевски – заборавили на руску помоћ и повели се за Енглезима који су им стварали државу, која ће бити словенска и антируска. Мировић указује да Достојевски није

био усамљен у оваквим схватањима српско-руских односа. Сличне идеје заступао је и Николај Данилевски (1822-1885), руски филозоф и идеолог словенофилства. Он истиче да је Запад јачи од Русије у културном утицају на елиту, која је „имитаторска“, сујетно понизна, улагивачка и „сервилна“ и тражи признање од Запада. (41) Данилевски каже да народ „инстинктивно осећа“ непријатељство запада... и да пружа отпор „експериментима“ које изводи прозападна елита (41-42).

У наредној генерацији, Николај Сергејевич Трубецкој (1890-1938), филозоф, светски чувени лингвиста, запажа да владајуће кругове у Србији не мотивише национални осећај и државни интерес, већ његова модификована и најгора верзија, „опстанак на власти.“(42)

Четвртим поглављем, под насловом „Кнежевина/Краљевина Србија“, Мировић започиње главни део своје студије о русофобској политици српске политичке елите, почев од краља Милана (1854-1901), који даје тон русофобској пропаганди не само из политичких разлога већ и због личних уверења. У својим сновиђењима, опчињен подршком Аустроугарске, Милан је „маштао“ о рату против Русије, али је, ипак, уз подршку А-У 1885. напао „мањи циљ“- Бугарску (45).

Разуме се да је и владајућа српска штампа била антируског усмерења. Тако *Видело* пише о „демонској“ Русији, „небраћи“ и слично, што је била политика Миланове владе на челу са Милутином Гарашанином, а највише је то дошло до изражаја код Милана Пироћанца и Чедомиља Мијатовића. Милан (Дамјановић) Пироћанац (1837-1897), био је лидер прозападне и русофобске Српске напредне странке од 1880. до 1886, и један од покретача листа *Видело*. Као и краљ Милан, Пироћанац је дубоко презирао свој народ, и по сопственом признању углавном слушао енглеске савете (55).

Чедомиљ Мијатовић (1842-1932), шест пута је био министар финансија кнежевине/краљевине Србије, три пута министар иностраних послова. Говорио је о „полуварварској“ Русији и заговарао протестантски дух међу Србима (као данас Вучић М.С.). Био је председник Српске краљевске академије. Дакле, веома образован, али, попут краља Милана и Пироћанца, потпуно одрођен политичар, прозападно, англофилски

оријентисан, тврдио је да народ греши што воли Русију. Кривио је Русију због Тајне конвенције са Аустријом (1881), коју је он у име Србије потписао, а којом је Србија потпуно стављена под контролу суседне државе (69). Сматрао је да је Русија „полуварварска“ и опасна по целу „европску цивилизацију“. Ради популаризације протестантског духа, у *Хришћанском веснику* Мијатовић објављује и текст о „сједињењу цркава“. На иницијативу и уз подршку престолонаследника Александра Карађорђевића, он постаје најозбиљнији кандидат за скопског архиепископа, а у перспективи и за трон патријарха српског. Залагао се и за стварање заједничке државе са Хрватима, што представља илустрацију за Мировићеву тезу, да су српски русофоби истовремено отворени и некритички кроатофили (74).

Аутор даље приказује политичке идеје и делатност Јована Скерлића (1877-1914), чији је отац био русофил због чега је у време Обреновића више година провео у азили. Мировић даје веома детаљну анализу Скерлићевих погледа на „биготну“ Русију.

Затим обрађује, детаљно и зналачки, ставове Николе Пашића и његову политику према Русији, у којој је Пашић једно време боравио. У овом делу Мировић се осврће и на Пашићевог учитеља, Светозара Марковића и његово дело *Србија на истоку*, који за разлику од Милана и његових министара не презире сопствени народ, већ сматра да је српски народ бољи од своје елите. Она је „паразитска.“(85) Пашић усваја Марковићево тумачење негативних карактеристика српске елите. Прозападна чиновничка елита је увела правило да је бити полтрон „врлина“, пише Марковић, и истиче да Руси и Срби нису. Код Срба и Руса постоји солидарност и хуманост која не постоји на Западу. Пашић велику политичку каријеру почиње 1878. као народни посланик, убрзо постаје председник Главног одбора НРС, која под његовим вођством на изборима 1883. осваја преко 50% гласова. Краљ Милан одбија да прихвати резултате избора, услед чега избија Тимочка буна и Пашић бежи у Бугарску. Из Бугарске се склања у Одесу, и ту се упознаје са историјом Русије. Тад је спознао да су: „Бог и Руси“ помогли Србији да се ослободи турског ропства. Сличан став заступао је и Стојан Новаковић који је истицао,

да без Русије не би било ни Србије (93). И онда, као и данас, политичка класа је видела да прозападна политика у Србији нема подршку народа.

У петом поглављу аутор је обрадио тему, „Краљевина СХС/Југославија“. У току Првог светског рата, када је Српска влада решавала како и на који начин да реши питање ослобођења и уједињења, тј. коју и какву државу жели да изгради: проширену Србију или Југославију, из Русије су стизали пријатељски савети. Цар Николај II је уверавао Пашића да уједињење са католичким Словенцима и Хрватима није добро решење, већ треба да се определи за чисто српску комбинацију. За тадашњег министра спољних послова, Сергеја Сазонова, постоји само Србија којој треба омогућити излаз на море и територијално проширење, од јужних до северних делова Јадрана. Русија није заинтересована за српско-хрватско уједињење. Напротив, Русија „нема никаквог интереса“ да ради на уједињењу Срба и Хрвата. Русија има интерес само да Србија „изађе на Јадран“.... – истицао је Сазонов. Дакле, слободна и независна српска држава, не Југославија. Међутим, та Краљевина Југославија ће тек 1940. године успоставити дипломатске односе са Совјетском Русијом, чак после свих њених непријатеља (САД су то учиниле 1933. године).

Пишући о русофобији у политици Краљевине Југославије између два рата, Мировић у поднаслову о Милану Стојадиновићу (1888-1961), истиче његово доследно русофобство. Стојадиновић није прихватао разложне аргументе Бенеша да је за Чехословачку, као и за Југославију, опасност нацистичка Немачка а не Русија. Напротив, Стојадиновић је идеализовао Запад, а папу Пија XI назвао „скоро свети човек“ (128). Поптисао је текст конкордата са Ватиканом (који је одобрио још краљ Александар Карађорђевић), према којем се деца из мешовитих православно-католичких бракова воде као католици (129). Званичну југословенску совјетофобску политику поново прати и кроатофилија. Милан Стојадиновић одбија нормализацију односа са Москвом, због „историјске осетљивости“, али пристаје након Другог светског рата (и геноцида над Србима у НДХ) да се јавно састане са Павелићем (280).

Мировић даље указује на Мирослава Спалајковића (1869-1951), који је једно време био посланик у Русији, и који крајње негативно приказује Русе: „Лењи“, „атавистички“ алкохолизам и руска склоност ка „злу“. Дубоко је презирао Русе.... (141). С друге стране, тврдио је да су Срби и Хрвати један народ... Тако треба да размишљају „просвећени људи“, поручује пријатељ краља Александра (142.) Спалајковић одбацује сваку културну везу између Руса и Срба.

Мировић издваја, у општој антируској клими, малобројне проруске ставове међу српским писцима и политичарима. То се односи на Григорија Божовића, Слободана Јовановића, Драгишу Васића, Милоша Црњанског, те још понеког појединца. Божовић је, на пример, био привржен најтешњој сарадњи Србије/Југославије и Совјетске Русије (146).

Драгиша Васић (1885-1945) о Русији је писао у својим књигама *Путовање у Русију* и *Плаве магле*. Проруска оријентација Васићева изазвала је отворено непријатељство Енглеза, посебно капетана Хадсона, који се налази у штабу Равногорског покрета од 1941. Године, у којем је Васић био саветник Драгољуба Михаиловића четничког команданта, а од 1942, министра ЈВУО. За разлику од Стевана Мољевића, који је био за савезништво са Енглеском, Васић је предност давао Русији (167). На Конгресу у селу Ба подноси реферат под насловом *Русија и светосавље*. Васић је сматрао да су Руси и Срби природни савезници, и да идеолошке разлике нису препрека за што ближу сарадњу два блиска народа, сматрајући, попут Јустина Поповића, да су идеолошке категорије пролазног карактера.

Милош Црњански (1893-1977), „неизлечиви панслависта“, занет Русијом као „великом сликом“ и свесловенском дубоком „чежњом“. Има тога и у његовом делу *Роман о Лондону* – где је главни јунак руски кнез Рјепин. Црњански, као и његов пријатељ Драгиша Васић, суочен са енглеском русофобијом, изоштрава своје ставове о дистинкцији између комунизма и Русије... Према Црњанском победа у Другом светском рату је „врхунац“ руске историје (173). Црњански говори и о неразумевању између Срба и Руса, и о томе опширно и аргументовано пише... Он сугерише да се иза руске северњачке

уздржаности често крије словенска и православна симпатија према Србима, или братско „сажаљење“ (178). С друге стране, Срби им узвраћају својим јужњачким темпераментом. Спремни су да „умру“ за Русију. Никаква аустријска „просветитељска“ политика не може Србима да „избије“ Русију из главе, јер у њиховим срцима „пева мала тица: Росија! Росија!, пише највећи српски писац... (179). Зато је за православног и словенофила Црњанског Русија Хипербореја, обећана северна земља, где сунце не залази од Владивостока до снежног Петербурга“ (180). Црњански, као „непоправљиви словенофил“ сматра да је Краљевина Југославија пуки инструмент у борби Лондона против Совјетске Русије. Он даје и најбољу дефиницију српско-руских односа... Нико пре и после њега у српском друштву није тако реално описао руску дипломатију, руско друштво, као и разлике у менталитету између Срба и Руса (281).

У шестом поглављу, које обрађује у поднаслову „Комунистичка Југославија и Србија“, Мировић детаљно пише о антисовјетској „алтернативи“. Извор русофобског надахнућа, уместо Енглеза, сад постају Американци. У том дискурсу русофобски вокабулар који је Џорџ Кенан увео у употребу у чувеном *Другом телеграму од 8000 речи* (упућеном Стејт департменту из Москве 1946. године) скоро се у потпуности преузима од југословенских политичких елита. За оне који се нису слагали са русофобском политиком отворени су концентрациони логори на Светом Гргуру (женски) и на Голом отоку (мушки) (182).

Вељко Мићуновић, амбасадор у Москви (*Московске године*) оптужује Русију за многе кризе у свету (Куба, Вијетнам и сл.) Слично чини и Ранковић, оптуживши Русију за „сарадњу“ са Хитлеровом Немачком. Јосип Броз криви Русију за стварање НАТО, а противници Русије били су и Лео Матес, Марко Никезић, Коча Поповић и Мирко Тепавац (185). У школској 1960/61. години у основним и средњим школама изучавање руског пада на само 4,5%.

Године 1953. Југославија са Грчком и Турском ствара Балкански пакт, потписан у фебруару 1953. у Анкари; у трећем (3.) члану овог пакта поменуте државе обавезују се на заједничку одбрану (замишљени непријатељ је Русија) (190).

Српска штампа - „Политика“, „НИН“, „Данас“, „Време“- све је то окренуто против Русије. Аутор износи чланке из НиН-а који су пуни русофобских текстова.

Филозоф русофоб Херберт Маркузе представљао је надахнуће за југословенску и српску елиту. „Совјетофобија као подврста русофобије није била само доминантна у масовној култури и медијима. „Праксисовци“ или леви неомарксистички окупљени у периоду од 1963. до 1974. године око загребачког филозофског часописа „Праксис“ и на Корчуланској летњој школи филозофије (Небојша Попов, Драгољуб Мићуновић, Загорка Голубовић, Светозар Стојановић, Миладин Животић, Триво Инђић, Вељко Кораћ, Михаило Марковић, Љуба Тадић и Божидар Јакшић) нису били имуни на њу, напротив (205). На такав совјетофобски став највише је утицао Херберт Маркузе (1898-1979) (*Човек једне димензије*, 1968), неомарксиста и професор на Колумбији и Харварду, чија је специјалност била Совјетска Русија (105). Маркузе тврди да Руси имају војничку психу, и као такви нису способни за велику културу, приписујући им и бројне друге негативне карактеристике. Не примећује притом Маркузе, да је Максим Горки пет пута био номинован за Нобелову награду, да је Михаил Шолохов нобеловац и слично (207).

Добрица Ћосић је такође већи део свог списатељско-политичког деловања био русофоб. Он се о Русима изражава као о „Азијатима“ и „органичким примитивцима“. Ћосић сматра да Русија угрожава државну независност и жели да „окупира“. Зато су- према Ћосићу - Срби православци и Пољаци католици „слични“. Ћосић у русофобском дискурсу описује своја путовања у Русију, и примећује да је он за Русе гост који има „неискрено“ срце и туђе мисли. Он је део власти која је убијала и „прогонила искрене патриоте“, оне који су били за сарадњу са Русијом. Ћосић осећа посебан презир код руске војне и интелектуалне елите: „Официри не крију да ме презиру.“ (211-212)

Ћосић, међутим, не негира, већ признаје помоћ Руса Србији 1876-1878, те сматра да русофобија долази са Запада, за који нема разлике између болшевика и Толстоја. Ћосић негативно пише о прозападној српској елити након 1878.

Симбол такве елите је његов књижевни лик Вукашин Катић, који је послат у Париз на школовање након ослобођења Србије. Он после повратка из Париза нема „никаквих осећања“ према својој породици, важнији му је сусрет са француским конзулом (коме „жури“), него посета оцу. У политичком смислу издаје породичну традицију и прелази код смртног очевог непријатеља, русофобског краља Милана.

Такође, нову елиту у Краљевини Југославији симболизује министар и „полтрон“ код монарха Милана Обреновића, који је „презирао“ народ (214- 215). У кући се говорило француски, иако је то изазивало салве смеха код његових вршњака и другара. Логично син таквог оца такође презире свој народ. Он је...англофил и „фарисеј“... (215) Таква елита „и Хрвати“ су упропастили прву Југославију, закључује Ћосић (216). Критикујући такву српску прозападну елиту, он нуди и оригинално решење. То је лик Аћима Катића, посланика Народне радикалне странке и сељачког вође у време Ивањданског атентата. Он није „дегенерисан“ као прозападна српска елита...(216).

Након бомбардовања 1999. године, Ћосић резигнирано пише да нема хришћанства на Западу... Међутим, Русија је за њега још увек, не мањи кривац од Запада за српски слом крајем 20. века. Она је „издала“ Србију после бомбардовања, јер јој је важније да буде у добрим односима са САД него са Београдом. Ћосић „не верује“ у пријатељство Русије. „Још га ничим нису доказали“.... Разочаран је и „згађен!“ новом српском прозападном елитом (друга Србија) после 2000. (217)... Достојевском признаје његову величину и ум и пише да треба учити од Достојевског, о компликованој људској души и „ширини“ руског човека (217-218).

Марко Никезић (1921-1991), један од водећих српских комунистичких политичара, за Русе је говорио : „непристојни“ Руси, „грозни ледени брег“. За време његовог министровања (спољни послови) у његовом сектору деловао је русофобски „кружок“. Никезић, као и сви остали српски русофоби показује изузетну толеранцију према хрватском шовинизму (220). Најближи Никезићев сарадник и настављач његове идеологије у модерно добу је Латинка Перовић. Она такође

износи своје русофобске ставове у тадашњем НИИ-у (221). Истовремено, САД су за Никезића (бившег амбасадора у Вашингтону) „модерне и цивилизоване“. Кначно, Никезић као типични југословенски комунистички русофоб има велико „разумевање“ и према хрватском шовинистичком Масовном покрету из тог доба (282).

Милован Ђилас (1911-1995). Аутор подсећа, да нико у српској политици као Ђилас није правило толике и такве промене у идеолошким и политичким ставовима, па тако и у политици према Русији. Од величања Стаљина и улагивања совјетском лидеру, до изјава попут оне о Русима као „генетским Монголима“ (227). Ђилас (као конвертит) екстремнији је од Маркузеа. Некадашњи апологета Стаљина „открива“ да је управо он „гори злочинац од Хитлера“ јер је наводно убио „више“ комуниста од Хитлера (226)... С посебним презиром примећује савез руског „национализма“ и православља у време рата... Ипак, и поред презирања Русије и Руса, признаје да је дошао у Москву да тражи зајам и да му је Стаљин без икаквих проблема одобрио зајам као бесповратну помоћ. Помоћ је одобрена уз Стаљинове речи да он није трговац, као и да су Срби и Руси „браћа по крви и борби“ и практично „један народ.“(228)

Кад је ухапшен, Ђилас је имао 50 година, сматрао је да је он у ствари „Руски затвореник“. А себе је убедио да је ухапшен зато што је у изјави АФП-а и у тексту Њу лидеру подржао антисовјетски устанак Мађара 1956. године. Нешто касније, он је поново убеђен да га је задесила несрећа, јер је уочи доласка руског министра иностраних послова Андреја Громика у Београд 1962, написао књигу о Стаљину. Узвикује: „Суђен сам невин: уочи Громикове посете.“ (232) Ђилас је толики конвертит да је тврдио како је Венеција више помагала црногорске главаре Петровиће, него Русија (234). У овом поглављу има више интересантних детаља о руско-црногорским односима које аутор прегледно и аргументовано приказује.

Ђилас не може да негира да је Петербург давао велику новчану помоћ Његошу. Међутим, Његош је узимао те паре од Руса да би се „ослободио“ од Руса једног дана, сматра Ђилас,

излажћући, у суштини, аутопројекцију (и своју биографију). Негативно говори о Јурију В. Долгорукову (1740-1830), о којем пише Његош, а Долгоруков у својој посети Црној Гори 1769, пише да „су се Црногорци међусобно убијали и уместо турских глава набијали православне на ограду Цетињског манастира. Сукоб је настао, тврди Долгоруков, због тога што су Црногорци узимали паре од Руса, али нису хтели никакву акцију да предузму, иако су „непрестано“ говорили о свом јунаштву. Предводник тог хаоса и безакоња био је владика Сава Петровић. Долгоруков пише и да су Црногорци давали чланове својих породица Турцима као таоце у замену за жито (243).

У оквиру поглавља о Ћиласу, Мирковић пише о Станку Церковићу (Ћиласовом сестрићу), делимично и о његовом брату Стојану Церковићу. Станко Церковић је од типичног представника југословенске елите, а то значи типичног западњака, у току бомбардовања Србије увидео да ја „Западно јавно мњење „инфантилно“, да Запад жели да „докрајчи Русију“, да Велики икнвизитор Достојевског из романа *Браћа Карамазови* није био визија, већ да је он сада „реалност“ западног друштва (251). Церковић сад хвали Путина, који се поистоветио са Русијом и „жртоввао“ се за њу....Крим је „света руска земља“, и томе слично.

Мирковић је веома јасно, утемељено и детаљно приказао и русофобску/србофобску паланачку филозофију Радомира Константиновића. Радомир Константиновић (1928-2011) је син Михаила Константиновића, правника и министра правде Краљевине Југославије, који је сачинио Споразум Цветковић- Мачек 1939, те је Хрватима био по вољи. Радомир Константиновић након обнове вишепартизма постаје председник Београдског круга, који окупља српске и југословенске интелектуалце, а пред крај живота назван је „оцем Друге Србије“. Константиновић је ипак најпознатији по својој књизи *Философија паланке* из 1969. године (255). Његови следбеници сматрају да *Философија паланке* представља хронику „борбе“ између Русије и запада у Србији. Сам Константиновић истиче да је *Философија паланке* настала као „одговор на упад Руса“ у Чехословачку 1968 године.

У том контексту, *Философија паланке* је испуњена русофобским синонимима, симболима, метафорама и алузијама. „Оптерећеност историјом“ паланке је у суштини, за Константиновића заједничка српско-руско историја. „Племе“ је руско-српска религијска, културна и етничка повезаност... Константиновић то „племе“ види као „тамни вилајет“. По њему „ментални став“ *паланке* је прљав и она не воли мисао. Аутор наводи мишљење Мила Ломпара о томе да је Константиновићев стил као „карикатуру језика“, а узрок таквог деформисања језика види у неоригиналности Константиновића. Константиновић, наиме понавља русофобске ставове неких западних филозофа, попут Сартра. Али он у свом русофобском ставу личи на Маркузеа, а не Сартра, који чак одбија и Нобелову награду за књижевност због тога што је Нобелов комитет антируски. За Константиновића је и један велики хелениста, преводилац Хомера, Платона, Есхила, Еурипида и Софокла Милош Ђурић „паланчанин“, као и владика Николај Велимировић и теолог и професор Јустин Поповић, зато што је писао „познату студију о Достојевском“. (261) Занесен „умном борбом“ против Русије, Константиновић је покушао Достојевског да сведе на провинцијалног и малограђанског писца и паланчанина. Исто тако и Николаја Берђајева, који је неколико пута номинован за Нобелову награду за књижевност (262). Црњанског хвали јер је Србима отворио Медитеран и Италију, а када је реч о његовом „слатком православљу“, Црњански је „нихилиста и анархиста“. За Константиновића је славенофилство прихватљиво ако искључује Русе.

Јустин Поповић (1897-1979) је свакако најбољи познавалац Достојевског међу Србима и шире, а то онда значи отворени и доследни русофил. У овом поглављу Мировић пише о Николају Велимировићу и Јустину Поповићу, двојици српских теолога и православних мислилаца, који су величали Достојевског и православну руску мисао. Мировић подсећа на докторат, реч је о тзв. „неподобном докторату“ Јустина Поповића, који је написао на Теолошком факултету Оксфордског универзитета („Философија и религија Ф.М. Достојевског“). Овај рад Јустина Поповића за владика Николаја је „била права духовна и књижевна сензација“. Јустин у докторату тврди и да су дела Достојевског дубља

од Шекспировог *Магбета* или Гетеовог *Фауста* и да се руски писац, који је „наследник“ апостола Павла, не слаже са „атеистичком Европом“, али и протестантима и католицима који су за њега „изгубили и унаказили Христа.“ (268) За енглеске протестантске професоре посебно је био неприхватљив став да је православље решило оно што не може Европа и да зато „православно срце“ Достојевског јасно види да је православље „истинска“ хришћанска вера (269). Јостин пред сам рат, 1940. године, објављује књигу *Достојевски о Европи и словенству*. У њој, насупрот тадашњим југословенским елитама, тврди да је Достојевски бољи „песник“ од Дантеа, Шекспира и Сервантеса, велики филозоф и 13. Апостол Христов, који „верује разумно“, као апостол Павле.“ (271) ... Јустина протерују са Теолошког факултета, руше му церемонијално кућу у Врању, нападају га комунистички филозофи попут Душана Недељковића и Михаила Поповића, професори на Филозофском факултету и стипендисте Фордове фондације. ..Јустин постаје изгнаник у споственој земљи, „живи мртвац“ (попут Црњанског у Лондону) персона *non grata* и за „своје“ јер је као „противнародни елеменат“ непожељан гост чак и у манастирима СПЦ... Храброст да приме овог „противнародног елемента“ имају само монахиње из манастира Ћелије поред Ваљева (271).

У књизи *Светосавље као философија живота*, Јустин усмерава критику према Западу, за којег каже да „заглуљује човека“ материјализмом који „надвладава“ културу.... (273) Међутим, Јустин као и његов савременик, бели филозоф Иван Иљин, сматра да ће у Русији бити обновљено православље и да комунизам није вечан. На основу тога он совјетски комунизам види као „обезбожени социјални хуманизам“ или „заразу, пород и методолошки изум“ који је у Русију дошао са Запада. Он је казна за грехове царске Русије или генерација пре 1917. године, јер „Бог проба трпљење праведних“ и куша их у стварном животу... Он је сигуран, као и Васић, када себи треба да одговори на питање који је пут Србије између Запада и Истока. Без дилеме, Јустин Поповић одговара једноставним контрапитањем: „Може ли твоје око гледати ако га поделиш? Може ли срце твоје осећати ако га расечеш? Јустин описује Исток као тајанствену „красоту“ (Индију, Кину и ислам описује

као посебне, различите појмове од те руске речи). „Красота“ – то су за њега „словенски бесмртници“ и „пророци“ Серафим Саровски, Достојевски, Гогољ, Хомјаков, Свети Сергеј Руски. Зато Јустин саветује Србима да одаберу ту источну страну јер: „Онда вас нико неће моћи победити ни у овом ни у оном свету“.... У књизи *Православна црква и екуменизам*, Јустин Поповић пише да су западњаци „лажни хришћани“, без стида и поштења, хвалисавци који попут Сатане „злоупотребљавају слободу“. Они су „луђи од старог Рима“ То је „бела демонија“. Они су „умислили“ да су богови, иако робују стварима и понашају се као „чудовишне машине и ходајући мртвачки сандуци“. То су „карикатуре“ које граде Вавилонску кулу под називом Европа, софисти и „људождери“, који „никада не криве себе“ и који су довели до Другог светског рата. Запад је „најбезочнији пљачкаш“, без „дубине“, који се предаје ужасном „мраку“ и кукавички удара на мале и слабије. На Западу влада „мајмунски морал“, „катастрофална глупост“, „мржња као програм“. (275-276) Западњаци су „хришћани који се боре против Христа“ – говорио је Јустин Поповић (276).

У последњем, седмом поглављу, које представља закључна разматрања, под насловом *Русофобија и Срби*, Мировић јасно и сведено презентује садржај ове књиге, износећи при томе још неке нове занимљиве информације.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

323.1(=163.41)(045)

327:911.3(497.11)(045)

323(497.11)(045)

СУБОТИЋ, Момчило, 1957-

Историјско политиколошки осврти / Момчило
Суботић. - Београд : Институт за политичке студије,
2019 (Житиште: Ситопринт). - 205 стр. ; 25 cm

Тираж 100. - Предговор: стр. 5.

ISBN 978-86-7419-307-5

а) Геополитика -- Србија б) Српско питање в) Србија
-- Политичке прилике

COBISS.SR-ID 277335308